

บทที่ 3

พัฒนาการของสถาบันฝึกหัดครูในประเทศไทย พ.ศ. 2435-2475

ทวยความจำเป็นที่ควรมีสถาบันฝึกหัดครูในประเทศไทย ดังกล่าวแล้วในบทที่ 2 การจัดตั้งสถาบันฝึกหัดครูในประเทศไทยจึงได้เริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2435 และได้พัฒนาการเรื่อยมาตามยุคตามสมัย ดังจะกล่าวโดยละเอียดต่อไป

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่โรงเรียนเลี้ยงเด็ก

ความคิดที่จะจัดตั้งสถาบันฝึกหัดครูขึ้นในประเทศไทย ได้มีการดำเนินการมาตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระยาจักร์ทรงพระราชทานภาพ ทรงดำริทรงดำเนงอธิบดีกรมศึกษาธิการ ทวยมีพระประสงค์เพื่อจะได้ผลิตครูที่มีความรู้ความชำนาญที่จะเป็นครูได้ศึกษาตามแผนการศึกษาที่จะจัดต่อไป ดังข้อความตอนหนึ่งในจดหมาย มิสเตอร์ มอร์ริส เรียนมายังเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ โดยใ้ใ้ใ้ถึงพระราชประสงค์ในการจัดตั้งสถาบันฝึกหัดครูของสมเด็จพระยาจักร์ทรงพระราชทานภาพ ไว้ตอนหนึ่งว่า

. . . ที่พระเจ้าอนงยาเซอา เสนาบดีเก่าได้ทรงคิดไว้ว่าจะตั้งขึ้นสำหรับฝึกหัดครูนั้น ความประสงค์สำคัญนั้นเพื่อจะสอนครูต่อไปภายหน้า สำหรับโรงเรียนในประเทศนี้ ใหญ่จักแบบแผนการสอนและการฝึกหัดอย่างแท้จริงที่แท้ จะใ้ใ้เป็นแบบแผนอย่างใ้ใ้ และเป็นหลักฐานในโรงเรียนทั่วไป. . .¹

ทวยพระประสงค์ดังกล่าว ประกอบกับในระยนั้นยังไม่มีคนไทยที่มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงาน และจัดตั้งสถาบันฝึกหัดครูขึ้นใ้ พระองค์จึงใ้ใ้รับสั่งมอบ

---

¹ กองจดหมายเหตุนแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.1/1
เรื่องสัญญาามิสเตอร์ กริน รอก ลงวันที่ 15 พฤษภาคม ร.ศ. 111, หน้า 4.

อำนาจเค็ชชากให้ มิสเตอร์ มอรันต์¹ เป็นผู้คิดค้ำว่าจ้างฝรั่งเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการ
จัดตั้งสถาบันฝึกหัดครูขึ้นในประเทศไทย แต่ยังมีทันใดดำเนินการอย่างไร ก็ต้องทรง
ไปรับหน้าที่ที่กระทรวงมหาดไทยเสียก่อน

อย่างไรก็ตาม มิสเตอร์ มอรันต์ ได้จัดหาอาจารย์ฝรั่งที่จะมาจัดตั้งสถาบัน
ฝึกหัดครูตามที่ได้รับมอบหมายนั้น คือ มิสเตอร์ กรินกรอก ทั้งข้อความบางตอนในหนังสือ
ที่ มิสเตอร์ มอรันต์ เรียบเรียงเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการในขณะนั้นว่า

... กว๊ายข้าพเจ้าทำการโดยเฉลี่ยแลโดยซัดเจน ความคำสั่งของพระเจ้า
นองยาเธอ กรมหมื่นค่างราชานลาพ เสนาบดีกระทรวงธรรมการเก่า ซึ่งเป็นผู้
มอบอำนาจแลคำสั่งแลเงิน สำหรับการนั้นให้ข้าพเจ้าจางคนชาติอังกฤษนายหนึ่ง
ให้เข้ามาในกรุงสยาม เพื่อจะไต่ให้จัดการโรงเรียนหรือวิทยาลัย ที่พระเจ้า
นองยาเธอ เสนาบดีเก่าคิดไว้ว่า สำหรับฝึกหัดครูนั้น . . . บัดนี้ ข้าพเจ้าขอ
เรียบเรียงเจ้าคุณให้ทราบ ว่า ครูอังกฤษที่ไต่จางนั้น คือ มิสเตอร์ เอช. กรินกรอก
...²

ในการคิดค้ำว่าจ้างอาจารย์ฝรั่งมาเป็นผู้จัดตั้งสถาบันฝึกหัดครูนั้น ความจริง
ตัว มิสเตอร์ มอรันต์เองก็ได้รับการทาบถามจากเจ้าพระยาภาสกรวงษ์เหมือนกัน แต่ก็
ไต่ตอบปฏิเสธไป เพราะว่าคนที่ไต่สอนผู้เป็นครูอาจารย์อีกทีนั้นเป็นการยากที่สุดไม่
เหมือนสอนนักเรียนธรรมดา จึงไต่คิดค้ำว่าจ้าง มิสเตอร์ กรินกรอกมาให้ เนื่องจาก
เป็นผู้มีความรู้ความชำนาญการสอนค้ำนี้มาโดยเฉพาะ โดยเป็นผู้ที่จบการศึกษาระดับ
ปริญญาตรี สาขาวิชานิเวศลิจ จากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด และเคยเป็นครูฝึกหัดอาจารย์

ศูนย์วิทยพัทยากร

¹มิสเตอร์ มอรันต์ เป็นชาวอังกฤษ ไต่เข้ามาประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2429
ไต่ทำหน้าที่เป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรแด่พระบรมวงศานุวงศ์ หลายพระองค์ เช่น
พระวรวงษ์ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้า
มหาวชิรมหิศและพระอนุชาองค์เล็กอีกสองพระองค์ เป็นต้น.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ., เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.1/1
เรื่อง สัญญามิสเตอร์กรินกรอก ลงวันที่ 15 พฤษภาคม ร.ศ. 111, หน้า 4.

ที่มีความชำนาญมาแล้วด้วย

ภายหลังที่ได้ตัวผู้ที่ทำหน้าที่ดำเนินการจัดตั้งสถาบันฝึกหัดครูแล้ว ยังมีเรื่อง
 คึกขัยอยู่ที่ว่าจะตั้งที่ไหน เนื่องจากงานเสนาบดีในสมัยก่อนไม่มีการมอบหมายงานซึ่งกัน
 และกัน ทั้งข้อความตอนหนึ่งในหนังสือกราบทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมต-
 อมรพันธุ์ ของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ว่า ". . . แต่การจะจัดโรงเรียนที่ไหนใคร
 เป็นนักเรียนนั้น ได้ตามเจ้าพนักงานในกระทรวงก็ไม่ได้ความ เพราะยังไม่ได้ทรงรับสั่ง
 ราชการไว้. . ." ¹

เกี่ยวกับสถานที่สำหรับจัดตั้งสถาบันฝึกหัดครูนี้ ในที่สุดได้ตกลงอาศัยโรงเรียน
 เด็กที่ถนนบำรุงเมือง ² เป็นสถานที่ตั้ง เพราะเป็นที่ที่มีโรงเรียนเบื้องต้นอยู่แล้ว เพื่อ
 จะให้เป็นทีให้นักเรียนครูได้ใช้ฝึกสอนและฝึกหัดเพื่อให้รู้วิธีสอน และให้มีความรู้ความ
 สามารถ มีความชำนาญในการสอน สถาบันฝึกหัดครูแห่งนี้ นับเป็นแห่งแรกในประเทศไทย
 เปิดทำการสอนครั้งแรกเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2435 อยู่ในสังกัดกรมศึกษาธิการ
 จัดอยู่ในประเภทโรงเรียนวิชาพิเศษ เป็นโรงเรียนหลวงประเภทไปกลับ ดำรงอยู่ด้วย
 ทุนของรัฐบาล มีมิสเคอร์ เชอ กรินรอก เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรก ³ ระยะเริ่มแรกได้
 เปิดทำการสอน 2 แผนก คือ แผนกฝึกหัดอาจารย์สอนภาษาไทย ผู้เรียนจะต้องเรียนให้
 ได้ประกาศนียบัตรภายใน 1 ปีครึ่ง กับแผนกฝึกหัดอาจารย์สอนภาษาอังกฤษ ผู้เรียนจะ
 ต้องเรียนให้ได้รับประกาศนียบัตรภายใน 3 ปี ผู้ใดไม่ได้รับประกาศนียบัตรตามเวลาที่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ., เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 1/5 เรื่องเบิกเสรีจ
 ราชการในกรมศึกษา หนังสือของเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ลงวันที่ 18 พฤษภาคม ร.ศ. 111, หน้า 62 - 63.

² เป็นที่ตั้งโรงเรียนสายสวัสดิ์สุนทราคาร หรือโรงเรียนเบญจมราชูทิศในสมัยต่อมา.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507, หน้า 102.

กำหนดจะต้องออกจากโรงเรียน ในการจะสมัครเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ในแผนกใดนั้น จะต้องเป็นผู้สอบไล่วิชาต่าง ๆ มาแล้ว ตามที่กรมศึกษาธิการได้กำหนดไว้ในข้อบังคับว่า

1. นักเรียนผู้ใดสมัครเข้าเรียนในแผนกไทย จะต้องสอบวิชาหนังสือไทยประโยคสองไคแล้ว และจะต้องรู้เลขมากกว่าที่สอบไล่ในประโยค 2 นั้น . . .
2. นักเรียนสมัครเข้าเรียนในแผนกอังกฤษ จะต้องไคประกาศนียบัตรประโยคบรรพทแลประโยค 2 ไทยแล้ว และจะต้องเข้าสอบในแสดคนคาค 1 แสดคนคาค 2 ในภาษาอังกฤษไคแล้วควย . . .¹

นักเรียนที่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามข้อบังคับของกรมศึกษาธิการแล้ว เมื่อจะเข้าเรียนก็ต้องทำสัญญากับกรมศึกษาธิการ ซึ่งจะมีข้อบังคับให้นักเรียนปฏิบัติตามสัญญาหลายประการ พอสรุปไคดังนี้

นาย . . . นักเรียนยอมสมัครเป็นนักเรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ตั้งแต่วันไคลงชื่อในหนังสือสัญญานี้ไปจนไคสอนวิชา แลรับประกาศนียบัตร คือหนังสือสำคัญซึ่งกรมศึกษาธิการจะไคอนุญาตให้ ถา นาย . . . นักเรียนไคเรียนวิชา ไครับประกาศนียบัตรแล้ว จะต้องรับราชการเป็นครูในกรมศึกษาธิการไคไปอีก 3 ปี เมื่อสิ้นเขตเวลานี้แล้วจึงจะพ้นจากหนังสือสำคัญนี้ แลไปทำการ เลี้ยงชีวิตควยวิชา นั้นในที่อื่นไคตามปรารถนา . . . นาย . . . นักเรียนจะออกจากโรงเรียนในระหว่างกำหนดควยเหตุอย่างหนึ่ง อยางไค ซึ่งกรมศึกษาธิการไม่ยอมให้ออก จะต้องคืนเงินเคือนเท่าที่ไครับไปแล้วแคว้นที่สัญญานี้ จนถึงวันที่ออกนั้นให้กรมศึกษาธิการ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ.53.1/16
เรื่อง ข้อบังคับของกรมศึกษาธิการ ศก.115.

จนครบถ้วน. . .¹

จะเห็นว่า การฝึกหัดครูในระยะเริ่มแรกนั้น ต้องประสบกับปัญหาในการ
 กำหนดการหลายประการ เป็นคําว่า ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถทาง
 ด้านการฝึกหัดครูโดยตรง ปัญหาเกี่ยวกับการหาสถานที่ที่เหมาะสม และที่สำคัญก็คือเมื่อ
 กังขึ้นแล้วหาผู้เข้าเรียนได้ยาก เพราะยังไม่เป็นที่นิยมเนื่องจากผลของการเรียนยังไม่
 เป็นที่ปรากฏ ทั้ง ๆ ที่กรมศึกษาธิการก็เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ให้ และจะได้รับ
 เงินเดือนขณะเรียนอีกด้วย ด้วยสาเหตุที่หาผู้เข้าเรียนยาก และกรมศึกษาธิการต้องลงทุน
 นี้เอง กรมศึกษาธิการจึงต้องให้มีการทำหนังสือสัญญาระหว่างกรมศึกษาธิการกับผู้สมัคร
 เข้าเรียน เพราะเกรงว่าเมื่อเข้าเรียนแล้วจะเรียนครึ่ง ๆ กลาง ๆ ไม่ทันจบก็ออก
 หรือเมื่อจบไปแล้วไม่ยอมประกอบอาชีพเป็นครู ซึ่งจะเป็นการทำให้เกิดการสูญเปลืองใน
 การลงทุนของกรมศึกษาธิการ

กั๊งกล่าวแล้วว่า กิจกรรมของโรงเรียนยังไม่เป็นที่นิยมของประชาชนที่จะสมัคร
 เข้าเรียน กั๊งนั้น เมื่อเริ่มแรกเปิดทำการสอนมีนักเรียนเพียง 3 คน คือ นายณกุง
 วิเศษกุล (พระยาอจิรการประสิทธิ์) นายบุญรอด เศรษฐบุตร (พระยาภิรมย์ภักดี) และ
 นายสุ่ม ในปีเดียวกันนี้เอง นายบุญรอด และนายสุ่มได้ออกไป คงเหลือนายณกุง
 คนเดียวที่เรียนต่อไป² แต่ต่อมาก็ได้มีนักเรียนสมัครเข้าเรียนใหม่อีก 3 คน คือ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ., เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศท.53.1/4
เรื่องหนังสือสัญญานักเรียนฝึกหัดอาจารย์ ศก.111 ลงวันที่ 29 มกราคม ร.ศ.111.

เมื่อแรกเข้าเรียน นักเรียนจะได้รับเงินเดือน ๆ ละ 8 บาท เมื่อสอบไล่ได้
 ประกาศนียบัตร และรับราชการเป็นครูสอนแล้ว จะได้รับเงินเดือนตามอัตราคือ ถ้าเป็น
 ครูสอนหนังสือไทย จะได้รับเงินเดือน ๆ ละ 16 บาทขึ้นไปจนถึง 40 บาทเป็นอย่างสูง
 ถ้าเป็นครูสอนภาษาอังกฤษจะได้รับเงินเดือน ๆ ละ 20 บาทขึ้นไปจนถึง 80 บาทเป็น
 อย่างสูง ต่อมาเกี่ยวกับอัตราเงินเดือนของครูนี้ก็ได้มีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมตาม
 ยุคสมัยตลอดมา.

² สมเด็จพระยาจักร์ราชานุภาพ และนายทับลุม ยี. ยอนสัน, ประวัติ
สังเขปแห่งการศึกษาแห่งประเทศสยาม, หน้า 43.

นายสนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) นายสกล ผลพันธิน (หลวงสังฆวิทย์วิสุทธิ) และนายเหม ผลพันธิน (พระยาโอวาทวรกิจ) ส่วนนายนกยูง เมื่อเรียนมาไถ่ระยะหนึ่งก็ไต่ลาออกไปรับราชการเป็นครูสอนในโรงเรียนราชกุมาร เมื่อปี พ.ศ. 2436 โดยที่ยังมีทันได้รับประกาศนียบัตร¹ และในปีเดียวกันนี้เอง มีสเตอร์กรินรอกก็ไต่ขอลาออกจากตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียน และผู้ที่รับตำแหน่งอาจารย์ใหญ่คนต่อมาคือ มีสเตอร์เออเนสค์ ยัง

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์แห่งแรกนี้ดำเนินการมาได้ประมาณ 3 ปี คือในปลายปี พ.ศ. 2437 มีนักเรียนที่สามารถสอบไล่วิชาได้เป็นครูประกาศนียบัตรจำนวน 3 คน คือ นายสนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา กับ นายเหม ผลพันธิน สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรเป็นครูสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ส่วนอีกคนหนึ่งคือนายสกล ผลพันธิน นั้น สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรสอนภาษาไทยอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม ทั้ง 3 คนนี้ถือว่าเป็นนักเรียนครูชุดแรกที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรของกรมศึกษาธิการ² โดยเฉพาะนายสนั่นนั้น หลังจากที่ได้สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรแล้ว เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถมาก นายเออเนสค์ ยัง ซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์อยู่ขณะนั้น ได้ขออนายสนั่นมารับตำแหน่งผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ เพื่อช่วยเหลืองานด้านต่าง ๆ และเป็นอาจารย์สอน³ ประกอบกับในปีนี้ก็ได้นำนักเรียนครูสมัครเข้าเรียนใหม่ 6 คน คือ นายไต้ กาทักษิษฐ์ (พระยาเทพศาสตร์สดิคุย์) นายเหลื่อม ลักษณะสุค (พระยาลักษณะสุคสุนทร) นายหงวน (ขุนจรรยาชวณะพัฒน์) นายช่วง อิศรภักดี (หลวงประสานสุภพจน์) นายสันตัก

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 102.

²สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ และนายทับลยู ยี. ยอนสัน, ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาแห่งประเทศสยาม, หน้า 43.

³กองจกหมายเหตุแห่งชาติ., เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ.53.1/10 เรื่องมีสเตอร์ เออเนสค์ ยัง ขอนายสนั่นเป็นครูผู้ช่วย, 2437.

เทพหัสดิน ณ อยุธยา (พระยาอนุกิจวิธูร) และนายปุ่น¹ และในปลายปี พ.ศ. 2438 นายเอเนสค์ ยัง ไขข้อลาออกจากตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ นายคัมภยู ยี. ยอนสัน จึงได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่อาจารย์ใหญ่ต่อไป ส่วนนายสนั่นนั้นก็พ้นจากตำแหน่งผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ไปด้วย เพราะไค้เป็นนักเรียนคนหนึ่งของกระทรวงศึกษาธิการในจำนวน 4 คน (มีนายสนั่น นายนกยูง นายเหลี่ยม และนายไค้) ออกไปศึกษาวิชาครู ณ ประเทศอังกฤษ²

ในปี พ.ศ. 2439 นักเรียนครูมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 26 คน ในระยะต่อมากิจการของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ก็ค่อยเจริญขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งวุฒิและความสามารถของนักเรียนที่สอบได้ประกาศนียบัตรครู ทั้งผลการสอบนับตั้งแต่เริ่มตั้งโรงเรียนจนถึงปลายปี พ.ศ. 2444 คือ ปีที่ 1 พ.ศ. 2437 สอบได้ 3 คน ปีที่ 2 พ.ศ. 2438 สอบได้ 6 คน ปีที่ 3 พ.ศ. 2439 สอบได้ 9 คน ปีที่ 4 พ.ศ. 2440 สอบได้ 2 คน ปีที่ 5 พ.ศ. 2441 สอบได้ 11 คน ปีที่ 6 พ.ศ. 2442 สอบได้ 11 คน ปีที่ 7 พ.ศ. 2443 สอบได้ 21 คน และปีที่ 8 พ.ศ. 2444 สอบได้ 10 คน³ (รายละเอียดเกี่ยวกับรายชื่อของผู้สอบได้ครูในภาคผนวก)

นายคัมภยู ยี. ยอนสัน ไค้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งอาจารย์ใหญ่มากได้ประมาณ 2 ปี คือในปี พ.ศ. 2440 ก็ไค้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น ผู้ตรวจและจัดการโรงเรียน นายเอฟ. ยี. เทรส เป็นผู้ไค้รับแต่งตั้งจากกรมศึกษาธิการให้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ต่อมาเป็นเวลา 20 ปี⁴ แต่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่โรงเรียนเลี้ยงเด็กนี้ ไค้ดำเนินการ

¹กรมพระยาคำรงราชานุภาพและนายคัมภยู ยี. ยอนสัน, ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาแห่งประเทศไทย, หน้า 44.

²เรื่องเดียวกัน.

³คุรุสภา, ประวัติคุรุ พ.ศ. 2500, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2500), หน้า 74 - 82.

⁴กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 103.

มาได้ประมาณ 10 ปี คือ ใน พ.ศ. 2445 ก็ไต่ย้ายไปทำการสอนที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ (ทั้งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไป) แม้ว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์นี้ได้เจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างช้า ๆ จำนวนนักเรียนก็ยังมีน้อยอยู่ แต่อย่างไรก็ดี นักเรียนครูที่สำเร็จการศึกษาออกไปแล้ว ก็ได้ช่วยทำประโยชน์ในการดำเนินงานด้านการศึกษาอย่างดียิ่ง ที่สำคัญ เช่น นายสนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2458 - 2469) และเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2475 - 2476) นายโท กาทักษิณ (พระยาเทพศาสตร์สถิตย์) เป็นหัวหน้ากองศึกษาศึกษา กรมวิสามัญศึกษา¹ นายสันตัก เทพหัสดิน ณ อยุธยา (พระยาอนุกิจวิฑูร) เป็นผู้มีบัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คนแรก² เป็นต้น

อนึ่ง มีสิ่งที่น่าสนใจอยู่อย่างหนึ่ง คือ นับตั้งแต่เริ่มตั้งโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ใน พ.ศ. 2435 เป็นต้นมา ผู้ที่ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่นั้นเป็นชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวอังกฤษทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะในประเทศอังกฤษได้มีการจัดการศึกษาด้านการฝึกหัดครูมาก่อนแล้ว มีสถาบันฝึกหัดครูที่มีชื่อเสียงและนักเรียนไทยจำนวนมากไม่ได้อาศัยศึกษาที่นั่น คือ วิทยาลัยเบอโรโรก (Borough Road College)³ ส่วนของไทยเรานั้น เป็นระยะเริ่มแรก จึงต้องอาศัยชาวต่างชาติเป็นผู้ปูพื้นฐานให้ก่อน

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์

ในปี พ.ศ. 2445 เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ บาดเจ็บถึงแก่อสัญกรรมจากตำแหน่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พระยาวิฑูการบดี (ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสุพรรณบัฏ เป็น เจ้าพระยาวิฑูการบดี) เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2447) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่ง

¹ คุรุสภา, ประวัติครู พ.ศ. 2500, หน้า 74.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 255.

³ คุรุสภา, ประวัติครู พ.ศ. 2501, หน้า 29.

ปลัดทูลฉลอง เป็นผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดี กระทรวงธรรมการสืบต่อมาเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2445¹ ท่านได้มีความเห็นเกี่ยวกับโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่โรงเรียน เลี้ยงเด็กว่า สถานที่คับแคบเกินไป ไม่เหมาะสมที่จะขยายชั้นเรียนและจำนวนนักเรียนก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จึงได้ศึกษาสถานที่ที่เหมาะสมกว่า ในที่สุดได้ตกลงใจที่จะย้ายโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ไปสอนที่วัดกัมมณัมมิตรวัดเทพศิรินทร์ โดยได้ทำหนังสือขึ้นทูลเกล้าถวายขอพระราชทานบรมราชานุญาตใช้วัดกัมมณัมมิตร ดังข้อความบางตอนที่ปรากฏ คือ

ด้วยวัดกัมมณัมมิตรที่วัดเทพศิรินทร์ราชวาศ ซึ่งจะจัดเป็นโรงเรียนนั้น . . . เห็นด้วยเกล้าว่าขนาดพอที่จะเป็นโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ซึ่งสอนอยู่ที่โรงเรียนเลี้ยงเด็กนั้น มาสอนในโรงเรียนใหม่นี้ . . . โรงเรียนใหม่ที่วัดเทพศิรินทร์นั้น พร้อมทั้งใช้สอนนักเรียนได้ในวันจันทร์ ที่ 9 เดือนนี้ (9 มิถุนายน 2445) . . .²

และ ได้มีพระราชหัตถเลขาตอบ พระบรมราชานุญาต ดังข้อความบางตอนที่ปรากฏ คือ

. . . ด้วยได้รับหนังสือ . . . ว่าวัดกัมมณัมมิตร ที่วัดเทพศิรินทร์ซึ่งเดิมกะว่าจะให้เป็นโรงเรียนสวนกุหลาบ บัดนี้เห็นว่าโรงเรียนสวนกุหลาบน่าจะกรอไว้ตั้งในที่ไกล ๆ กระทรวงธรรมการ ซึ่งจะก่อสร้างขึ้นใหม่ ส่วนวัดกัมมณัมมิตรนั้นได้จัดย้ายการฝึกหัดอาจารย์ ซึ่งสอนอยู่ที่โรงเรียนเลี้ยงเด็กมาสอน และขออนุญาตเปิดโรงเรียนในวันที่ 9 เดือนนี้ . . . อนุญาตให้จัดการตามที่ว่านี้³

จากพระราชหัตถเลขาตอบอนุญาต ย่อมเป็นสิ่งยืนยันได้ว่า พระองค์ท่านได้ทรงเห็นความสำคัญของการฝึกหัดครูอย่างมาก เพราะจะเป็นแหล่งผลิตครูที่มีความรู้

ศูนย์วิทยพัทยากร

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยาลักษณ์ และนายคัมภยู ยี่. ยอนสัน, ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศไทย, หน้า 54.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.1/46 เรื่องย้ายการฝึกหัดอาจารย์ที่โรงเรียนเลี้ยงเด็กมาสอนที่โรงเรียนเทพศิรินทร์, พ.ศ. 2445 (ร.ศ. 121).

³ เรื่องเดียวกัน.

ความสามารถในการสอน ออกไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นผลทำให้การศึกษาของประเทศประสบความสำเร็จ และขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว และจากพระราชหัตถ์เลขานี้ ก็จะเป็นสิ่งทำให้ผู้รับสนองพระบรมราชโองการไต่ถามกำลังใจที่จะร่วมกันพัฒนาการฝึกหัดครูของประเทศให้เจริญรุดหน้าต่อไป

เมื่อได้รับพระราชทานอนุญาตตามที่ขอพระราชทาน พระบรมราชานุญาตแล้ว จึงได้ย้ายโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่โรงเรียนเลี้ยงเด็กไปตั้งใหม่ที่ตึกแมนณมิตร ในบริเวณวัดเทพศิรินทราวาส ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2445 เรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์"¹ โดยแบ่งการเรียนการสอนออกเป็น 2 แผนก คือ แผนกโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และแผนกโรงเรียนประถมศึกษา (สำหรับโรงเรียนประถมศึกษานี้จะใช้เป็นที่ฝึกหัดสอนของนักเรียนฝึกหัดอาจารย์) ในวันแรกที่เปิดโรงเรียนมีนักเรียนประถมศึกษา 173 คน นักเรียนฝึกหัดอาจารย์ 47 คน² (ชั้นปีที่ 1 มี 30 คน ชั้นปีที่ 2 มี 17 คน)

เนื่องจากกรมศึกษาธิการได้มองเห็นความสำคัญของการฝึกหัดครูมากขึ้น และเห็นว่าจำเป็นต้องมีบุคคลหลายคน เพื่อเป็นเจ้าหน้าที่ที่จะศึกษาจัดการเรื่องการฝึกหัดครูโดยเฉพาะ จึงได้แต่งตั้งกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง ให้เรียกชื่อว่า "กรรมการฝึกหัดอาจารย์" ขึ้นในกรมศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2445 ให้ทำหน้าที่ประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับการฝึกหัดอาจารย์โดยทั่วไป คณะกรรมการชุดนี้ประกอบด้วย นายคัมภยู ยี.ยอนสัน เจ้ากรม กรมตรวจ หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ ปลัดกรม กรมราชบัณฑิต นายเอฟ. ยี. เทรส อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และหลวงบำเหน็จจรุญฉาน อาจารย์โรงเรียนเทพศิรินทร์³ แต่จำนวนคณะกรรมการที่แต่งตั้งขึ้นนี้ยังมีจำนวนไม่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 103.

²กรมศึกษาธิการ, "รายงานโรงเรียนอาจารย์," วิทยากร 2,3 (กรกฎาคม 2445) : 112.

³กรมศึกษาธิการ, "คำสั่งแต่งตั้งกรรมการฝึกหัดอาจารย์," วิทยากร 8, 11 (มิถุนายน 2451) : 365 - 366.

เพียงพอ กรมศึกษาธิการจึงได้มีคำสั่งแต่งตั้งหลวงสินทรราช เป็นกรรมการฝึกหัดอาจารย์
เพิ่มเติม เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2449¹ และแต่งตั้งหลวงจรัสวานะพันธ์ เป็น
กรรมการฝึกหัดอาจารย์เพิ่มเติมอีกคนหนึ่ง เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2451²

การตั้งกรรมการฝึกหัดอาจารย์ขึ้นมาจะ เห็นว่ามีทั้งคนไทยและคนต่างประเทศ
ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถด้านการฝึกหัดครูทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นกำลัง
อันสำคัญ ในอันที่จะร่วมปรึกษาหารือหาทางแก้ไขปรับปรุงให้การฝึกหัดครูของไทยได้พัฒนา
ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

สำหรับหลักสูตรที่สอนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ในสมัยนั้น เรียกว่า "หลักสูตร
สำหรับอาจารย์ชั้นประถมศึกษา"³ มีทั้งวิชาสามัญและวิชาครู (ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียด
ของหลักสูตรนี้ในบทที่ 4) ส่วนการฝึกหัดสอนของนักเรียนอาจารย์นั้น ให้ผลัดเปลี่ยนกัน
ไปสอนในโรงเรียนใกล้เคียงที่จัดไว้เป็นที่ฝึกหัดสอน ครูใหญ่และครูประจำชั้นของโรงเรียน
นั้นเป็นผู้ควบคุมและฝึกหัดให้ อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เป็นผู้ตรวจรา
ดูและอีกชั้นหนึ่ง นอกจากการไปฝึกหัดสอนตามโรงเรียนแล้ว ยังมีการสอนนักเรียนท่าม
กลางที่ประชุมนักเรียนและครูของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์อีกสัปดาห์ละครั้ง โดยเอาเด็ก
นักเรียนมาจากโรงเรียนอื่น แล้วให้นักเรียนฝึกหัดอาจารย์ผลัดเปลี่ยนกันสอนสัปดาห์ละคน
เมื่อสอนจบและส่งเด็กนักเรียนกลับแล้ว นักเรียนฝึกหัดอาจารย์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ถูกการสอน
และครูร่วมกันวิจารณ์การสอนนั้นว่าเป็นอย่างไร แล้วอาจารย์ใหญ่เป็นผู้ตัดสินชี้ขาด คะแนน
ในการฝึกสอนนี้กับคะแนนที่ได้ไปฝึกสอนตามโรงเรียนเอามารวมกันเป็นคะแนนการสอบไล่

¹กองจดหมายเทศุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.1/32
เรื่องคำสั่งแต่งตั้งกรรมการฝึกหัดอาจารย์เพิ่มเติม ลงวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2449.

²กรมศึกษาธิการ, "คำสั่งแต่งตั้งกรรมการฝึกหัดอาจารย์เพิ่มเติม,"
วิทยากร 8, 11 (มิถุนายน 2451) : 365 - 366.

³กรมศึกษาธิการ, "หลักสูตรโรงเรียนอาจารย์ชั้นประถมศึกษา," วิทยากร
2,4 (สิงหาคม 2445) : 115 - 116.

ของกรมศึกษาธิการ¹

จะเห็นว่า โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้มีการเข้มงวดกวดขันเรื่องการฝึกสอนมาก เพราะถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ และการที่ทำได้เช่นนั้น เป็นเพราะ จำนวนนักเรียนยังมีน้อยจึงสามารถทำได้อย่างทั่วถึง

ในระยะเริ่มแรกของการรับนักเรียนเข้าฝึกหัดเป็นครูนั้น เป็นแค่เพียงรับเอาผู้ที่มีความรู้เข้ามาฝึกหัดสำหรับให้เป็นครู จึงยากที่จะทราบได้ว่า ผู้ใดมีความเหมาะสมเป็นครูที่ดีหรือไม่ ดังนั้น ต่อมากรมศึกษาธิการจึงได้ออกคำสั่งวางหลักเกณฑ์การคัดเลือกนักเรียนฝึกหัดครูชั้นใหม่ โดยให้เหตุผลว่า

การฝึกหัดครูเป็นการสำคัญอย่างหนึ่งของการศึกษา เพราะครูย่อมเป็นผู้ที่จะทรงคุณวุฒิวิชาสามารถที่จะให้ความรู้แก่ศิษย์โดยสมบูรณ์ ทั้งเป็นผู้ที่จะเพาะสันดานและกิริยาอัธยาศัยให้ศิษย์เป็นการดีด้วย เหตุฉะนั้นย่อมต้องการครูที่ดี ๆ มาก ๆ อีกประการหนึ่งในทุกวันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่ปรากฏ และนิยมกันแล้วว่า การเป็นครูย่อมเป็นตำแหน่งสูง และเป็นตำแหน่งที่สามารถจะถือเอาเป็นหลักฐานที่บุคคลจะยึดเหนี่ยวเอาเป็นวิชาสำหรับตนได้. . . เหตุฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะคงกวดขันในการฝึกหัดครูให้ยิ่งขึ้น²

ตามคำสั่งของกรมศึกษาธิการฉบับนี้ ได้กำหนดให้ครูใหญ่ในโรงเรียนสามัญต่าง ๆ คัดเลือกนักเรียนในโรงเรียนของตนไว้ ไม่ว่าจะในชั้นต่ำหรือสูง อายุมากหรือน้อย แต่ขอให้มิมีลักษณะและท่าทางที่จะเป็นครูที่ดี แล้วให้เอาใจใส่แนะนำสั่งสอนในวิชาสามัญและงานในหน้าที่ครูด้วย เมื่อครูชาก็ให้นักเรียนที่เลือกไว้นี้ฝึกสอนแทน แต่อย่าให้สอนคนละหลายชั่วโมงนัก เพราะจะทำให้ขาดการเรียนวิชาอื่นไป เมื่อถึงเวลาสิ้นปีการศึกษา นักเรียนที่เลือกไว้นี้ คนใดสอบไล่ได้ชั้นประถม ก็ให้ครูใหญ่ส่งเข้ามายังกรมศึกษาธิการ พร้อมทั้งคำรับรองว่า ได้เลือกและกล่อมเกลาไว้สำหรับเป็นครูมาตั้งแต่ยังเป็นนักเรียนอยู่ในชั้นนั้น ๆ จนถึงเวลาที่ไ้ส่งเข้ามานี้เป็นเวลาปีที่กี่เดือน พร้อมกับ

¹กรมศึกษาธิการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2451) : 29.

²กรมศึกษาธิการ, "คำสั่งเรื่องนักเรียนอาจารย์ชั้นฝึกหัด," วิทยาจารย์

รับรองว่าเป็นคนที่มีความประพฤติดี มีอัธยาศัยและท่าทางเหมาะสมจะเป็นครูได้อย่างแท้จริง แล้วกรมศึกษาธิการจะคัดเลือกส่งนักเรียนเหล่านี้ไปไว้ในโรงเรียนที่จะกำหนดในภายหลัง เพื่อจะได้ทำการฝึกหัดสอนจริง ๆ พร้อมกับจะได้เรียนวิชาสามัญของศกต่อไปด้วย อีกปีหนึ่งคามหลักสูตรใหม่ที่จะกำหนดให้ นักเรียนเหล่านี้เรียกว่า "นักเรียนอาจารย์ฝึกหัด"¹ โดยจะได้รับเงินเดือนไม่ต่ำกว่า 10 บาท เมื่อได้เป็นนักเรียนอาจารย์ฝึกหัดครบ 1 ปี จะได้เข้าสอบไล่ที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ถ้าสอบไล่จะได้เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ทันที ถ้าสอบไม่ไ้ก็ต้องเป็นนักเรียนอาจารย์ฝึกหัดอยู่ต่อไปอีก 1 ปี ภายหลังเมื่อมีอาจารย์ฝึกหัดคนนี้มากขึ้นแล้ว โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ก็จะไม่รับนักเรียนอื่น ๆ เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ นอกจากนักเรียนอาจารย์ฝึกหัดเหล่านี้เท่านั้น ด้วยเกณฑ์การคัดเลือกดังกล่าวนานี้ กรมศึกษาธิการได้คาดหมายไว้ว่า ครูที่ได้รับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์แล้ว จะเป็นครูที่ดีได้ เพราะได้ทำการคัดเลือกและฝึกหัดมาเป็นชั้น ๆ สรุปได้ดังนี้

1. เป็นผู้ซึ่งอาจารย์ที่ชำนาญเป็นครูอยู่แล้ว ได้คัดเลือกไว้สำหรับให้เป็นครูตั้งแต่ยังเล็กอยู่
2. ได้ฝึกสอนในโรงเรียนที่ดี และฟังคำแนะนำจากครูที่ดีมาก่อนเข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ไม่ต่ำกว่า 1 ปี เมื่อมาเข้าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้ฟังคำรับตำราวิชาครู ก็จะทำให้มีความเข้าใจใคงาย เพราะได้เคยสอนเคยสั่งเคยมาด้วยตนเองแล้ว ย่อมดีกว่าผู้ที่ยังไม่เคยสอนเลย หรือเคยสอนแต่ไม่ได้รับคำแนะนำจากครูที่ดีจริง
3. เป็นคนที่รักการเป็นครูอย่างแท้จริง เพราะเป็นผู้มีแววสำหรับเป็นครูมาแต่กำเนิดแล้ว²

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้สถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นกำลังต้องการครูเป็นจำนวนมากก็ตาม แต่กรมศึกษาธิการก็ยังตระหนักถึงความสำคัญของครูในค่านุภาพมิได้มุ่งแต่จะทำการผลิตครูในค่านปริมาณอย่างเดียวนับเป็นการเริ่มแรกของการตั้งเกณฑ์การคัดเลือกนักเรียนฝึกหัดครูขึ้น

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ตั้งแต่แรกตั้งมาจนถึง พ.ศ. 2445 นั้น สอนแต่เพียงหลักสูตรครูประถมเท่านั้น ยังไม่มีการสอนหลักสูตรครูมัธยม เนื่องจากว่าถ้าจะเปิดการสอนหลักสูตรมัธยมขึ้น กรมศึกษาธิการเกรงว่าจะมีนักเรียนมาเรียนน้อย เป็นการเปลืองครู เปลืองเงินมากเกินไป คุ้มคุ้มเสีย¹ แต่มาในปี พ.ศ. 2446 โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ ได้ขยายการฝึกหัดครูให้มีวุฒิสูงขึ้น โดยได้เปิดสอนวิชาครูมัธยมชั้น² ตามข้อบังคับของกรมศึกษาธิการ จะรับนักเรียนที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครูประถมที่มีความประสงค์จะเรียนต่อ และรับนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมศึกษา วิชาที่เรียนมีทั้งวิชาครูและวิชาพิเศษ มีกำหนดเวลาเรียน 2 ปี จึงสามารถเข้าสอบความรู้ได้³

ใน พ.ศ. 2447 กรมตรวจกระทรวงธรรมการ มีคำสั่งให้โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ขึ้นอยู่ในแขวงวิสามานูศึกษา และงานต่าง ๆ ของโรงเรียนประถมเทพศิรินทร์ให้อยู่ในความปกครองของอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์⁴ ทั้งนี้เมื่อมีกิจการงานใด ๆ ของโรงเรียนทั้งสองนี้ก็ให้แจ้งความแก่นายตรวจใหญ่ฝ่ายวิสามานูศึกษา (มิสเซอร์สมิซ) โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ได้ดำเนินกิจการเรื่อยมาเกือบ 5 ปี คือ เมื่อ พ.ศ. 2449 กรมศึกษาธิการได้ให้ย้ายไปรวมกับโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก เรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก" ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

¹กรมศึกษาธิการ, "โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์," รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2452) : 15 - 16.

²กรมศึกษาธิการ, "รายงานกระทรวงธรรมการ," วิทยากร 3, 3 (พ.ศ. 2446 - 2447) : 7.

³กรมศึกษาธิการ, "การสอบไล่ นักเรียนอาจารย์และนักเรียนครู ปี 122," วิทยากร 3, 24 (พ.ศ. 2447) : 754.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.1/59 เรื่องให้โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ และโรงเรียนประถมเทพศิรินทร์ขึ้นอยู่ใน แขวงวิสามานูศึกษา, พ.ศ. 2447.

โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก

ด้วยราชการในกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ อยู่ในระหว่างที่มีการจัดการศึกษา ให้อ่างกว้างออกไป แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีปัญหาเกิดขึ้น คือ การขาดแคลนครูทำการสอนตามวัด ทั้งในกรุงและหัวเมือง ตามมณฑลต่าง ๆ ทั่วไปมีความต้องการครูสอนอย่างมาก พระสงฆ์ซึ่งตั้งใจสอนก็มีอยู่ แต่ไม่มีความรู้ทางครูอย่างผู้ที่ได้รับการฝึกหัดเป็นครู ทำให้การสอนเชื่อมต่อกับโรงเรียนที่มีครูประกาศนียบัตรไม่ได้ แม้จะมีสมุคค่ารำพันพอกจำหน่าย เมื่อไม่มีครู การเรียนการสอนก็จะไม่ประสบความสำเร็จ¹ อีกประการหนึ่ง ตามหัวเมืองในมณฑลต่าง ๆ เคยหาครูในกรุงเทพฯ ส่งออกไปบ้างบางแห่ง แต่ก็ต้องประสบกับปัญหาหลายประการ เช่น ผู้ที่ถูกส่งออกไปเรียกเงินเดือนแพง มีปัญหาทางครอบครัวซึ่งต้องแยกกันอยู่ และปรับตัวให้เข้ากับเด็กและประชาชนในถิ่นนั้นไม่ได้²

ด้วยปัญหาค่าง ๆ ดังกล่าวนี้ กรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการจึงได้คิดแก้ปัญหาเหล่านี้อย่างเร่งด่วน โดยให้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ที่โรงเรียนราชวิทยาลัยเก่า (โรงเรียนราชวิทยาลัยย้ายไปอยู่ที่โรงเรียนเลี้ยงเด็ก) เรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก" (คือวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยาในัจจุบัน)³ ได้เปิดสอนครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2446 มีหลวงบำเหน็จจรูญ (พระยาโอวาทวรกิจ) เป็นอาจารย์ใหญ่⁴

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ., เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.2/1 เรื่องตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก ณ โรงเรียนราชวิทยาลัยเก่า, ร.ศ.121 (พ.ศ. 2445).

² เรื่องเดียวกัน.

³ ได้แก่บริเวณที่เป็นโรงเรียนศึกษานารีในัจจุบัน.

⁴ สมเด็จพระยาค่างราชานุภาพ และนายกำบลยุ ยี. ยอนสัน, ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศสยาม, หน้า 55 - 56.

การที่เลือกเอาโรงเรียนราชวิทยาลัยเก่าเป็นที่ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก เพราะมีที่ค้ำเหมาะสมควร คือ มีวัดมหานิกายและธรรมยุติกนิกายตั้งอยู่โดยรอบ (ใกล้แก่วัดพิชัยญาติการาม วัดประยูรวงศาวาส และวัดอนงคาราม) สามารถใช้เป็นที่พักของพระคามาหัวเมืองไค้ ที่เป็นฆราวาสก็ให้พักและกินอยู่ในโรงเรียน ส่วนนักเรียนสมัครในกรุงเทพฯ ที่อยู่บ้านใกล้ก็ใช้วิธีเข้ามาเย็นกลับ นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนอยู่รอบ ๆ ซึ่งจะใช้เป็นสถานที่ฝึกสอนไค้โดยไม่ต้อตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่ ประกอบกับมีงบประมาณสำหรับดำเนินการกิจการของโรงเรียนเดิมอยู่แล้ว ไม่ต้อเพิ่มงบประมาณใหม่พิเศษ ทั้งยังสามารถใช้เงินน้อยลงเพราะเหตุที่จำนวนคนที่ต้อเลี้ยงน้อยกว่า และไม่ไค้มุ่งจักวิเศษเทียบเท่ากับโรงเรียนเดิม¹

โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก จักตั้งขึ้นเพื่อฝึกหัดครูในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ มีไค้มุ่งให้เป็นครูชั้นสูงสำหรับส่งออกไปเป็นครูสอนคามาหัวเมือง โดยมุ่งฝึกหัดครูที่จะเป็นครูสอนในระดับมูลศึกษาและระดับประถมศึกษา จึงรับผู้ที่มีพื้นความรู้ในด้านวิชาเลขและหนังสือมาบ้างแล้ว ซึ่งพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการก็ไค้มีหนังสือเวียนแจ้งให้เจ้าคณะมณฑลต่าง ๆ ทราบเรื่องที่ยกรมศึกษาธิการไค้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกขึ้น หากต้อการครูสำหรับสอนในมณฑลของคน ก็ให้ส่งพระและเณร หรือฆราวาสที่มีความรู้หนังสือไทยและเลขพอใช้ และเป็นผู้ที่ขยันหมั่นเพียรให้ไปเล่าเรียนไค้กำหนดว่าจะต้อใช้เวลาเรียนประมาณ 1 ปี ถ้าหากเป็นฆราวาสจะให้พักอยู่ในโรงเรียนส่งไปฝึกเรียนไค้ไม่เกิน 3 คน หากเป็นพระสงฆ์และสามเณร ส่งไปไค้ไม่เกิน 5 รูป โดยจะจักให้จำพรรษาอยู่ในวัดที่อยู่ใกล้โรงเรียนพระสงฆ์ สามเณรและฆราวาสเหล่านี้ จะไค้รับเงินเดือนค่าตอบแทนในการศึกษาด้วย²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 2/1 เรื่อง การจักตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก ณ โรงเรียนราชวิทยาลัยเก่า, ร.ศ.

121 (พ.ศ. 2445).

² เรื่องเดียวกัน.

จะเห็นว่า แม้กรมศึกษาธิการจะเปิดโอกาสใหม่หลายอย่าง ๆ ส่งนักเรียนเข้ามาเรียนได้ แต่ก็ต้องมีข้อจำกัดในเรื่องจำนวนของนักเรียน ทั้งนี้เนื่องจากมีปัญหาเรื่องที่พักอาศัยและงบประมาณ ซึ่งถ้าให้ส่งมาโดยไม่จำกัดจำนวน จะทำให้ที่พักอาศัยและงบประมาณไม่เพียงพอ เพราะนักเรียนที่ส่งเข้ามานี้ นอกจากจะกินอยู่ฟรีแล้ว ยังได้รับเงินเดือนเป็นค่าตอบแทนอีกด้วย

โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกประสบความสำเร็จอย่างมาก เพราะหลักสูตรที่เปิดสอนเป็นหลักสูตรระยะสั้น ๆ สำหรับผู้มีความรู้พอสมควร สนใจจะเป็นครูให้มีความรู้ความเข้าใจในวิชาการสอน และเพิ่มพูนความรู้ในวิชาทั่วไป เพื่อเป็นครูในวิชาชั้นต่ำ คือเป็นครูชั้นมูลศึกษา ในปีแรกที่เปิดทำการสอนมีนักเรียนครู 45 คน เป็นนักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่งมาจากหัวเมือง 24 คน กับนักเรียนในกรุงเทพฯ สมัครเข้าเรียนอีก 21 คน นักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่งมานั้นมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาส¹ ในปี พ.ศ. 2449 มีนักเรียนครูที่เจ้าคณะมณฑลต่าง ๆ ส่งมา 46 คน เป็นพระสงฆ์ 23 รูป สามเณร 5 รูป ฆราวาส 5 คน และมีนักเรียนสมัครเข้ามาเรียนเอง 48 คน เป็นพระสงฆ์ 26 รูป สามเณร 6 รูป ฆราวาส 16 คน² รวมมีนักเรียนฝึกหัดครูในปี พ.ศ. 2449 ทั้งหมด 101 คน เป็นพระสงฆ์ 51 รูป สามเณร 11 รูป ฆราวาส 39 คน จากสถิตินี้แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์และสามเณรต่างให้ความสนใจต่อการปรับปรุงวิธีสอนและคุณภาพในการสอนให้ทันสมัย เป็นความพยายามปรับตัวให้ทันกับความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ ไม่น้อยไปกว่าฆราวาสเลย

ต่อมา เมื่อโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกมีจำนวนนักเรียนครูมากขึ้น และโรงเรียนประถมศึกษาในกรุงเทพฯ สามารถจะหาครูจากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ได้แล้ว

¹กรมศึกษาธิการ, "ข่าวศึกษา," วิทยากร 3,4 (กรกฎาคม 2446) :

105 - 106.

²กองจกหมายเทศแห่งชาติ, "เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.2/2 เรื่องส่งนักเรียนเข้าโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก, พ.ศ. 2446.

กรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการจึงได้กำหนดให้โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกรับแก่นักเรียนที่ส่งมาจากมณฑลต่าง ๆ เพื่อฝึกหัดให้ออกไปเป็นครูตามหัวเมืองและไค้พยายามเพิ่มและยกมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนนี้ให้สูงขึ้น โดยจัดหลักสูตรเทียบเท่าชั้น 1 ของโรงเรียนมัธยมศึกษา เรียกว่าหลักสูตร "ครูหัวเมือง" กำหนดเวลาเรียน 2 ปี รับเฉพาะนักเรียนที่เจ้าคณะมณฑลส่งมา และนักเรียนแขวงมณฑลที่อยู่ตามหัวเมืองไกล ๆ กรุงเทพฯ ที่นายตรวจแขวงส่งมา และได้มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมูลขึ้นมา สำหรับนักเรียนกรุงเทพฯที่ไค้สมัครเล่าเรียนเองอีกโรงหนึ่ง โดยตั้งขึ้นที่โรงเรียนมัธยมศึกษาวัดราชบูรณะ (คือโรงเรียนสวนกุหลาบในปัจจุบัน) รับผู้ที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีและไม่เกิน 30 ปี¹ เข้าเรียน

เมื่อไค้มีการปรับปรุงมาตรฐานและคุณภาพของการศึกษาของโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกให้ดีขึ้นแล้ว ในปี พ.ศ. 2449 กรมศึกษาธิการจึงไค้ดำเนินการรวมกิจการฝึกหัดครูของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์มารวมกับโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก เรียกชื่อว่า "โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก" (ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป) ส่วนโรงเรียนประถมเทพศิรินทร์นั้นไค้คงอยู่คงเดิม

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก

โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก ไค้รับการปรับปรุงมาตรฐานและคุณภาพของการศึกษาให้ดีขึ้น และดำเนินการคานการฝึกหัดครูควบคู่มากับโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ จนถึง พ.ศ. 2449 กรมศึกษาธิการจึงไค้มีคำสั่งให้จัดการ รวมโรงเรียนทั้งสองเข้าด้วยกัน เรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก"² ทั้งนี้เพื่อจะขยาย

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.2/22 เรื่องความคิดเห็นเรื่องตั้งหลักสูตรสำหรับโรงเรียนฝึกหัดครูมูล ร.ศ.125 (พ.ศ.2449).

²กรมศึกษาธิการ, "คำสั่งเรื่องจัดโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เป็นโรงเรียนประจำ," วิทยากร 6, 20 (ตุลาคม 2449) : 796 - 798.

การฝึกหัดครูชั้นขึ้นไปให้หัวเมืองเป็นผู้จัก เพราะจะทำให้เสียค่าใช้จ่ายน้อยกว่าการส่งนักเรียนเข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ ส่วนในกรุงเทพฯ นั้นก็จะจัดการฝึกหัดครูในระดับสูงขึ้นไป เหตุผลอีกประการหนึ่งที่รวมโรงเรียนฝึกหัดครูทั้งสองแห่งเข้าด้วยกันก็เพื่อจะจัดเป็นโรงเรียนประจำ จะให้มีเวลาสำหรับฝึกอบรมทางค่านการประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมกับการที่จะออกไปเป็นครูอีกด้วย ซึ่งถ้าหากยังคงจัดให้เป็นโรงเรียนกลางวันเช่นเดิมจะไม่ค่อยมีเวลาสำหรับทำนี้ เพราะต้องฝึกหัดหนักไปทางค่านวิชาการเท่านั้น ส่วนโรงเรียนประถมศึกษาเทพศิรินทร์ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่นักเรียนอาจารย์ใช้เป็นที่ฝึกสอนนั้นให้แยกออกจากแขวงวิสามัญแล้วขึ้นกับแขวงตะวันออกใต้ จัดเป็นโรงเรียนประถมศึกษาสามัญ (โรงเรียนประถมศึกษาเทพศิรินทร์โคกขึ้นอยู่ในแขวงวิสามัญตั้งแต่วันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2447 ซึ่งอ้างแล้วในเรื่องโรงเรียนฝึกหัดครูเทพศิรินทร์) สำหรับโรงเรียนที่จะใช้เป็นที่ฝึกสอนของนักเรียนอาจารย์ของโรงเรียนฝึกหัดคณาจารย์ฝั่งตะวันออกนั้น ใ้ค้อาศัยโรงเรียนต่าง ๆ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ ๆ บริเวณนั้น เช่น โรงเรียนวัดประยูรวงศาวาส โรงเรียนวัดพิชัยญาติการาม และโรงเรียนวัดทองนงการาม เป็นต้น เป็นที่ฝึกสอน¹ ระเบียบและวิธีการออกไปฝึกสอนของนักเรียนอาจารย์ให้ผลัดเปลี่ยนกันไปสอน ในโรงเรียนใกล้เคียงตามที่โรงเรียนฝึกหัดคณาจารย์ใ้ค้อกำหนดไว้ โดยมีครูใหญ่และครูประจำชั้นของโรงเรียนนั้นเป็นผู้ควบคุมดูแล ถ้าเป็นสมัยนี้ก็หมายถึงเป็นอาจารย์ที่ใ้ค้อเลี้ยง และเป็นอาจารย์พิเศษใ้ค้อใ้ค้อเลี้ยงกว่านั้นยังจะค้อมีอาจารย์ของโรงเรียนฝึกหัดคณาจารย์เป็นผู้ตรวจตราดูแลอีกชั้นหนึ่ง นอกจากการออกไปฝึกสอนตามโรงเรียนแล้ว ยังจะค้อมีการสอนฝึกสอนนักเรียนค้อหน้าทีประชุมของนักเรียนและครูโรงเรียนฝึกหัดคณาจารย์อีกสัปดาห์ละครั้ง โดยเอานักเรียนมาจากโรงเรียนแห่งใ้ค้อแห่งหนึ่งแล้วใ้ค้อนักเรียนผลัดเปลี่ยนกันสอนสัปดาห์ละคน²

จะเห็นว่า การฝึกหัดครูสมัยนั้น นอกจากจะเข้มงวดกวดขันในเรื่องวิชาการและกิริยามารยาทในการประพฤติปฏิบัติใ้ค้อเหมาะสมกับอาชีพครูแล้ว ยังเข้มงวดกวดขันในเรื่องของการฝึกหัดหะในการสอนอีกด้วย เพราะนักเรียนคนหนึ่ง ๆ จะค้อใ้ค้อรับการ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 796 - 798.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 796 - 798.

ตรวจตราดูแลจากครูอาจารย์ถึง 3 คน ยิ่งกว่านั้น หลังจากที่ผ่านพ้นการฝึกสอนตามโรงเรียนอื่นแล้ว ยังจะต้องมาฝึกสอนในที่ประชุมของนักเรียนและครูโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์อีกด้วย การเข้มงวดกวดขันเช่นนี้จะก่อให้เกิดผลที่ก่อการฝึกหัดครูอย่างมาก เพราะจะทำให้ประเทศชาติได้ครูที่มีทั้งความรู้ความสามารถและมีบุคลิกลักษณะอันเหมาะสมกับอาชีพครูอย่างแท้จริง

อนึ่ง เมื่อได้รวมกิจการของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์เทพศิรินทร์ เข้ากับโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก แล้วจึงเป็นโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตกนั้น นักเรียนครูที่ตามหัวเมืองส่งเข้ามาเรียนตั้งแต่ยังเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกยังมีตกค้างอยู่ กรมศึกษาธิการได้ให้ทำการสอนนักเรียนเหล่านั้นต่อไปจนจบหลักสูตร แต่ให้จัดสอนแยกจากนักเรียนอาจารย์ของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก¹ การที่กรมศึกษาธิการให้แยกสอนนักเรียนที่ตกค้างกับนักเรียนอาจารย์ สาเหตุประการหนึ่งเป็นเพราะ เขาเป็นนักเรียนไม่พร้อมกัน พวกที่ตกค้างเข้าเรียนก่อนจนใกล้จบหลักสูตรแล้ว ส่วนนักเรียนอาจารย์เข้าทีหลัง จึงทำให้ไม่สะดวกในการจัดการเรียนการสอน อีกประการหนึ่งก็คือ นักเรียนที่ตกค้างนั้น บางคนไม่ได้เป็นนักเรียนประจำตามระเบียบเดิม นักเรียนที่อยู่ใกล้ ๆ ก็อนุญาตให้เรียนแบบเข้าไปเย็บมา ส่วนนักเรียนอาจารย์นั้น ทุกคนเป็นนักเรียนประจำ จึงจำเป็นต้องให้แยกจากกัน เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและสะดวกในการปกครอง

ในช่วงของระยะเวลาที่กิจการของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตกดำเนินอยู่นี้ การจัดการศึกษาของประเทศก็ได้แพร่หลายออกไปมากยิ่งขึ้น ในขณะที่การฝึกหัดครูนั้นยังผลิตครูออกมาได้จำนวนน้อย ไม่ทันกับความต้องการ ซึ่งจะต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ซึ่งกระทรวงธรรมการก็ได้ตระหนักในเรื่องนี้อย่างมาก ดังจะเห็นได้จากข้อความตอนหนึ่งในหนังสือของเจ้ากรมตรวจกระทรวงธรรมการ แจ้งความมายังครูใหญ่โรงเรียนมัธยมคอนหนึ่งว่า

กัยการศึกษาในเวลานี้ เมื่อได้จัดให้กว้างขวางขึ้น ครูก็ยิ่งขาดมากขึ้น โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ฝึกหัดครูให้ไม่ทันความต้องการของการงาน เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้อง

¹ เรื่องเดียวกัน.

พอใช้จ้งไค่ นักเรียนฝึกหัดอาจารย์เดี๋ยวนี้อาศัยอยู่รวมทั้งหมด 62 คน (ร.ศ.127)
ในศก 128 นี้ จะคงใหม่มีประมาณ 80 คน. . .¹

จากจำนวนนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ข้างบนนี้ แสดงให้เห็นว่า จำนวนนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝึกหัดออกไปเป็นครูแต่ละปี ยังมีจำนวนน้อยมาก ไม่เพียงพอกับความต้องการใช้ครูในขณะนั้น สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้มีผู้สนใจเข้าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์น้อย อาจเนื่องมาจากขาดการประชาสัมพันธ์และแนะนำให้แก่ผู้ปกครองและนักเรียนชั้นมัธยม ให้มีความเข้าใจ เห็นความสำคัญ ความมีเกียรติ และความเจริญก้าวหน้าในอาชีพครู จึงทำให้คนทั่วไปยังไม่นิยมให้บุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ แค่อะไรก็ดี ปัญหาที่กระทรวงธรรมการได้พยายามแก้ไข โดยขอให้ครูในโรงเรียนมัธยมช่วยแนะนำนักเรียนเพื่อให้เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ ทั้งข้อความตอนหนึ่งในหนังสือของเจ้ากรมตรวจกระทรวงธรรมการ ถึงครูใหญ่โรงเรียนมัธยมว่า

. . .ขอให้ครูทั้งหลายในโรงเรียนมัธยมช่วยเป็นธุระเลือกและชี้ทางให้นักเรียนชั้นมัธยมเขาใจถูกคอง เพื่อประโยชน์ฝ่ายกรมศึกษาธิการ ซึ่งจะได้รับนักเรียนดี ๆ เข้าฝึกหัดเป็นครู พอแก่จำนวนที่คงการและเพื่อประโยชน์ฝ่ายนักเรียน ซึ่งจะได้อาศัยราชการในหน้าที่อื่นดีและมียศต่อไป²

ในการแก้ปัญหาคาดแคลนครูดังกล่าว กรมศึกษาธิการได้ใช้วิธีจัดให้มีชั้นเตรียมชั้นในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ โดยเปิดรับนักเรียนที่สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 1

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.1/87 หนังสือเจ้ากรมตรวจกระทรวงธรรมการ แจ้งความมายังครูใหญ่โรงเรียนมัธยม เรื่อง ให้ครูโรงเรียนมัธยมต่าง ๆ แนะนำนักเรียนเพื่อให้เข้าเรียนเป็นนักเรียนโรงเรียนอาจารย์ ลงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2451.

² เรื่องเดียวกัน.

หรือปีที่ 2 เข้าเรียน เมื่อครบ 1 ปีจะไ้เลื่อนขึ้นไปเรียนชั้นปีที่ 1 ของโรงเรียนฝึกหัด
 อาจารย์ต่อไป ส่วนผู้ที่จบชั้นมัธยมบริบูรณ์ก็เข้าเรียนชั้นปีที่ 1 ของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์
 เลย¹ และในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ. 2453) ได้มีประกาศของกรมศึกษาธิการให้เปิดรับ
 นักเรียนเฉลยศักดิ์ (นักเรียนทุนส่วนตัว) เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ด้วย นักเรียน
 เหล่านี้จะต้องเสียเงินค่ากินอยู่เดือนละ 10 บาท เมื่อสอบไล่ได้ประโยคครูแล้ว กรม
 ศึกษาธิการมีได้บังคับให้กองเข้ารับราชการเหมือนนักเรียนหลวง แต่จะมีสิทธิเท่าเทียมกัน²

จะเห็นว่า การที่กรมศึกษาธิการขอให้ครูโรงเรียนมัธยมโรงเรียนต่าง ๆ
 แนะนำนักเรียนเข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ก็ดี การให้เปิดชั้นเตรียมในโรงเรียนฝึกหัด
 อาจารย์ก็ดี หรือการให้เปิดรับนักเรียนเฉลยศักดิ์เข้าเรียนในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์
 เหล่านี้ล้วนเป็นความพยายามของกรมศึกษาธิการ ในอันที่จะแก้ปัญหาการขาดแคลนครู
 เพื่อผลิตครูให้ทันกับความต้องการ และการขยายตัวของการศึกษาของประเทศทั้งสิ้น
 โดยเฉพาะการรับนักเรียนเฉลยศักดิ์หรือนักเรียนทุนส่วนตัวนั้น นับเป็นครั้งแรกของ
 ประเทศที่อนุญาตให้นักเรียนเฉลยศักดิ์เข้าศึกษาในสถาบันฝึกหัดครูได้ เพราะความหลัก
 ฐานที่ผ่านมา นักเรียนครูล้วนเป็นนักเรียนทุนของรัฐบาลทั้งสิ้น นับเป็นการเริ่มต้นที่คิดและ
 สืบหอคมาจนถึงปัจจุบันนี้

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตกได้ดำเนินการเรื่อยมาจนถึง พ.ศ.
 2456 ก็มีอันต้องเปลี่ยนชื่อกันใหม่ ตามคำสั่งของกระทรวงธรรมการ ให้เปลี่ยนจาก
 "โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์" เป็น "โรงเรียนฝึกหัดครู" โดยให้เหตุผลว่า คำว่า
 "อาจารย์" ตรงกับคำในภาษาอังกฤษ "โปรเฟสเซอร์" หรือ "คิวเคอร์" หมายถึง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹กรมศึกษาธิการ, "ประกาศกรมศึกษาธิการ," วิทยากร 10, 6
 (มีนาคม 2453) : 234.

²กองจกหมายเทศแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.1/92
 ประกาศกรมศึกษาธิการ เรื่องให้โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์รับนักเรียนเฉลยศักดิ์ ลงวันที่
 23 เมษายน พ.ศ. 2453.

ผู้ที่ทำการสอนวิชาเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่าง และคำว่า "ครู" ตรงกับคำ "ทีชเชอร์" ในภาษาอังกฤษ หมายถึง ผู้สอนนักเรียนตามชั้นต่าง ๆ¹ และจากการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้นำให้คำว่า "ฝึกหัดอาจารย์" ถูกเลิกใช้ตั้งแต่นั้นมา

โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝั่งตะวันตก หรือในชื่อใหม่ว่า โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2449 และได้รับการพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ จนถึง พ.ศ. 2456 ได้โอนมารวมเข้าสังกัดเป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังคงมีการเรียนการสอนอยู่ที่เดิม การงานต่าง ๆ ก็ยังอยู่ในบังคับบัญชาของกระทรวงธรรมการ จนถึง พ.ศ. 2458 จึงได้ย้ายนักเรียนไปเรียนที่วังใหม่ ตำบลปทุมวัน (บริเวณสนามกีฬาแห่งชาติในปัจจุบัน) และได้เป็นส่วนหนึ่งของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเวลาต่อมา ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

โรงเรียนฝึกหัดครูเบญจมาราชาลัย

- โรงเรียนฝึกหัดครูที่มีมาแต่ต้น ล้วนเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูชายเท่านั้น ยังมีได้มีการจัดโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงขึ้นเลย แต่ตามความเป็นจริง เรื่องโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงนี้ กระทรวงธรรมการได้มีคำริที่จะจัดให้มีขึ้น เพื่อเตรียมครูหญิงไว้สอนโรงเรียนสตรี ซึ่งจะขยายให้แพร่หลายออกไป โดยไต่ถามความคิดเห็นในเรื่องนี้กราบบังคมทูลสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440)² เพื่อขอพระบรมราชานุญาตจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงขึ้นที่โรงเรียนสตรี

¹กระทรวงธรรมการ, "คำสั่งเรื่องระเบียบใช้คำว่า อาจารย์และครู," วิทยาจารย์ 14, 7 (พ.ศ. 2456 - 2457): 323.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53/1. หนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชทานอนุญาตจัดการโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ฝ่ายสตรี ลงวันที่ 5 กรกฎาคม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440).

สุนันทาลัย และใ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯแล้ว แต่ต่อมางบประมาณในการที่จะจัดโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงแห่งนี้ถูกคัดออก จึงทำให้ไม่ได้จัดขึ้นในปีนั้น¹

ความคิดริเริ่มที่จะจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิง ใ้ปรากฏผลขึ้น หลังจากถูกเลิกล้มมาอีก 16 ปี กล่าวคือ กระทรวงธรรมการใ้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2456² เป็นสมัยที่เจ้าพระยา พระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ โดยท่านใ้ปรารภถึงเหตุผลที่ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงคนหนึ่งว่า

ก้วยการศึกษาสำหรับเด็กหญิงที่ใ้จัดตั้งขึ้นแล้ว ที่เป็นระเบียบในเวลานี้ก็มีแต่ในกรุงเทพฯ เท่านั้น ตามหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ ยังบกพร่องอยู่มาก เพราะคติช้ก้วยเรื่องครูที่จะสอน ครั้นจะส่งครูหญิงที่ไม่มีพื้นเพทางหัวเมืองออกไป ก็เป็นการยากยิ่ง³

จากปรารภของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี จะเห็นว่า การจัดการศึกษาสำหรับสตรียังจัดอยู่ในวงแคบ ไม่สามารถขยายตัวออกไปสู่หัวเมืองใ้ เนื่องจากยังขาดครูสตรีที่จะออกไปทำการสอน โดยเฉพาะครูสตรีที่มีภูมิสำเนาในท้องถิ่นนั้น ๆ เพราะถ้าเป็นครูต่างถิ่นหรือส่งไปจากกรุงเทพฯ จะก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่าง เป็นต้นว่า การกินอยู่หลับนอน การปรับตัวให้เข้ากับสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ อาจเกิดการหวาดกลัวจนทำให้ทนอยู่สอนต่อไปไม่ได้ แต่ถ้าเป็นครูที่เคยอยู่ในท้องถิ่นนั้น ปัญหาต่าง ๆ ก็คงไม่เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นน้อยมาก ก้วยเหตุนี้กระทรวงธรรมการจึงจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีขึ้นเป็นแห่งแรกที่กรุงเทพฯ เพื่อที่จะรับเด็กหญิงที่มาจากต่างจังหวัดเข้าเรียน

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2453 - 2507, หน้า 143.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 243.

³กรมศึกษาธิการ, คำกราบทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ แก่สมเด็จพระเจ้าอนงยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ในพิธีเปิดโรงเรียนฝึกหัดครูเบญจมาธาลัย, รายงานกระทรวงธรรมการ, ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2456) : 28 - 30.

เมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะไ้ส่งกลับเป็นครูสอนประจำยังภูมิลำเนาเดิม

สำหรับสถานที่ที่ไ้เป็นที่ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีแห่งแรกนั้น อาศัยวังเก่าของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ซึ่งไ้ทรงยกถวายให้เป็นของรัฐบาลเพื่อจัดเป็นสถานศึกษาสำหรับสตรี และทรงอุทิศส่วนกุศลถวายแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังพระราชทานนามโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีแห่งแรกนี้ว่า "โรงเรียนฝึกหัดครูเบญจมาราชาลัย"¹ เมื่อ ปี พ.ศ.2456

คามระเบียบการของโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงของกระทรวงธรรมการ² กำหนดให้โรงเรียนรับนักเรียนครูหญิงที่ส่งมาจากหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ โดยเปิดโอกาสให้สมุหเทศาภิบาลเลือกเด็กหญิงในมณฑลที่ปกครองอยู่ อายุระหว่าง 13 ถึง 16 ปี ค้องไ้มีความรู้พออ่านออกเขียนไ้ รู้เลขบวก ลบ คูณ หาร แล้วเป็นอย่างต่ำ ไ้ยังสามารถสอบไ้ไ้ประโยชน์ประถมแล้วไ้ยั้งก็ ส่งมาเรียนอย่างมากที่สุด 5 คน เพื่อกลับออกไปเป็นครูในมณฑลของตน การเล่าเรียนของนักเรียนเหล่านี้ไ้เวลาระหว่าง 3 ถึง 5 ปี ขณะที่เรียนอยู่ไม่ค้องเสียค่าเรียนและค่าอาหาร แต่เมื่อเรียนจบออกไปแล้ว จะค้องรับราชการเป็นครูเท่ากับเวลาที่ไ้เล่าเรียนอยู่ในโรงเรียน ถ้าไม่รับราชการครูหรือรับราชการไม่ครบกำหนด จะค้องคืนเงินค่ากินอยู่ไ้แก่กระทรวงธรรมการ เดือนละ 15 บาทจนกว่าจะครบจำนวนที่กระทรวงธรรมการออกให้

อนึ่ง คามระเบียบนี้ มีข้อกำหนดว่า นักเรียนที่ส่งมานี้ค้องไ้ผู้มีหลักฐานทางอาชีพการงานเป็นผู้ให้การรับรองค้วย จึงจะเข้าเป็นนักเรียนไ้โดยสมบูรณ์ ส่วนค่ากินทาง ค่าเครื่องนุ่งห่มและค่าหนังสือเรียน นักเรียนจะค้องจ่ายเอง นักเรียนที่สมุหเทศาภิบาลจัดส่งตามระเบียบนี้ไ้ชื่อว่า "นักเรียนหลวง" สำหรับนักเรียนที่สมัครเรียนค้วยทุนส่วนตัว ค้องเสียค่ากินอยู่เดือนละ 15 บาท แต่ไม่ค้องอยู่ช้อบบังคับที่ จะค้อง

¹ เรื่องเดียวกัน.

² กองจดหมายเทศุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ.53.4/1
เรื่อง ระเบียบการโรงเรียนฝึกหัดครูหญิง พ.ศ.2456 เล่ม 1.

รับราชการ ทั้งนักเรียนหลวงและนักเรียนสมัครที่เข้ารับราชการ จะได้รับเงินเดือนตามประกาศนียบัตรที่สอบไล่ได้ คือ ถ้าสอบได้ประกาศนียบัตรครูมูลจะได้รับเงินเดือน ๓๐ บาท ถ้าได้ครูประถมได้เงินเดือน ๓๕ บาท แต่ถ้าสอบไล่ตก กระทรวงธรรมการจะวินิจฉัยเทียบความรู้ให้ และกำหนดเงินเดือนให้ตามความเหมาะสม

จากระเบียบการโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงของกระทรวงธรรมการ จะเห็นว่า การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงขึ้นนี้ กระทรวงธรรมการมีความมุ่งหมายที่จะรับนักเรียนจากหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะ เพื่อให้กลับไปเป็นครูสอนตามท้องถิ่นเดิมของคน และเป็นเพราะกระทรวงธรรมการต้องออกค่าใช้จ่ายเกือบทั้งหมดให้นักเรียน ซึ่งต้องใช้เงินปีละมาก ๆ จึงทำให้รับนักเรียนได้ปีหนึ่ง 4 - 5 คนเท่านั้น เช่นในปีแรก พ.ศ. 2456 มีนักเรียนฝึกหัดครูหญิงที่สอบไล่ได้ประโยคครูประกาศนียบัตรนักเรียนฝึกหัดครูเบญจมาชาลัย จำนวน 4 คน¹คือ

1. นางวิศาลคุณกร (ไปล์ สายัณคนะ)
2. นางสาวบุญปาก ฐิติเวช
3. นางสาวศิริมา จินณาสา (ศิริ จินณาสา)
4. นางสาวเพียร

โรงเรียนฝึกหัดครูเบญจมาชาลัย ได้ดำเนินงานเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2476 จึงได้ย้ายไปตั้งที่โรงเรียนสตรีเพชรบุรีวิทยาลัย เป็นเวลา 4 ปี ในปี พ.ศ. 2480 ก็ได้ย้ายสถานที่อีกครั้งหนึ่ง ไปตั้งอยู่ที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย² คือ วิทยาลัยครูสวนสุนันทาในปัจจุบัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.4/4 เรื่องการสอบไล่ประโยคครูมูลหญิง พ.ศ. 2456.

²บุญเจือ องค์ประคัมภ์, ประวัติโรงเรียนฝึกหัดครู (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, 2501), หน้า 9 - 10.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีกำเนิดสืบเนื่องมาจาก โรงเรียนมหาคเล็ก ซึ่งเป็นโรงเรียนที่สร้างขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตคนเข้ารับราชการโดยแท้ ดังปรากฏในนิทานโบราณคดี เรื่องโรงเรียนมหาคเล็กหลวง ของสมเด็จพระยาจักรพรรดิราชานุภาพ

ว่า

ในรัชการที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มทรงเปลี่ยนแปลงการปกครองบ้านเมือง โปรดให้ตั้งกระทรวงเสนาบดี ซึ่ง แรกก่อนมีเพียง 7 กระทรวง เพิ่มขึ้นเป็น 12 กระทรวง . . . เสนาบดีต่าง กระทรวงต่างจัดการในกระทรวงของตนให้เจริญทันสมัย การงานในกระทรวง ต่าง ๆ มีมากขึ้นและละเอียดกว่าแต่ก่อน ทั้งมีการศึกษาใหญ่เพิ่มขึ้นเนื่อง ๆ ของการเข้ารับราชการในกระทรวงต่าง ๆ มากขึ้น เสมียนคานากระทรวงซึ่งมีอยู่ แรกก่อนหยาบความรู้ ไม่สามารถจะทำการงานตามระเบียบใหม่ได้ทันกับการเปลี่ยนแปลง เสนาบดี เจ้ากระทรวงจึงต้องแสวงหาคนที่ใคร่เอาเรียนมีความรู้ เช่น นักเรียนที่ใคร่รับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนต่าง ๆ มาเป็นเสมียน ต่อมาเมื่อ เสมียนเหล่านั้นทำการงานก็มีความสามารถ เจ้ากระทรวงก็กราบบังคมทูลขอ ให้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นขุนนาง เป็นตำแหน่งในกระทรวงตามคุณวุฒิเป็น เช่นนี้เมื่อราวสัก 5 ปี ก็เหมือนจะเป็นเมื่อราว พ.ศ. 2443 วันหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวตรัสปรารภแก่ฉันว่า ขุนนางที่เป็นขึ้นใหม่ในชั้นนี้ไม่มีใครทรงรู้จัก แรกก่อนเอาสัญญาบัตรที่จะเข้ารับราชการยอมถวายตัวเป็นมหาคเล็กตั้งแต่แรกหมด ในเวลา เป็นมหาคเล็ก ใครเขาเฝ้าหน้าหน้ารับราชการอยู่ในราชสำนัก ทรงรู้จักแทบทุกคน บางคนก็ใคร่เป็นรายรองและหมแพร รับราชการในกรมมหาคเล็กก่อน แล้วจึงเป็น ขุนนางต่างกระทรวง ขุนนางที่ไม่ใคร่เคยเป็นมหาคเล็ก เช่น พวกที่ขึ้นจากเป็น เสมียนคานากระทรวงมีน้อย แต่เดี๋ยวนี้ขุนนางขึ้นจากเป็นเสมียนคานากระทรวง มีน้อย แต่เดี๋ยวนี้ขุนนางขึ้นจากเป็นเสมียนคานากระทรวงเป็นพื้น ไม่เคยเป็น มหาคเล็กจึงไม่ทรงรู้จัก . . . เมื่อใคร่ฟังพระราชปรารภแล้วฉัน (สมเด็จพระยาจักรพรรดิราชานุภาพ) จึงมาคิดใคร่ครวญดู เห็นว่าประเพณีโบราณ ซึ่งใหญ่ที่จะเป็นขุนนางถวายตัวเป็นมหาคเล็กเสียก่อนนั้น เป็นการดีมีคุณมาก เพราะ พระเจ้าแผ่นดินทรงรู้จัก ย่อมเป็นปัจจัยให้ทรงพระเมตตากรุณา และไว้วาง พระราชหฤทัย ส่วนตัวเป็นข้าราชการ เมื่อใคร่จักและทราบพระราชอัธยาศัย พระเจ้าแผ่นดิน ก็ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดความจงรักภักดี และยังมีประโยชน์อย่าง อื่นอีก . . . ควรจะให้มิโรงเรียนขึ้นในกรมมหาคเล็ก ให้นักเรียนถวายตัวเป็น มหาคเล็ก มีโอกาสให้เขาเฝ้าหน้าหน้าให้ทรงรู้จัก ทั้งใคร่ศึกษาขนบธรรมเนียมในราชสำนัก ไปด้วยกัน กับความรู้เบื้องต้นสำหรับข้าราชการพลเรือนในกระทรวงต่าง ๆ . . .

ฉันทกราบถวายบังคมทูลความคิดเช่นนั้นมา พระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นชอบ
 กวาย . . .¹

ด้วยเหตุนี้ โรงเรียนมหาดเล็กจึงได้กำเนิดขึ้นมา ในเบื้องต้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระประสงค์ให้สมเด็จพระยาค้ำวงราชานุภาพ (เมื่อครั้งยังเป็นกรมหมื่นค้ำวงราชานุภาพ) เป็นผู้จัก แด่สมเด็จพระยาค้ำวงราชานุภาพ กราบบังคมทูลขอตัว "ด้วยเห็นว่าโรงเรียนมหาดเล็กจะฝึกหัดข้าราชการพลเรือนทุก กระทรวง อธิบดีโรงเรียนเป็นอิสระต่างหากจากกระทรวงต่าง ๆ จะดีกว่า . . ."² เมื่อเป็นเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ พระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ (กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) ซึ่งเพิ่งเสด็จกลับมาจาก ประเทศอังกฤษ เป็นอธิบดีจัดการโรงเรียน แต่พระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ กราบบังคม ทูลว่า "ไต่ทรงศึกษาวิชานิติศาสตร์เป็นสำคัญ"³ ดังนั้น การตั้งโรงเรียนนี้จึงล่าช้า ไปอีก 1 ปี ด้วยหาตัวผู้จัก (อธิบดี) ยังไม่ไต่ จวบจนพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล ต่อมาเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) กลับจาก ยุโรป ในปี พ.ศ. 2442 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริ ว่า พระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ มีความเหมาะสม ด้วยเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในการเรียนวิชา ความรู้มา ตั้งแต่ยังเป็นนักเรียน และได้เป็นครูของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชอยู่ใน ประเทศอังกฤษหลายปี ในระหว่างนั้นตัวเองก็ได้เรียนรู้ภาษาอังกฤษด้วย นอกจากนั้น พระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ ได้เคยรับราชการในกระทรวงธรรมการและกระทรวงมหาดไทย เข้าใจระเบียบราชการพลเรือนอยู่แล้ว และมีตำแหน่งในกรมมหาดเล็กด้วย จึงทรง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
¹ สมเด็จพระยาค้ำวงราชานุภาพ, "เรื่องโรงเรียนมหาดเล็กหลวง" นิทานโบราณคดี (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพริษา, 2500), หน้า 295 - 298. (ข้อความในวงเล็บ โดยผู้วิจัย)

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 298.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 299.

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เป็นอธิบดีโรงเรียนมหาดเล็ก¹

เพราะการที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เป็นอธิบดีโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการฝ่ายพลเรือนนี้เอง คนทั่วไปเห็นว่า ชื่อโรงเรียนยาวไป จึงเรียกชื่อโรงเรียนสั้น ๆ ว่า "โรงเรียนพระยาวิสุทธิ" ดังนั้นในวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2444 กรมพระยาคำรงราชานุภาพ ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล ว่า ควรเปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น "โรงเรียนมหาดเล็ก" พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย จึงได้มีประกาศเปลี่ยนชื่อโรงเรียนขึ้นใหม่ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2445 อันเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยในสมัยนั้น²

การดำเนินงานของโรงเรียนมหาดเล็กได้ดำเนินติดต่อกันมาจนสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อขึ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปรับปรุงการจัดโรงเรียนขยายการรับนักเรียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของกระทรวงต่าง ๆ จึงมีพระบรมราชโองการประกาศตั้งโรงเรียนมหาดเล็กเป็น โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2453 ดังข้อความตอนหนึ่งในประกาศดังนี้

. . . พระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมยุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำริว่า บัดนี้การปกครองท้องที่กึ่งระเบียบแบบแผนอยู่แล้ว เป็นอันมีใช้ว่าการปกครองนั้นเป็นเฉพาะหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย และนครบาล กระทรวงอื่น ๆ ย่อมมีหน้าที่ซึ่งจะจัดการ เป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน และรับผิดชอบด้วยกันทั่วพระราชอาณาจักร รุมนับว่าเป็นการปกครองของรัฐบาลอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่การฝึกหัดข้าราชการฝ่ายพลเรือน สำหรับส่งคนออกไปรับราชการ กระทรวงมหาดไทยกระทรวงเดียวกันหาเพียงพอแก่ราชการปกครองพระราชอาณาจักรทุกวันนี้ไม่ สมควรจะขยายการเรียนให้กว้างขวางออกไป สำหรับส่งคนไปรับราชการทุกกระทรวงทบวงการุจัดการโรงเรียนให้เป็นแผนกวิทยาการต่าง ๆ เช่น กฎหมาย ปกครอง การต่างประเทศ การเกษตร การช่างและการแพทย์เป็นคน ทั่วทรงทราบ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 300 - 301.

² เรื่องเดียวกัน.

พระราชประสงค์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ซึ่งทรงเริ่มจัดการเล่าเรียนสำหรับ
จัดการปกครองทั่วไปโดยกระทันหัน . . . สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรง
เริ่มจัดการโรงเรียนไว้สำหรับกุลบุตรที่จะรับราชการฝ่ายพลเรือนตั้งนี้แล้ว ควร
จะขยายให้กว้างขวางต่อไปตามพระราชประสงค์ . . . แดงการโรงเรียนนี้ถูก
เกี่ยวของแก่กระทรวงทบวงการทั่วไป จึงควรจะมีกรรมการกำกับและจัดการให้
เป็นรูปก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกโรงเรียนมหาคเล็กเป็นโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน พระราชทานนามว่า "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" . . .¹

จากประกาศนี้จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมี
พระประสงค์จะสืบทอดพระราชดำริของสมเด็จพระราชบิดา (พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ในการจัดการศึกษาเพื่อฝึกหัดข้าราชการพลเรือนออก
ไปรับราชการพัฒนาประเทศ พร้อมกับทรงให้มีการขยายการศึกษาขั้นนี้ให้กว้างขวาง
ยิ่งขึ้น คือไม่เพียงแต่เพื่อฝึกหัดข้าราชการพลเรือนออกไปรับราชการในกระทรวง
มหาดไทยตั้งแต่ก่อนเท่านั้น แต่ได้ฝึกหัดข้าราชการพลเรือนให้มีความรู้ความสามารถ
หลายแขนงวิชาเพื่อออกไปรับราชการตามกระทรวงทบวงการต่าง ๆ ให้ทันกับความ
ต้องการและความเปลี่ยนแปลงของประเทศในสมัยนั้น จึงได้ทรงให้ยกโรงเรียน
มหาคเล็กขึ้นเป็น "โรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" อันเป็นชื่อที่พระราชทานให้เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ
แก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมกับทรงพระราชทานเงินที่เหลือจาก
การสร้างพระบรมรูปทรงมา จำนวน 982,672 บาท 47 สตางค์ ให้สร้างโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน และพระราชทานที่ดินหลายแห่งให้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนอีกด้วย²

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสและนายคัมภยู ยี. ยอนสัน, ประวัติ
สังเขปแห่งการศึกษาของประเทศไทย, หน้า 87 - 90.

² กองกฎหมายเทศาภิบาล, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 4/59 รายงานการ
ประชุมสภาจัดการและคณะกรรมการที่ปรึกษาโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ลงวันที่
24 มกราคม พ.ศ. 2453.

โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสภาจัดการซุกแรกประกอบด้วย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (พระยศในขณะนั้น) พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ พระยาศรีวังวงศ์ พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) เป็นกรรมการจัดการโรงเรียน พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เป็นสถานายก และพระยาศรีวังวงศ์ เป็น เลขานุการของสภา¹

โรงเรียนข้าราชการพลเรือนนี้ จัดเป็นโรงเรียนอุดมศึกษา กำหนดเปิดสอนวิชาต่าง ๆ ขึ้น 8 แผนก² คือ 1. การปกครอง 2. กฎหมาย 3. การทูต 4. การช่าง 5. การแพทย์ 6. การเพาะปลูก 7. การค้าขาย 8. การเป็นครู ในระยะแรกจะจัดการเรียนการสอนที่โรงเรียนมหาดเล็กไปก่อน สำหรับโรงเรียนอื่น ๆ ที่อยู่ในการเห็นชอบของสภาที่จะโอนมารวมกันเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน เช่น โรงเรียนราชแพทยาลัย ตามมติของสภาให้เจ้ากระทรวงจักไปตามเดิมก่อน จนกว่าการปลูกสร้างโรงเรียนใหญ่สำเร็จจึงค่อยย้ายมารวมเป็นโรงเรียนเดียวกันตามความเห็นชอบของสภา โดยเฉพาะโรงเรียนฝึกหัดครูนั้น ได้โอนมารวมเข้าสังกัดเป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขึ้นกับสภาจัดการข้าราชการพลเรือน เมื่อ พ.ศ. 2456 แต่ยังคงตั้งดำเนินการอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตก (โรงเรียนฝึกหัดครูที่บ้านสมเด็จพระยา) และ การงานก็ยังยังคงอยู่ในบังคับบัญชาของกระทรวงธรรมการตามเดิม จนถึง พ.ศ. 2458 จึงได้ย้ายนักเรียนไปเรียนที่วังใหม่ ตำบลปทุมวัน³ (บริเวณกรีฑาสถานแห่งชาติในปัจจุบัน)

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพและนายคัมฉุย ยี. ขอนสั่น, ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศไทย, หน้า 91.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 211.

โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ดำเนินการเรื่อยมาเป็นลำดับ ใ้มีนักเรียนสำเร็จจากโรงเรียนนี้ออกไปรับราชการ
ในกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก จนถึง พ.ศ. 2459 มีพระบรมราชโองการ
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้สถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 26
มีนาคม พ.ศ. 2459¹ ภายมีพระราชประสงค์ที่จะขยายการศึกษาในโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น คือไม่เฉพาะผู้ที่เรียนเพื่อรับราชการ เท่านั้น
ที่เข้าเรียนได้ ผู้ใดที่มีความประสงค์จะเรียนวิชาชั้นสูงขึ้นไปก็สามารถเข้าเรียนได้อย่าง
ทั่วถึง (เนื่องจากในสมัยที่เป็นโรงเรียนมหาคเล็ก ผู้เข้าเรียนเป็นผู้จะออกไปรับราชการ
ในกระทรวงมหาดไทยและสมัยที่เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เข้าเรียนมีเฉพาะผู้ที่ออกไปรับราชการในกระทรวงต่าง ๆ)
อีกประการหนึ่งทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีสถาบันการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยขึ้น เพื่อ
ให้เหมาะสมกับความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นี้ให้ขึ้นอยู่ในกระทรวงธรรมการ โดยให้เสนาบดี กระทรวงธรรมการเป็นผู้รับผิดชอบ
ในการควบคุมดูแล ส่วนกรรมการจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการที่ปรึกษาของมหาวิทยาลัยต่อไป² ต่อมาในวันที่ 6
เมษายน พ.ศ. 2460 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหาวิทยาลัยขึ้น
อีกกรมหนึ่งเป็นกรมใหญ่ขึ้นคือกระทรวงธรรมการ โดยรวมโรงเรียนข้าราชการพลเรือน
ทุกแผนกมาขึ้นอยู่ในกรมนี้ มีตำแหน่งหัวหน้าเป็นระดับชั้นอธิบดี³ พร้อมทั้งนี้ก็ได้มี
มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งพระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นไชยนาทนเรนทร (ผู้มีบัญชาการ
โรงเรียนราชแพทยาลัย) เป็นอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยคนแรก และให้แต่งตั้งมหาอำมาตย์ตรี

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศษ. 58/51 โอน
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนมาขึ้นกระทรวงธรรมการจัดเป็นมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2459.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

พระยาอนุกิจวิสูตร (เจ้ากรมวิสามัญศึกษา) เป็นผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
คนแรก¹

การที่การฝึกหัดครูได้เป็นส่วนหนึ่งของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็น
มหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทยนี้ ย่อมเป็นการยกฐานะของการฝึกหัดครูให้สูงขึ้น
และเป็นแนวทางที่จะขยายหลักสูตรการฝึกหัดครูให้ถึงขั้นปริญญาโทสะทวัก ในขณะที่
การฝึกหัดครูรวมอยู่ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ใ้แยกออกเป็นหลายประเภท คือ
การฝึกหัดครูชั้นมัธยมศึกษา การฝึกหัดครูมัธยม การฝึกหัดครูประถม การฝึกหัดครูมูล และ
การฝึกหัดครูกสิกรรมเบื้องต้น² แต่การฝึกหัดครูในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยประเภท
ต่าง ๆ ดังกล่าวนี้น่าจะดำเนินมาได้ประมาณ 1 ปี กระทรวงธรรมการได้มีคำริที่จะให้แยก
การฝึกหัดครูหลายประเภทออกจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมามอบให้เป็นหน้าที่ของ
กรมศึกษาธิการเป็นผู้จัด ักวญเหตุผลซึ่งปรากฏคามหนังสือกราบทูลมหาเสวกเอก
พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ราชเลขาณการในรัชกาลที่ 6 ของ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2461 เพื่อขอ
พระบรมราชานุญาตคองหนึ่งว่า

... เพื่อแบ่งงานในระหว่างกรมมหาวิทยาลัยและกรมศึกษาธิการให้เหมาะ
ไม่สับสน ควรให้มีการฝึกหัดครูอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพียงชั้นครูมัธยมศึกษา
การฝึกหัดครูชั้นรอง ๆ ลงมาอนันนั้นโอนมาใ้กรมศึกษาธิการจัดเองอนันและ
สะทวักกว่า . . .³

นอกจากจะอ้างเหตุผลในการขอพระบรมราชานุญาตโอนการฝึกหัดครูในระดับ
ต่าง ๆ มาให้อยู่ในความควบคุมของกรมศึกษาธิการ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์ เสนาบดี

¹ เรื่องเดียวกัน.

² กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ, 10/36 เรื่อง จักการ
ฝึกหัดครูโอนใ้กรมศึกษาธิการเว้นแต่วิชาครูมัธยมศึกษาใ้คงอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2461.

³ เรื่องเดียวกัน.

กระทรวงธรรมการ ยังไต่ถามทูลเสนอให้จัดการฝึกหัดครูประเภทต่าง ๆ ดังนี้

. . . ข้าพเจ้าเห็นด้วยเกล้าว่า โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมควรมอบให้
กรมศึกษาธิการจัดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ซึ่งมีการสอน
เป็นฝึกแผนถึงชั้นมัธยมบริบูรณ์อยู่แล้ว ส่วนโรงเรียนฝึกหัดครูประถมและครูมูล
ซึ่งมีนักเรียนหัวเมือง เขามาฝึกหัดอยู่ด้วยเป็นอันมากนั้น ควรให้กรมศึกษาธิการ
จัดตั้งขึ้นที่วัดบวรนิเวศ. . .¹

จากเหตุผลและข้อเสนอนี้ในการจัดการฝึกหัดครูประเภทต่าง ๆ เพื่อที่
จะโอนมาให้กรมศึกษาธิการ เป็นผู้จัดนี้ ได้มีพระบรมราชานุญาตให้เป็นไปตามที่เสนอ
ได้ ตั้งแต่วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2461 โดยการฝึกหัดครูประถมและครูมูลจัดตั้งขึ้น
ที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศ ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงปรารภอยู่แล้วที่จะทรงช่วย
อบรมครูหัวเมืองเหล่านี้ให้ไปประโยชน์ทั้งทางการศึกษาและทางการศาสนา ในเวลา
ที่กลับออกไปเป็นครูตามภูมิลำเนาของตน (โรงเรียนวัดบวรนิเวศเดิมสังกัดกรม
สามัญศึกษา แต่หลังจากเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูแล้ว โอนมาสังกัดกรมวิสามัญศึกษาเพื่อ
ให้ถูกต้องตามประเภทของโรงเรียน) ส่วนนักเรียนฝึกหัดครูมัธยมนั้น นอกจากส่งไป
สมทบกับโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยแล้ว ยังส่งไปสมทบกับโรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์
และโรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา โดยให้เรียนวิชามัธยมเบื้องต้นคล้ายกับนักเรียนสามัญและ
เรียนวิชาครูเป็นพิเศษด้วย²

อนึ่ง สำหรับการจัดการศึกษาชั้นครูบัณฑิตให้จัดในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น
ตามหลักฐานปรากฏว่า ได้มีประกาศของกระทรวงธรรมการลงวันที่ 15 กรกฎาคม
พ.ศ. 2458 ให้เปิดสอนชั้นครูบัณฑิตในโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน.

² บุญเจือ อองคประดิษฐ์, ประวัติโรงเรียนฝึกหัดครู (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย, 2505), หน้า 9 - 10.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹ แต่หลังจากไต้มีประกาศฉบับนี้แล้ว ไม่ปรากฏหลักฐานว่าไต้มีการจัดการศึกษาการฝึกหัดครูชั้นครูมัธยมศึกษาอย่างใดเลย มีเพียงบันทึกของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ไต้บันทึกแนบกับประกาศดังกล่าวเป็นข้อความสั้น ๆ ว่า "ยังมีปัญหาเรื่องเงินคลังคงชักข้อเป็นแน่ เอาไว้ทุกกับคลังเมื่อจวนจะมี ประกาศ ไปตั้งนี้ก่อนได้...."² จากบันทึกนี้ อาจจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถจัดการศึกษาการฝึกหัดครูชั้นครูมัธยมศึกษาขึ้นได้ เพราะการขาดเงินงบประมาณนั่นเอง

ใน พ.ศ. 2471 ไต้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในประวัติการฝึกหัดครูของไทยอีกครั้งหนึ่ง คือ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ฯ เมื่อครั้งทรงดำรงยศเป็นมหาอำมาตย์เอก พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัต เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ไต้ทรงมีคำริให้โอนการฝึกหัดครูมัธยม ซึ่งจัดอยู่ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยไปให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้จัดตั้งข้อความตอนหนึ่งในพระคำรัส ว่า

. . . ครูมัธยมแต่ก่อนนี้เคยอยู่ที่โรงเรียนสวนกุหลาบ แต่บัดนี้ไต้ให้ยกการฝึกหัดครูมัธยมไปทำในมหาวิทยาลัย (หมายถึงจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - ยูวีจีย) ในฐานะที่เป็นการศึกษาชั้นต้นของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ในมหาวิทยาลัย คณะวิชาเบื้องต้นของผู้ที่จะสมัครเข้าเป็นครู ครูมัธยมใดเคยมีมัธยม 8 ใน 2 - 3 ปีข้างหน้า น่าจะเป็นการลำบากสำหรับมณฑลที่จะส่งนักเรียนเข้ามาเป็นครูมัธยม เพราะความมณฑลไม่มีมัธยม 8 จึงไปตกลงกันก็จะให้นักเรียนชั้นสูง ๆ ของมณฑลมาเป็นนักเรียนครูประถมที่วัดบวรนิเวศก่อน แล้วคักนักเรียนครูประถมที่มีความรู้ ๆ นั้น ขึ้นไปเป็นนักเรียนครูมัธยมที่มหาวิทยาลัยอีกชั้นหนึ่ง. . .³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศษ. 2/111 ประกาศเรื่องการศึกษาชั้นครูมัธยม ลงวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2458.

² เรื่องเดียวกัน.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศษ. 41/2 พระคำรัสเสนาบดีกระทรวงธรรมการในการประชุมสนทนากับสมุหเทศาภิบาลพร้อมด้วยหัวหน้ากรมกองและกรมมณฑล 5 มีนาคม พ.ศ. 2470.

พระคำรัสนี้ แสดงให้เห็นว่า พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัตโกทรอง
 เรงรักษาพยาบาลเด็กหัดครุทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ยกเว้นพื้นที่ความรู้ของผู้ที่จะ
 เป็นครูให้สูงขึ้น ทรงยกฐานะของอาชีพครูให้สูงถึงชั้นอุดมศึกษา โดยโอนการฝึกหัดครู
 มัธยมไปให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้จัด ทำให้การฝึกหัดครูมัธยมที่ตั้งไว้ชั่วคราวที่
 โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยต้องเลิกไปตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2471¹ พร้อม
 กันนี้ยังได้ทรงให้มีการปรับปรุงแก้ไขระเบียบการฝึกหัดครูชั้นใหม่ (มีผลใช้ตั้งแต่วันที่ 4
 เมษายน พ.ศ. 2471) ให้ขยายวุฒิสำหรับผู้ที่เข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครูประถมชาย
 โดยต้องเป็นผู้ที่สอบไล่ได้ประโยคครูมูล หรือมัธยมปีที่ 6 กำหนดเวลาเรียนไว้ 2 ปี
 เรียนตามหลักสูตรประโยคครูประถมของกระทรวงธรรมการ² สำหรับการฝึกหัดครู
 มัธยมที่จัดในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2471 นั้น จะรับนักเรียนที่สำเร็จ
 การศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 8 หรือประโยคครูประถมปีที่ 2 เข้าเรียนเมื่อกำหนดเวลาเรียน
 3 ปี เรียนอยู่ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ 2 ปี เมื่อสอบไล่ได้แล้วให้เรียน
 แผนกครูมัธยมอีก 1 ปี³ ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม(ป.ม.)

¹กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 2/255
 คำสั่งเรื่องเลิกโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมที่สวนกุหลาบวิทยาลัย 7 มีนาคม พ.ศ. 2470.

นักเรียนฝึกหัดครูที่มีอยู่ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยนั้น ผู้ที่สอบไล่ได้ประโยค
 มัธยมบริบูรณ์หรือสอบไล่ได้ครูประถมให้ไปเข้าเป็นนักเรียนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจะ
 เป็นนักเรียนอักษรศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์แล้วก็จะสมัครใจ ส่วนนักเรียนฝึกหัดครูที่สอบ
 ไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 7 ให้ไปเข้าเรียนเป็นนักเรียนฝึกหัดครูประถมปีที่ 2 นอกนั้นเข้าเป็น
 นักเรียนฝึกหัดครูประถมชั้นปีที่ 1 ของโรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ.

²กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 2/255
 ระเบียบการฝึกหัดครูของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2471 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470.

³กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507,

แผนกอักษรศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ตามพื้นฐานที่เรียนมา มีผู้สำเร็จการศึกษาได้รับ
ประกาศนียบัตรครุมัธยมรุ่นแรก แผนกอักษรศาสตร์ ปี พ.ศ. 2473 จำนวน 16 คน¹

การเปิดสอนวิชาครูในระดับมหาวิทยาลัยนี้ นอกจากจะเป็นการยกฐานะครู
อาจารย์ ให้อาชีพครูเป็นอาชีพที่เทียบเท่าเทียมไหล่กับอาชีพอื่น ๆ เช่น แพทย์แล้ว ยัง
เป็นผลทำให้มีนิสิตหญิงเพิ่มมากขึ้น เพราะสตรีนิยมที่จะเรียนต่อระดับอุดมศึกษาเพื่อเป็น
ครูอาจารย์ก็มากขึ้นอย่างรวดเร็ว และยังเป็น การช่วยสร้างคุณภาพให้แก่การศึกษาด้วย
สถานศึกษาต่าง ๆ ยินดีต้อนรับครู ป.ม. จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอย่างมาก² สำหรับ
สถานที่เรียนของฝึกหัดครุมัธยมนั้น ในระยะแรกอยู่ที่ตึกอักษรศาสตร์ จนถึง พ.ศ.
2473 ได้ย้ายนิสิตคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ปีที่ 3 ซึ่งเป็นนิสิตฝึกหัดครูมาเรียน
ที่หอวังวินเซอร์คาสเซิล³ (เป็นวังเก่าของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ. 5/1

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2468.

ผู้ที่ได้รับประกาศนียบัตรครุมัธยมรุ่นแรกแผนกอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2473 มีดังนี้ นายสุวรรณ เขือกใจแก้ว, นายวิเชียร พุทธินันท์, นายประวิติ
ประคิษฐานนท์, นายเปลื้อง ณ นคร, นายบัญญัติ สุธงส์นัย, นายยอก ไคศิริานนท์, นาย
เที่ยง ศิริพันธ์, นายสวัสดิ์ อนุประดิษฐ์, นายสุรินทร์ สรศิริ, นายจำลอง เขี่ยมโอภาส,
นายเทือก กุสุมา ณ อุษยา, ม.ล.คุ้ย ชุมสาย, นางสาวฉะอับ วิโรจน์เพชร, นางสาว
รัตนา สุภศิริวัฒน์, นางสาวอาภรณ์ คุชเสนี และนางสาวละออง วิริยศิริ.

² ม.ล.ปิ่น มาลากุล, "พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลภพฤทัยากร,"

ประวัติครู 2519 (พระนคร โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519), หน้า 26 - 27.

³ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459 - 2509

พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบรอบห้าสิบปีของการสถาปนา วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2510
(พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมนักศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2510), หน้า 304.

เจ้าฟ้ามหาจักรีสุนทร ซึ่งเป็นสนามกัศาศาแห่งชาติในัจจุบัน) อนึ่ง เมื่อมีการฝึกหัดครูชั้นสูง เปิดสอนก็จำเป็นต้องมีโรงเรียนสำหรับฝึกหัด เช่นเดียวกับคณะแพทยศาสตร์ต้องมีโรงพยาบาลเป็นที่ฝึกหัด ทั้งนี้ กระทรวงธรรมการจึงได้โอนโรงเรียนพระดมวัดหัวลำโพงให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2473 และเปลี่ยนชื่อเรียกว่า "โรงเรียนมัธยมหอวัง"¹ จึงเป็นท่านองคคาลัยโรงเรียนสาธิตในัจจุบัน แต่ในขณะนั้นมิได้ใช้คำว่าโรงเรียนสาธิต วัตถุประสงค์ของโรงเรียนอาจจะแคบกว่าัจจุบัน แต่ก็นับได้ว่าระบบโรงเรียนสาธิตได้มีกำเนิดมาแต่ครั้งนั้น

ใน พ.ศ. 2479 ท้าวหอวังได้ถูกรื้อเพื่อใช้สถานที่สร้างสนามกัศาศาแห่งชาติ แผนกฝึกหัดครูและโรงเรียนมัธยมหอวังได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่เชิงสะพานอุเทนถวาย ถึง พ.ศ. 2481 ทางราชการได้ตั้งโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาขึ้นในสถานที่ที่แผนกฝึกหัดครู และโรงเรียนมัธยมหอวังตั้งอยู่ จึงต้องย้ายนักเรียนมัธยมหอวังไปอาศัยเรียนที่โรงเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย และย้ายนิสิตฝึกหัดครูไปเรียนที่ศึกษวิทยาสาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย² คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ได้ดำเนินการควบคู่กันมาโดยตลอด จนถึง พ.ศ. 2486 ได้มีการปรับปรุงพระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2477 ให้แยกคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ออกเป็น 2 คณะ และเปลี่ยนชื่อแผนกฝึกหัดครูเป็นแผนกครูศาสตร์ โดยขึ้นอยู่กับคณะอักษรศาสตร์เรื่อยมา จนถึง พ.ศ. 2491 คณะอักษรศาสตร์ได้เปลี่ยนชื่อเป็นคณะอักษรศาสตร์และครูศาสตร์ เพื่อให้ให้มีสิทธิได้ปริญญาครูศาสตร์ได้ แต่ก็ยังมีได้เปิดสอนถึงชั้นปริญญา ต่อมาใน พ.ศ. 2497 จึงได้เปิดสอนระดับปริญญาครูศาสตร์บัณฑิต รับนิสิตที่สำเร็จชั้นปีที่สามจากคณะต่าง ๆ มาเรียนวิชาครูอีก 2 ปี และรับผู้จบปริญญาตรีซึ่งมีประกาศนียบัตรครูมัธยมมาเรียนวิชาครูอีก 1 ปี ผู้ที่เรียนสำเร็จจะได้รับปริญญา

¹ เรื่องเดียวกัน.

² จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459 -

ครูศาสตรบัณฑิต (ค.บ.)¹

ต่อมา ถึงปี พ.ศ. 2500 ได้มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะแผนกครูศาสตรขึ้นเป็นคณะครูศาสตร เพื่อจัดการฝึกหัดครูโดยเฉพาะ เปิดสอนระดับปริญญาตรีครูศาสตร ตามหลักสูตร 4 ปี ในสาขาประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ผู้ที่เรียนสำเร็จ จะได้รับปริญญาครูศาสตรบัณฑิต ถ้าสอบไล่ได้ชั้นปีที่สาม จะได้รับอนุปริญญาครูศาสตร นอกจากนี้ คณะครูศาสตร ยังเปิดสอนวิชาการศึกษา หลักสูตร 2 ปี สำหรับผู้สำเร็จปริญญาตรีอื่น ๆ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกองการจะได้ปริญญาครูศาสตรเพิ่มขึ้นอีกด้วย²

จะเห็นว่า เมื่อการฝึกหัดครูได้มีขึ้นในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ทำให้การฝึกหัดครูได้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว ได้มีการยกระดับพื้นความรู้ของผู้ที่จะเป็นครูให้สูงขึ้น และยกฐานะของอาชีพครูให้สูงถึงขั้นอุดมศึกษา คือ จากระดับประกาศนียบัตรครูมัธยม เป็นระดับปริญญาตรี ครูศาสตรบัณฑิต ระดับปริญญาครูศาสตรมหาบัณฑิต และปริญญาครูศาสตรคุณวุฒิบัณฑิต ในที่สุด.

โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ

แต่เดิมนั้น โรงเรียนฝึกหัดครูอยู่ในความควบคุมดูแลของกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ ต่อมาหลังจากที่ได้มีการก่อตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้น โรงเรียนฝึกหัดครูก็ได้ถูกโอนไปรวมเข้าสังกัด เป็นแผนกหนึ่ง ของ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขึ้นกับสภาจัดการข้าราชการพลเรือน เมื่อ พ.ศ. 2456 แต่ยังคงตั้งดำเนินการอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกและงานก็ยังคงอยู่ในบังคับบัญชา

¹Chulalongkorn University, Chulalongkorn University.

Announcement (Bangkok: Chatra Press, 1959), pp. 1-6.

²Ibid., p. 145-146.

ของกระทรวงธรรมการตามเดิมจนถึง พ.ศ. 2458 จึงได้ย้ายนักเรียนไปเรียนที่วังใหม่ ตำบลปทุมวัน¹ ในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459 ได้มีพระบรมราชโองการใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้สถาปนาโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อันมีผลทำให้ โรงเรียนฝึกหัดครูไคเป็นส่วนหนึ่งของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนับแต่นั้นมา

การฝึกหัดครูในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว และได้แยกออกเป็นหลายประเภทตามความต้องการของการศึกษาที่เจริญขึ้น คือ การ ฝึกหัดครูชั้นมัณฑิ การฝึกหัดครูชั้นมัธยม การฝึกหัดครูชั้นประถม การฝึกหัดครูชั้นมูลและ การฝึกหัดครูกสิกรรมเบื้องต้น² จนถึงปี พ.ศ. 2461 ด้วยความเห็นชอบของ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการให้จัดการการฝึกหัดครูเสียใหม่ เพื่อแบ่งงานระหว่างกรมมหาวิทยาลัยกับกรมศึกษาธิการให้เหมาะสม ไม่ให้ทำงานที่ซ้ำ ซ้อนกัน โดยให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดการฝึกหัดครูเฉพาะชั้นวิชาครูมัณฑิ ส่วนการ ฝึกหัดครูประเภทอื่นให้ออมนำให้กรมศึกษาธิการ เป็นผู้จัดเอง³

กรมศึกษาธิการได้จัดการดังนี้คือ การฝึกหัดครูมัธยมจัดที่โรงเรียนสวนกุหลาบ วิทยาลัย การฝึกหัดครูชั้นครูประถมและครูมูลจัดที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศ ส่วนการฝึกหัดครู กสิกรรมชั้นเบื้องต้นนั้น ยังอยู่ในระหว่างหาสถานที่ที่เหมาะสม⁴ (คือมีพื้นที่กว้างขวาง ระยะทางไม่ไกลและการคมนาคมสะดวก)

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 211.

²กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 10/36 เรื่องจัดการ ฝึกหัดวิชาครูออมนำให้กรมศึกษาธิการ เว้นแต่วิชาครูมัณฑิ ให้คงอยู่ใน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ลงวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2461.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴เรื่องเดียวกัน.

การฝึกหัดครูประถมและครูมูล ซึ่งโอบมาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดรวมกันที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศ เรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ"¹ การที่จัดการฝึกหัดครูประถมและครูมูลเพราะกรมศึกษาธิการเห็นว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส ได้เคยทรงปรารภที่จะทรงช่วยอบรมครูหัวเมืองเหล่านี้ให้ได้รับความรู้ ทั้งทางการศึกษาและพระศาสนา เพื่อจะได้กลับไปเป็นครูตามภูมิลำเนาของตน

โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศได้แบ่งนักเรียนออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทมาเข้าเรียนกลับ กับ ประเภทอยู่ประจำที่โรงเรียน คำนการดำเนินงานของโรงเรียนแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายวิชาการซึ่งมีอำนาจโดย พระยาศรีวิเชียรเสริม อาจารย์ใหญ่ เป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด ฝ่ายปกครอง ซึ่งรวมถึงการปกครองนักเรียนกินอยู่หลับนอนด้วย งานด้านนี้มีพระสงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบ โดยพระกรุณาพิเศษในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเลือกพระภิกษุในวัดให้เป็นผู้ดูแล โดยทรงจัดแบ่งนักเรียนออกเป็นพวก ๆ พวกละ 5 - 6 คน ให้พระสงฆ์ที่ทรงเลือกไว้เป็นหัวหน้าพวกละองค์ พระองค์ท่านเองก็รับเอาไปปกครองด้วยปีละพวก²

จะเห็นว่าไม่เพียงแต่ทางราชการเท่านั้นที่พยายามหาทางแก้ปัญหาอันเกิดจากการผลิตครูไม่เพียงพอกับการขยายตัวของการศึกษาของประเทศ แม้พระภิกษุสงฆ์ก็ยังมีความห่วงใยในเรื่องนี้ โดยเฉพาะสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา วชิรญาณวโรรส ได้ทรงรับภาระอำนวยความสะดวกให้พระภิกษุสงฆ์เข้ามามีส่วนในการผลิตครู เพื่อจัดส่งออกไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ ในชนบทต่อไป

¹กรมศึกษาธิการ, "เรื่องจัดโรงเรียนวัดบวรนิเวศเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูประถม," รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2461) : 62 - 63.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศข. 53.5/18 หนังสือกราบทูลพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัต เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ของ หลวงพิลาศวรรณสาร เรื่องโรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ ลงวันที่ 19 มกราคม 2473.

ในระยะแรกของการดำเนินงาน โรงเรียนไค้จ๊กให้นักเรียนประเภทอยู่ประจำนอนตามกุฏิพระสงฆ์ทำหน้าที่ปกครองดูแล ส่วนเรื่องพื้นนอน หมอน มุ้ง การรับประทานอาหาร ตลอดจนการซักเสื้อผ้า โรงเรียนเป็นผู้จัดการให้¹

การจ๊กให้นักเรียนไปนอนตามกุฏิพระนั้น ถ้ามองในลักษณะของการปกครองเฉพาะกลุ่มย่อย ๆ จะเป็นผลดีอย่างมาก เพราะทำให้พระสงฆ์เหล่านั้นได้ปกครองดูแลเด็กที่รับผิดชอบได้อย่างใกล้ชิด แต่ถ้ามองในลักษณะของการปกครองส่วนรวม ทำให้ขาดเอกภาพในเรื่องของความเป็นระเบียบเรียบร้อยเกิดความสับสน วุ่นวาย เนื่องจากต้องอยู่ในความปกครองของพระสงฆ์คนละรูปและต้องแยกย้ายไปพักอาศัยคนละแห่ง อย่างไรก็ตามการดำเนินการในรูปแบบดังกล่าวนี้ ดำเนินมาได้เป็นเวลา 4 ปี (พ.ศ. 2461 - 2464)² คือเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรสสิ้นพระชนม์ทางโรงเรียนไค้ย้ายนักเรียนฝึกหัดครูทั้งหมดมาอยู่รวมกันที่วัดทรงพรต เมื่อปี พ.ศ. 2465³ อยู่ที่ประมาณ 3 ปี ต้องย้ายนักเรียนอีกครั้งหนึ่งไปอยู่ที่วัดมุนษยนาค (เป็นวัดที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส) เมื่อ พ.ศ. 2467⁴ ซึ่งนับได้ว่าในครั้งนี้นักเรียนฝึกหัดครูไค้มีที่กินอยู่หลับนอนและที่เรียนที่เป็นหลักฐานดีขึ้นกว่าเดิม เพราะวัดนี้เป็นวัดที่สร้างขึ้นใหม่ที่กว้างขวางอยู่ ไม่ต้องเข้าไปปะปนกันอยู่กับพระสงฆ์สามเณรทั้งคั้นนั้นมา

โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศไค้อยู่ที่เกิมนั้นจนถึง พ.ศ. 2475 ไค้ย้ายไปตั้งที่พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดครูสนามจันทร์" ถึง พ.ศ. 2477 ย้ายกลับมาตั้งที่กองพันทหารราบที่หก ถนนศรีอยุธยา หลังวังปารุสกวัน เรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดครูประถมศรีอยุธยา" ใน พ.ศ. 2484 ไค้ย้ายมาอยู่ที่วัง

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

จันทร์เกษม เปลี่ยนชื่อเป็น "โรงเรียนฝึกหัดครูพระนคร" เมื่อ พ.ศ. 2490¹

โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมสวนกุหลาบ

จากการที่กระทรวงธรรมการได้มีคำริที่จะแยกการฝึกหัดครูหลายประเภท ออกจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มามอบให้ เป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการเป็นผู้จัก (ดู รายละเอียดในเรื่องจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ทั้งนี้เพื่อเป็นการแบ่งงานระหว่างกรม มหาวิทยาลัยและกรมศึกษาธิการให้เหมาะสมไม่ซ้ำซ้อนกัน การฝึกหัดครูชั้นครูบัณฑิตให้ จักที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่วนการฝึกหัดครูมูล ครูประถมและครูมัธยมนั้น ให้กรม ศึกษาธิการเป็นผู้จัก การแยกการฝึกหัดครูประเภทต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ได้ดำเนินการ เรียบร้อยเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2461 โดยการฝึกหัดครูมูลและครูประถมจักที่ วิกตวณิเวศ (ดูรายละเอียดในเรื่องโรงเรียนฝึกหัดครูวิกตวณิเวศ) การฝึกหัดครู มัธยมจักที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย² การที่กรมศึกษาธิการให้จักการฝึกหัดครูมัธยม ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ก็เพราะที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยนั้น นับเป็น โรงเรียนที่มีมาตรฐานดี สอนถึงระดับมัธยมบริบูรณ์ ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือเพื่อจะ ให้นักเรียนฝึกหัดครูมัธยมได้เรียนวิชาสามัญเบื้องต้นพร้อมกับนักเรียนชั้นมัธยมนั้นด้วย แล้วแยกเรียนวิชาครูอีกต่างหาก ซึ่งนับว่าเป็นการประหยัดทั้งค่านงงบประมาณ สถานที่ และบุคลากรอย่างมาก โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยก็ไ้ชื่อว่าเป็น "โรงเรียน ฝึกหัดครูมัธยมสวนกุหลาบ" ตั้งแต่นั้นมา

อนึ่ง การจักการฝึกหัดครูมัธยมที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยนี้ได้จักไว้เป็น การชั่วคราวเท่านั้น เป็นการจักเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เพราะไม่ปรากฏหลักฐานว่า

¹บุญเจือ องค์ประคินรุ, ประวัติโรงเรียนฝึกหัดครู, หน้า 9 - 10.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 10/36 จักการฝึกหัด วิชาครูโอนมาให้กรมศึกษาธิการ เว้นแต่วิชาครูบัณฑิตให้คงอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2461.

ได้มีการจัดสร้างอาคารเฉพาะสำหรับนักเรียนฝึกหัดครูแต่อย่างใด คงใช้อาคารร่วมกับนักเรียนชั้นมัธยมมาโดยตลอด และโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมสวนกุหลาบได้ดำเนินการมาได้ประมาณ 10 ปี ได้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของการฝึกหัดครูของไทยอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือ ได้มีการโอนการฝึกหัดครูมัธยมซึ่งจัดอยู่ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยไปให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้จัด (ดูรายละเอียดในเรื่องจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) จึงทำให้โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมสวนกุหลาบต้องถูกยุบเลิกไปเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2471¹

แม้โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมสวนกุหลาบจะถูกยุบเลิกไป แต่สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่ในความทรงจำของวงการฝึกหัดครูก็คือ แบบอย่างของการแก้ปัญหาของผู้บริหารสมัยนั้น โดยไม่ต้องใช้งบประมาณโดยไม่จำเป็นและใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด

โรงเรียนฝึกหัดครูมณฑลต่าง ๆ

แต่ก่อนการฝึกหัดครูตามหัวเมืองก็ได้ลงจัดขึ้นบ้างแล้ว² บางมณฑลใช้ฝึกหัดอยู่ในโรงเรียนประจำมณฑล แต่ยังไม่ได้วางระเบียบไว้เป็นหลักฐานแน่นอน ต่อมาใน พ.ศ. 2456 ได้เกิดปัญหาการขาดแคลนครูทำการสอนตามมณฑลต่าง ๆ อันเป็นผลเนื่องมาจากการขยายการศึกษาสู่หัวเมือง ทำให้มีการจัดตั้งโรงเรียนมากขึ้น นักเรียนเพิ่มมากขึ้นจึงมีความต้องการครูมากขึ้น กระทรวงธรรมการจึงได้มีนโยบายที่จะขยายการฝึกหัดครูออกไปสู่ภูมิภาค พร้อมกับออกระเบียบฉบับหนึ่งเพื่อความคุ้มครองการฝึกหัดครู

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศร. 2/25 คำสั่งเรื่องเลิกโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมที่สวนกุหลาบวิทยาลัย 7 มีนาคม พ.ศ. 2470.

² พร้อม ๆ กับการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูตั้งแต่วันศก พ.ศ. 2446.

ในหัวเมืองให้อยู่ในระเบียบเดียวกัน เรียกว่า "ระเบียบการฝึกหัดครูมูลในหัวเมือง"¹
ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. มณฑลใดที่สมุหเทศาภิบาลเห็นสมควรจะตั้งการฝึกหัดครูอื่น ก็ให้ยื่นคำร้อง
ขอมายังกระทรวงธรรมการ เมื่อกระทรวงธรรมการเห็นชอบและอนุญาตแล้ว จะเป็น
อันตั้งขึ้นได้
2. การฝึกหัดครูนี้ ให้ตั้งที่โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลเป็นแผนกหนึ่ง และ
ใช้แผนกสามัญในโรงเรียนนั้นเป็นที่ฝึกสอน การปกครองรวมอยู่ในอาจารย์ใหญ่ ใน
โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑล
3. นักเรียนที่จะรับเข้าฝึกหัดเป็นครู จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้พื้นมัธยม 3 แล้ว
มีคะแนนข้อชี้แจงเหตุผลมาขออนุญาตยังกระทรวงธรรมการเป็นพิเศษ คือเมื่อได้รับอนุญาต
แล้วจึงให้รับได้
4. การเล่าเรียนของนักเรียนเหล่านี้ เรียนตามหลักสูตรครูมูลกระทรวง
ธรรมการ
5. ขณะเมื่อเรียนอยู่จะไ้เงินอุดหนุนจากกระทรวงธรรมการ เดือนละ 5 บาท
6. เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว จะคงทำการเป็นครูโรงเรียนใดโรงเรียน
หนึ่งตามแต่สมุหเทศาภิบาลจะสั่งมีกำหนด 3 ปี เมื่อครบกำหนดนี้แล้วตามใจสมัคร
7. ถ้าเมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว จะไม่ทำการเป็นครูจะต้องคืนเงินที่ตน
ได้รับอุดหนุนให้แก่กระทรวงธรรมการเท่าที่ตนได้รับไป หรือถ้าทำการเป็นครูไม่ครบ
กำหนด จะต้องคืนเงินตามกำหนดเวลาที่เหลือ หรือถ้าเรียนยังไม่ทันสำเร็จออกเสีย
ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ก็ต้องคืนเงินอุดหนุนที่ได้รับไปแล้วจนครบ
8. นักเรียนที่สอบไล่ได้หลักสูตรครูมูลแล้ว เมื่อทำการเป็นครูในที่ใด ๆ
ควรได้รับเงินเดือนตามอัตราครูมูลคือ เดือนละ 30 บาท

---

¹ กองจกหมายเทศุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.6/11
เรื่อง ระเบียบการฝึกหัดครูมูลในหัวเมือง ลงวันที่ 5 มิถุนายน 2456.

9. ถ้านักเรียนคนใดสอบไล่ได้ประโยคครูมอแล้ว สมุหเทศาภิบาลเห็นว่ามีความเฉลียวฉลาด สมควรจะให้เรียนวิชาครูประถมต่อไป ก็ให้ส่งไปยังโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์กรุงเทพฯ ได้ แต่อย่างมากมณฑลหนึ่งให้ส่งไต่ปีละ 2 คน นักเรียนจำพวกนี้ต้องทำการเป็นครู 5 ปี ถ้าไม่ทำการเป็นครูก็ต้องคืนเงินอุดหนุนเช่นกัน

10. มณฑลใดที่ยังไม่ไต่จัดการฝึกหัดครูขึ้น ก็ให้ส่งนักเรียนที่มีความรู้ถึงเกณฑ์ที่ควรรับเข้าฝึกหัดครูมายังโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์กรุงเทพฯ ไต่ปีละ 2 คน ตามระเบียบเดิม

11. นักเรียนที่จะเข้าเล่าเรียนตามระเบียบการนี้ ต้องให้มีผู้ที่มีหลักฐานรับรองทุกสิ่งทุกอย่างตามระเบียบการนี้ ผู้รับรองจะต้องลงชื่อในใบสมัครส่งกระทรวงธรรมการตามแบบของกระทรวง

โรงเรียนฝึกหัดครูในมณฑลต่าง ๆ ใ้รับการจัดตั้งขึ้นภายใต้ระเบียบนี้ โดยการยกโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑล (เป็นโรงเรียนใหญ่ซึ่งมีอยู่เดิมและเจริญแล้ว มีนักเรียนมาก มีครูที่ไ้รับเงินเดือนจากรัฐ) ตั้งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูและเอาโรงเรียนสามัญระดับมูลศึกษาในมณฑลนั้น ๆ ไว้สำหรับเป็นที่ฝึกสอนของนักเรียนฝึกหัดครู โดยกรมศึกษาธิการจะให้ความช่วยเหลือ โดยส่งครูชั้นสูงออกไปเป็นผู้ฝึกสอนให้ เป็นการร่วมกันระหว่างเจ้าคณะมณฑลและกระทรวงธรรมการ โดยการควบคุมและยกระดับมาตรฐานการศึกษาให้สูงขึ้น ทั้งการเรียนการสอน การสาธิต ชักจูงให้ผู้จัดการโรงเรียนวัดต่าง ๆ ส่งภิกษุสามเณร เด็กนักเรียนหรือครูมาเรียนเพิ่มเติม เพื่อจะไ้ทำแบบแผนระเบียบวิธีการจัดการศึกษาแบบใหม่ไปใช้ในโรงเรียนของตน กำหนดระยะเวลาเรียนเป็นเพียงช่วงสั้น ๆ ไม่ไ้มุ่งไ้มีความรู้สูงนัก เพียงแต่ให้อ่านออกเขียนได้ มีการอบรมก้านศีลธรรมจรรรยา ความรักชาติ วิชาคำนวณชั้น บวก ลบ คูณ หาร วิชาครูเบื้องต้น¹

¹ ภาสณา กิจดวาร, "บทบาทของคณะสงฆ์ในเรื่องการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 184.

นักเรียนฝึกหัดครูนี้จะได้รับเงินค่าจ้างเรียนเป็นการตอบแทน เพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาวิชาครู เพื่อเลื่อนวิทยฐานะของคน และเพื่อนำวิธีการแบบใหม่ในการเรียนการสอนนี้ไปใช้ในโรงเรียนมูลศึกษาคามวัด ครูชั้นสูงที่กรมศึกษาธิการส่งออกไปเป็นผู้ฝึกหัดครูตามโรงเรียนฝึกหัดครูประจำมณฑลนั้น หากเป็นผู้มีความสามารถจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงธรรมการต่อไป¹ ได้มีการดัดแปลงโรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลให้เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูในหลายมณฑล เช่น มณฑลนครสวรรค์ มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลพิษณุโลก

โรงเรียนฝึกหัดครูตามมณฑลต่าง ๆ ได้ดำเนินการมาด้วยดีพอสมควร ปรากฏความรายงานของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2461² มีนักเรียนประเภทนี้ 167 คน ฝึกหัดอยู่ใน 14 มณฑล คือ มณฑลนครชัยศรี ออยุธยา นครสวรรค์ พิษณุโลก ราชบุรี จันทบุรี ปัตตานี สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต ร้อยเอ็ด นครราชสีมา นครศรีธรรมราช อุบลราชธานี และมณฑลพายัพ และจนถึง พ.ศ. 2474 จำนวนนักเรียนฝึกหัดครูในมณฑลอื่น ๆ ทุกประเภทรวมกันมีดังนี้

มณฑลอยุธยา	20	คน
มณฑลนครสวรรค์	181	คน
มณฑลพิษณุโลก	90	คน
มณฑลพายัพ	107	คน
มณฑลนครชัยศรี	22	คน
มณฑลราชบุรี	55	คน
มณฑลนครศรีธรรมราช	83	คน

¹ กองจกหมายเทศแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 53.6/1 หนังสือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ลงวันที่ 13 กันยายน ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447).

² กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 (2461) :

มณฑลปัตตานี	22	คน
มณฑลภูเก็ต	13	คน
มณฑลจันทบุรี	33	คน
มณฑลปราจีน	24	คน
มณฑลนครราชสีมา	338	คน
มณฑลอุดร	58	คน
รวม	1,046	คน ¹

ในคัมปี พ.ศ. 2475 ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองรัฐบาลไคยมณฑลเสีย 4 มณฑล เอาไปรวมกับมณฑลต่าง ๆ และยุบจังหวัด 10 จังหวัด คงเหลือเพียง 10 มณฑล 70 จังหวัด ทั้งนี้ มณฑลและจังหวัดศึกษาจึงเปลี่ยนตามไปด้วย ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2475 ไคยบโรงเรียนฝึกหัดครูในมณฑลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนฝึกหัดครูมูลประจำมณฑลปัตตานี
2. โรงเรียนฝึกหัดครูมูลประจำมณฑลภูเก็ต
3. โรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรมณฑลนครชัยศรี
4. โรงเรียนฝึกหัดครูประกาศนียบัตรมณฑลอยุธยา ยกไปรวมกับโรงเรียน

ฝึกหัดครูมูลประจำมณฑลนครสวรรค์เดิม คงตั้งอยู่ที่จังหวัดนครสวรรค์² และต่อจากนั้นมา โรงเรียนฝึกหัดครูในมณฑลต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาการศึกษา แคลงครูก็ต้องถูกยุบเลิกลงไปเรื่อย ๆ จนถึงก่อนตั้งกรมการฝึกหัดครู (พ.ศ. 2497) ยังมีโรงเรียนฝึกหัดครูขนาดเล็กกระจายอยู่ในมณฑลต่าง ๆ 24 โรง³ บางโรงตั้งอยู่

¹กระทรวงธรรมการ, รายงานการศึกษาประจำปีที่ 22, 23, 24 (พ.ศ. 2472, 2473, 2474), หน้า 65.

²กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 300 - 301.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 785.

ในสถานที่คับแคบ ไม่เหมาะสม มีอาคารชำรุดทรุดโทรม จำนวนครูและนักเรียนน้อย ไม่สามารถปรับปรุงให้เป็นสถานศึกษาฝึกหัดครูที่ทีดีได้ นอกจากจะทุ่มเทกำลังเงินงบประมาณ และกำลังคนอย่างมาก ซึ่งเป็นการเกินกำลังที่กระทรวงศึกษาธิการจะทำได้ในระยะสั้น ด้วยเหตุนี้ กรมฝึกหัดครูจึงได้วางนโยบายรวมกำลังคน และกำลังเงินเข้าช่วยโรงเรียนฝึกหัดครูในเขตต่างจังหวัดที่พอจะปรับปรุงให้เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูที่ทีดีเป็นแห่ง ๆ ไป แทนที่จะเฉลี่ยกำลังออกไปปรับปรุงทุกแห่ง ทั้งนี้โรงเรียนฝึกหัดครูในเขตขนาดเล็ก จึงต้องยุบเลิกไปอีก 6 แห่ง¹ ได้แก่ โรงเรียนฝึกหัดครูสมุทรสงคราม โรงเรียนฝึกหัดครูนครปฐม (ชาย) โรงเรียนฝึกหัดครูชัยนาท โรงเรียนฝึกหัดครูศรีรัง โรงเรียนฝึกหัดครูจันทบุรี และโรงเรียนฝึกหัดครูปราจีนบุรี ส่วนโรงเรียนที่ยังเหลืออยู่ก็ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นทั้งในค่านักเรียนและค่าน้ำประปาการรับนักเรียน มีการบรรจุครูอาจารย์ที่มีวุฒิสูง จัดหาอุปกรณ์การสอน และก่อสร้างปรับปรุงอาคารสถานที่ ตลอดจนขยายบริเวณให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เปิดรับนักเรียนแบบสหศึกษา ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และโรงเรียนฝึกหัดครู เหล่านี้ก็ได้ได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นวิทยาลัยครูในเวลาต่อมา

โรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรม

ประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม ร้อยละ 85 ของจำนวนพลเมืองเป็นกสิกร เฉพาะอย่างยิ่งคือการทำนา² แต่เป็นการประกอบอาชีพเพื่อการยังชีพของครอบครัว เป็นสำคัญ มีค่าหนึ่งถึงปลายทางเศรษฐกิจของประเทศ และเป็นการประกอบการโดยอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก ไม่ใ้ใช้ความรู้ทางวิชาการใหม่ ๆ เข้าช่วย ด้วยยังขาดการเอาใจใส่ในการเพิ่มผลผลิต รวมทั้งการสนับสนุนส่งเสริมอาชีพกสิกรรมอย่างจริงจัง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 786.

² กองกฎหมายแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/24 รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 15 ประจำปีพุทธศักราช 2465.

จากรัฐบาล ดังเช่นชาวนาผู้จัดการทำนาตามวิธีการของคน โดยการใช้คราด หว่าน
 คำ และเก็บเกี่ยวเท่านั้น หรือชาวไร่ ชาวสวนทำการเพาะปลูกพืชพรรณไม้ใด ๆ มัก
 จะซ้าซากอยู่กับไม้พันธุ์เดิมเสมอ ไม่มีความรู้ที่จะพัฒนาการประกอบการของคน กล่าวคือ
 ไม่รู้จักการปลูกพืชหมุนเวียน เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ไม่รู้จักการใช้ปุ๋ยเพื่อ
 เพิ่มผลผลิต หรือไม่มีวิธีการเก็บกักรักษาน้ำ ทนน้ำ หรือการชลประทานไว้ใช้ในยาม
 ขาดแคลน หากมีไถยนต์แล้ว กลสิกรจะประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ ย่อมจะนำสู่ภาวะ
 การชงักงันของการผลิตและซากทุน แสกงให้เห็นถึง "ความเขลาและความขาดวิชาการ"¹

ความเขลาในที่นี้หมายถึง การมุ่งหวังที่จะอาศัยธรรมชาติเป็นหลักในการ
 เพาะปลูก ไม่ไ้ใช้สติปัญญาและความคิดที่จะพัฒนาปรับปรุงกิจการให้ดีขึ้น ทั้งยังไม่มี
 ความรู้ที่ถูกต้องตามหลักวิชาทางการกสิกรรมเข้าใช้ในการแก้ปัญหา ถือว่าเป็นการขาด
 วิชาการใดอย่างหนึ่ง ขณะเดียวกันนี้ ประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศอินเดีย ประเทศ
 ฟิลิปปินส์ ใ้ความรู้ทางวิชาการใหม่ ๆ เข้าช่วยในการประกอบการและรู้จักพัฒนา
 วิธีการดำเนินงานด้านการกสิกรรมให้ก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา ความรู้ต่าง ๆ ที่ประเทศ
 เหล่านั้นได้รับก็มาจากแหล่งเดียวกันคือ ทวีปยุโรปและอเมริกา ซึ่งมีลักษณะภูมิศาสตร์
 แยกค่างจากทวีปเอเชีย ทั้งประเทศอินเดียและฟิลิปปินส์ก็สามารถนำเอาความรู้ต่าง ๆ
 มาดัดแปลงแก้ไขให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศของตนได้ตามหลักความจริงที่ว่า "หลักสำคัญ
 (Principle)" ของวิชาเพาะปลูกย่อมลงกันหมดทั่วโลก ค่างกันก็เพียงแต่วิธี
 (Practice) ที่นำมาใช้เท่านั้น²

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 4/26 เรื่องกสิกรรม
โรงเรียนกสิกรรม 3 มิถุนายน 2459 - 20 พฤศจิกายน 2459.

² กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 4/26 เรื่องกสิกรรม
โรงเรียนกสิกรรม 3 มิถุนายน 2459 - 20 พฤศจิกายน 2459.

จากความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของประเทศเพื่อนบ้าน เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดี กระทรวงธรรมการ ประสงค์ที่จะส่งเสริมการศึกษาระดับมัธยมศึกษาให้ทัดเทียมต่างประเทศ จึงสนับสนุนการศึกษาค้นคว้าวิจัยขึ้น อีกประการหนึ่งคือประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม สมควรที่จะต้องนำความรู้ทางวิชาการการกสิกรรมสมัยใหม่ หรือวิชาการเพาะปลูกตามหลักวิทยาศาสตร์ มาปรับปรุงแก้ไขการประกอบกรกสิกรรมภายในประเทศ "ถ้าไม่อยากจะล้าหลังผู้อื่น" 1 รัฐได้เริ่มเห็นความจำเป็นที่ราษฎรพึงจะได้รับการศึกษาค้นคว้าชีวศึกษาสาขาการกสิกรรม เพราะ "ถึงสมัยที่เราจะละเลยวิชาเพาะปลูกเสียทีก็ช้าไม่ได้แล้ว" 2 ทั้งนี้เพื่อเป็นการยกระดับความรู้และวิธีการเพาะปลูก อันจะส่งผลคือผลผลิตทั้งปริมาณและคุณภาพ อันจะทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของกสิกรดีขึ้น ย่อมนำไปสู่ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของประเทศ ก้าวรูดทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ขึ้นอยู่กับการกสิกรรม 3

ด้วยเหตุนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีจึงได้เสนอให้มีการจัดการ การอาชีวศึกษาสาขาการกสิกรรมขึ้น อันเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายการจัดการศึกษาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับการศึกษาภาคบังคับ ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา เพราะเป็นการศึกษาที่ไร้แพร่หลายทั่วประเทศ และกุลบุตรกุลธิดาทุกคนต้องเข้าเรียนไม่ว่าจะเป็นบุตรของเจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนและกสิกร เมื่อเป็นเช่นนี้ เด็กนักเรียนจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุตรหลานของกสิกรหรือชาวนา คงจะได้รับการปลูกฝังและใฝ่มน้าวจิตใจให้รักถิ่นฐานและพอใจที่จะดำรงชีพตามบรรพบุรุษ อันเป็นการลดความมุ่งหวังทะเยอทะยานเป็นขุนนาง หรือเข้ารับราชการเป็นเสมียน ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ถ้าไม่เป็นการหวังมากเกินไป บางทีการจัดการศึกษาค้นคว้า อาจจะเท่ากับการให้อาหารแก่กุลบุตรสำหรับต่อสู้

1 เรื่องเดียวกัน.

2 เรื่องเดียวกัน.

3 บุญชู โรจนเสถียร. "กสิกรรมเป็นฐานเศรษฐกิจ," ไทยรัฐ

ชาวต่างประเทศที่อยู่ในบ้านเมืองเรา "แม้จะเป็นอาวุธที่ถือเอ่อกะนั้น ก็ยังคิดว่าที่ไม่มีมีใช้เลยกระมัง"¹

ดังนั้น โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 จนถึงโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 จึงได้กำหนดให้วิชาการศึกษาเป็นวิชาชีพสาขาหนึ่ง ในระดับประถมศึกษาภาคบังคับ (ป. 4 - ป. 5)² ทั้งนี้เพราะกระทรวงธรรมการเห็นว่า สภาพของราษฎรส่วนใหญ่เป็นกสิกร เมื่อได้รับการศึกษาตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว ก็สามารถนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่การประกอบอาชีพของคนได้ แต่เนื่องจากเป็นช่วงเวลาของการเริ่มต้นจึงทำให้เกิดปัญหา ที่สำคัญก็คือ การขาดแคลนครูที่มีความรู้ความสามารถในการสอนวิชาการศึกษาสมัยใหม่ หรือมีความรู้ทางการเพาะปลูกเชิงวิทยาศาสตร์ (Scientifically)³ จะมีก็แต่เฉพาะครูทางด้านวิชาสามัญ หากให้สอนวิชาศึกษาก็จะสอนได้ไม่ดี เพราะเป็นวิชาที่ไม่ถนัด เหมือนกับคำกล่าวที่ว่า "เอาเป็ดขันประชันไก่"⁴ อีกประการหนึ่งการที่จะอบรมสั่งสอนเด็กให้มีความพอใจในอาชีพการศึกษามีประโยชน์ของง่าย เพราะการศึกษาก็คืออาชีพที่ต้องใช้ร่างกาย ทำงานกลางแจ้ง เป็นงานหนัก ใคร ๆ ก็หาทางหลีกเลี่ยงไม่ยอมทำ ดังนั้น ครูศึกษาก็จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ มีความมานะบากบั่น ออกทนทำงานหนักนานปีการ

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 4/26 เรื่องกิกจะจักโรงเรียนกสิกรรม 3 มิถุนายน 2459 - 20 พฤศจิกายน 2459.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 225 และ 270.

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, "การศึกษากสิกรรม," ใน บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระท่าน ส.จัมศักดิ์มนตรี เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 2486, หน้า 61.

⁴ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 4/26 เรื่องกิกจะจักโรงเรียนกสิกรรม 3 มิถุนายน 2459 - 20 พฤศจิกายน 2459.

เพื่อจะได้เป็นแบบอย่างที่จะให้เด็กได้รับการถ่ายทอดความสามารถจากครู การที่จะ
ได้ครูที่มีความสามารถในจำนวนที่เพียงพอกับความต้องการของโรงเรียนประถมศึกษา
นั้นจำต้องเร่งผลิต "ครูสัทธิกรม" ให้ได้ซึ่งความสามารถความวิญญูประสงค์ ซึ่งรัฐบาล
ได้เห็นตัวอย่างจากประเทศญี่ปุ่นที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการศึกษาค้นการรณการ
ด้วยการผลิตบุคลากรตามสาขาวิชา และอาศัยการศึกษาภาคบังคับเป็นบรรทัดฐาน¹
ขณะเดียวกันรัฐบาลมีวิญญูประสงค์ที่จะให้วิชาการรณการเป็นเครื่องชักจูง หันเหความ
นิยมทางเด็กนักเรียนมิให้ "ตะเกียกตะกายไปเป็นเสมียน"²

เพื่อเป็นการเตรียมครูสัทธิกรมสำหรับสนองนโยบาย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
(เสนาบดีกระทรวงธรรมการ) จึงได้ร่างโครงการโรงเรียนฝึกหัดครูสัทธิกรมขึ้น เมื่อ
พ.ศ. 2459 มีรายละเอียดไทยสรุป คือ จะคัดเลือกนักเรียนในโควตาของมณฑลต่าง ๆ
2 - 3 คนมาเรียนที่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม จากนักเรียนที่จบมัธยมศึกษา
ปีที่ 6 เรียนหลักสูตรฝึกหัดครูประเภทนี้อีก 2 ปี สำเร็จแล้วให้ได้รับประกาศนียบัตรครู
ประถมกสิกรรม เป็นการเตรียมการไว้สำหรับประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา
ภาคบังคับ ซึ่งจะบังคับให้เด็กที่ไม่เรียนอยู่ในระดับมัธยมศึกษาสายสามัญได้เรียนวิชาชีพ
ทางกสิกรรมอีก 2 ปี ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และประถมศึกษาปีที่ 5 เป็นภาควิชา
วิสามัญศึกษา ทั้งนี้เพื่อเน้นหนักไปทางกสิกรรม ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศใน
ขณะนั้นได้ประกอบอาชีพอยู่³

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ. 1/1 บันทึกรายงาน
โครงการศึกษา 17 พฤษภาคม 2459.

² กองจกหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 4/2 คำกราบบังคมทูล
เรื่องตั้งโรงเรียนฝึกหัดครู ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2459.

³ เรื่องเดียวกัน.

เมื่อวางแนวความคิดแล้ว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็ได้รับดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2460 ที่มณฑลกรุงเทพฯ บริเวณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วังสระปทุม เรียกว่า "โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมหลวง" (ที่ตั้งสนามกีฬาแห่งชาติในปัจจุบัน)¹ โดยมีผู้บริหาร และดำเนินการจัดการศึกษาที่สำคัญหลายท่าน ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ทางด้านกสิกรรมเป็นอย่างดี เท่าที่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดคือ พระยาเทพศาสตร์สดิทย (โพธิ์ กาศิทย) เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียน และครูอาจารย์อื่น ๆ อีก เช่น รองอำมาตย์เอกหลวงอิงศรวิศิกร ชำนาญทางผสมพืช รองอำมาตย์เอกช่วง โฉฉายะ ชำนาญทางผสมสัตว์ นายผล สินธุระเวชอยู่ ชำนาญทางวิศวกรรมการเกษตร รองอำมาตย์เอกหลวงสุนทรสิการ เรียนทางด้านการเกษตรที่ประเทศอังกฤษ ฯลฯ²

ในเบื้องต้น โรงเรียนได้วางระเบียบสำหรับคัดเลือกนักเรียนเข้ารับการศึกษា³ ดังนี้

1. ให้มณฑลต่าง ๆ ที่ได้รับอนุญาตจากกระทรวงธรรมการให้ส่งนักเรียนเข้ามาศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมที่มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลละ 2 คน (เว้นแต่ที่ได้รับอนุญาตเป็นพิเศษให้ส่งไ้มากกว่านั้น) เป็นเวลา 2 ปี

¹คุรุสภา, ประวัติครู 2503 (พระนคร . โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503), หน้า 105 - 106.

²กองจกหมายเหตุนแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 7 ศ. 1/1 บันทึกและรายงานโครงการศึกษา 17 พฤษภาคม 2469.

³กองจกหมายเหตุนแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/1 รายงานการประชุมข้าหลวงสมุหเทศาภิบาลแผนกกระทรวงธรรมการ 5 ธันวาคม 2453 - 11 กรกฎาคม 2459.

2. คุณสมบัติของนักเรียนที่จะเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรม
มีดังนี้

- 2.1 เป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาในมณฑลนั้น หากอยู่ในตำบลที่จะออกไปทำการ
สอนเมื่อสำเร็จการศึกษาได้ยิ่งดี
- 2.2 มีความรู้สามัญไม่ต่ำกว่ามัธยมศึกษาปีที่ 3 ความประพฤติเรียบร้อย
- 2.3 มีสุขภาพแข็งแรง และมีอายุไม่ต่ำกว่า 16 ปี ไม่สูงกว่า 18 ปี
- 2.4 เป็นผู้มีใจรักและชอบสัตว์เลี้ยง
- 2.5 เป็นผู้มีใจรักและชอบต้นไม้
- 2.6 เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นอยู่เสมอ
- 2.7 มีความขยันขันแข็งและไม่เลือกงาน

3. คนที่ขาดคุณสมบัติข้อ 2.2 และ 2.3 สามารถเข้ารับการศึกษาก็ แต่
มณฑลจะต้องขออนุมัติจากส่วนกลางเป็นราย ๆ ไป

4. การเรียน เรียนตามหลักสูตรประโยคครูกสิกรรมชั้นประถมเป็นเวลา
2 ปี

5. นักเรียนของโรงเรียนเข้ารับการศึกษาคงไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและ
ได้รับเงินค่าอาหารทุก ๆ เดือน ๆ ละ 15 บาท ส่วนเครื่องแต่งกายและอื่น ๆ ต้อง
จัดหาเอง

6. ค่าเดินทางเข้ามารับการศึกษานในมณฑลกรุงเทพฯ และกลับภูมิลำเนาใน
ระหว่างเปิดและปิดภาคเรียน มณฑลนั้น ๆ เป็นผู้ออกให้

7. นักเรียนที่สอบไล่ได้วิชาครูกสิกรรมชั้นประถม ได้รับวุฒิ ป.ป.ก.
(ประกาศนียบัตรครูกสิกรรมประถม) และได้เงินเดือนขั้นต้น 45 บาท สำหรับนักเรียน
ที่อ่อนวิชาใดวิชาหนึ่ง ก็ให้ถือว่าสำเร็จการศึกษา แต่ได้รับวุฒิ ปก. (ประกาศนียบัตรครู
กสิกรรมชั้นมูล) ได้รับเงินเดือนขั้นต้น 30 บาท ส่วนผู้ที่สอบตกหรือกระทรวงธรรมการให้
ออกทั้ง ๆ ที่ยังไม่ไ้สอบ แต่ต้องการให้เข้ารับราชการ จะเทียบวุฒิให้ตามความรู้.

8. นักเรียนที่สำเร็จการศึกษา จะต้องเข้ารับราชการสังกัดกระทรวงธรรมการ
ไม่น้อยกว่า 3 ปี.

9. ถ้ารับราชการไม่ครบกำหนดเวลาตามสัญญาข้อ 8. ต้องชดใช้ค่าอุกทูนุนที่ได้รับในขณะที่เรียนคืนแก่โรงเรียน

10. นักเรียนที่ยังไม่สำเร็จการศึกษาหรือเรียนสำเร็จแล้วยังไม่ได้เข้ารับราชการ ถ้าลาออกจากสภาพการเป็นนักเรียน ต้องคืนเงินอุกทูนุนให้แก่โรงเรียนตามจำนวนที่ได้รับเงินอุกทูนุนมา

11. นักเรียนที่จะสมัครเข้าเรียน ต้องมีผู้มีฐานะและหลักฐานเป็นผู้รับรองด้วย จึงจะถือว่าสมบูรณ์

จะเห็นว่า จากระเบียบการนี้ ทำให้โรงเรียนได้นักเรียนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเป็นครูฝึกกรรมต่อไปอย่างยิ่ง แต่การคัดเลือกนักเรียนนอกจากจะเป็นหน้าที่ของมณฑลต่าง ๆ แล้ว กระทรวงธรรมการก็ได้อนุญาตให้นักเรียนอื่น ๆ สมัครเข้าเรียนได้ แต่ต้องเสียค่าเล่าเรียน ค่ากินอยู่เดือนละ 16 บาท และไม่มีสัญญาว่าจะต้องเข้ารับราชการในกระทรวงธรรมการ¹ มณฑลต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงให้คัดเลือกส่งนักเรียนเข้ารับการศึกษามืออ้อมมี 9 มณฑล คือ มณฑลพิษณุโลก 3 มณฑล มณฑลพยุหะ 2 มณฑล มณฑลพิษณุโลก มณฑลอุบลราชธานี มณฑลจันทบุรี และมณฑลภูเก็ต²

โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรม ตั้งอยู่ที่มณฑลกรุงเทพฯ บริเวณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (โรงเรียนข้าราชการพลเรือน) ใกล้เคียง 1 ปีเศษ ได้มีการโอนการจัดการฝึกหัดครู ซึ่งรวมอยู่กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2460 กลับมาให้กรมศึกษาธิการเป็นผู้จัดการเพิ่มเติม ประกอบด้วยการฝึกหัดครูมัธยม ครูประถม ครูมูล และการฝึกหัดครูประถมกสิกรรม โดยเฉพาะโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมนั้น

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 2/157 ระเบียบกระทรวงธรรมการว่าด้วยระเบียบการฝึกหัดครูในกรมศึกษาธิการ 24 สิงหาคม 2461.

² กองจกหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/1 เรื่องเดียวกัน, 5 ธันวาคม - 11 กรกฎาคม 2459.

เป็นโรงเรียนที่คงใช้เนื้อที่มาก เพื่อให้เพียงพอในการใช้สอนวิชาการเพาะปลูกวิธีต่าง ๆ กรมศึกษาธิการจึงได้ย้ายโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมไปอยู่ในหัวเมืองที่มีทำเลเหมาะสม ระยะทางไม่ไกลจากกรุงเทพฯไปมาทางรถไฟได้สะดวก และได้มีการย้ายหลายครั้งด้วยกัน คือเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2461 ย้ายไปอยู่ที่ตำบลพระประโทน อำเภอมือง จังหวัดนครปฐมเป็นเวลา 1 ปี พ.ศ. 2462 ย้ายไปอยู่ที่อำเภอบางสะพานใหญ่ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 7 ปี พ.ศ. 2468 ย้ายไปอยู่ที่ตำบลทับทิมวงษ์ อำเภอกงคอดย จังหวัดสระบุรี¹ เป็นเวลา 8 ปี และใน พ.ศ. 2475 ย้ายไปอยู่ที่ตำบลโนนวัด อำเภอนโนนวัด จังหวัดนครราชสีมา เป็นเวลา 15 ปี²

การที่มีการย้ายสถานที่ตั้งของโรงเรียนบ่อย ๆ ย่อมจะทำให้กิจการของโรงเรียนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เมื่อย้ายไปตั้งในสถานที่ใหม่ ก็จะต้องวางรากฐานบุกเบิกสถานที่กันใหม่ แทนที่จะใช้เวลาทำการทดลองค้นคว้าทางหลักวิชาการเกษตรสมัยใหม่ นับว่าเป็นจุดอ่อนที่สำคัญของโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมประการหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม การย้ายสถานที่ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมจากพระประโทนไปบางสะพานใหญ่ นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นความนโยบายของกระทรวงธรรมการที่จะให้โรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมที่พระประโทนเป็นแบบอย่างโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมประจำมณฑลที่ทุก ๆ มณฑลจะต้องจัดขึ้น อาจจะสมทบกับโรงเรียนฝึกหัดครูสามัญของมณฑลที่จัดตั้งขึ้นแล้วก็ได้³ โดยให้ขึ้นตรงต่อโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมกลางของกระทรวงที่บางสะพานใหญ่ และรับครูกสิกรรมที่สำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมกลางมาเป็นครูประจำการ

¹ หนี้เป็นที่ดินที่เคยทำไร่ไถนามาก่อน โดยเจ้าของได้ยกให้แก่โรงเรียน.

² คุรุสภา, ประวัติครู พ.ศ. 2503, หน้า 106.

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, "การศึกษา," วิทยาคาร 26, 22 (มกราคม 2465 - ธันวาคม 2469) : 424.

เป็นการเร่งผลิตครูฝึกกรรม เพื่อสนองนโยบายการศึกษาวิชาฝึกกรรมในระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2464¹ ปรากฏว่า มีมณฑลต่าง ๆ ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝึกกรรมขึ้น คือ มณฑลนครสวรรค์ อุบลราชธานี อุตรดิตถ์ ร้อยเอ็ด พายัพ นครราชสีมา ปัตตานี สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต นครศรีธรรมราช อุดรธานี และนครชัยศรี ยึดถือระเบียบการทุกอย่าง เช่นเดียวกับโรงเรียนฝึกหัดครูฝึกกรรมกลางที่มณฑลกรุงเทพฯ โดยคัดเลือกนักเรียนจากทุกห้องที่เข้ารับการศึกษาระดับ 2 ปี เมื่อสำเร็จการศึกษา จะได้รับวุฒิเท่ากับโรงเรียนฝึกหัดครูฝึกกรรมของมณฑลกรุงเทพฯ ส่วนมณฑลอื่น ๆ อยู่ในระหว่างการเตรียมตัวจัดการต่อไป

การดำเนินงานของโรงเรียนฝึกหัดครูประถมศึกษาระดับมัธยมศึกษา ในระยะแรกนั้นนอกจากจะประสบปัญหาเรื่องสถานที่ที่เหมาะสมต่อการเรียนการสอนดังกล่าวแล้ว ยังมีปัญหาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ เรื่องเงินงบประมาณไม่เพียงพอซึ่งต้องใช้วิธี "เจียมเอาเงินจากสามัญศึกษามาใช้"² แต่ด้วยความสามารถของคณะผู้บริหารและความร่วมมือของนักเรียน จึงทำให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นไปโดยดีตลอดมา โรงเรียนได้พยายามผลิตครูฝึกกรรมให้มีคุณภาพอย่างจริงจัง มีการฝึกงานและการลงปฏิบัติงานด้านการเพาะปลูก โดยนักเรียนจะต้องเรียนภาคปฏิบัติที่มีผลงานอย่างน้อย 2 ครั้ง จึงจะถือว่าครบหลักสูตร ในการนี้พระยาเทพสาครสดิภัย ให้นำเอาพืชไม้ล้มลุก เช่น มะเขือเทศ มันฝรั่ง กระหล่ำปลี และกระหล่ำดอก³ มาให้นักเรียนทดลองปลูก โดยคำนึง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 1/24 รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 15 ประจำพุทธศักราช 2465.

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, "การศึกษาศาสตร์เกษม," ใน บทประพันธ์บางเรื่องของครูเทพ, หน้า 64.

³ เรื่องเดียวกัน.

พืชผักเหล่านี้ในครั้งก่อนไม่เคยมีในประเทศไทย การเลี้ยงไก่ก็ไก่ไก่เริ่มมาในสมัยโรงเรียนฝึกหัดครูประถมศึกษาระดับมัธยมศึกษาเช่นกัน.

ถึงผลที่ว่าจะทำให้ได้อาหารที่มีประโยชน์ และนำสู่การบริโภคในชนบท เพื่อเป็นการให้นักเรียนได้ทดลองจริง ความทฤษฎีที่เรียนมาแล้วในช่วงระยะเวลาที่กำลังศึกษาอยู่ ถือเป็นส่วนที่ดี รัฐบาลก็ได้นำเอาหนังสือที่มีคุณประโยชน์มาใช้ในการศึกษา และหนังสือซึ่งกล่าวถึงก็มีบทบาทในการใช้บริโภคสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน แต่ก็ได้รับการตำหนิและวิพากษ์วิจารณ์กันว่า การนำเอาหนังสือไม้ล้มลุกมาทดลองปลูกจะไม่เกิดประโยชน์ "ทำไมไม่ปลูกไม้ยืนต้นให้คนได้กินผล"¹ ทั้งนี้ ผู้วิพากษ์วิจารณ์ลืมนึกถึงเหตุผลที่ว่า ไม้ยืนต้นใช้เวลาานกว่าจะเห็นผล และนักเรียนฝึกหัดครูฝึกกรรมมีเวลาศึกษาตามหลักสูตรเพียง 2 ปีเท่านั้น หากการทดลองปฏิบัติจริงด้วยพันธุ์ไม้ยืนต้น ย่อมจะต้องใช้เวลามากกว่า 2 ปี ก็จะไม่เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติเพื่อหาความชำนาญแก่ผู้เรียนได้ อย่างไรก็ตามถ้าจะให้ดีแล้ว ควรทดลองปลูกทั้งพันธุ์ที่ล้มลุกและยืนต้นควบคู่กันไป ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมที่สำคัญก็คือ เตรียมการผลิตครูไปสนับสนุนโครงการศึกษาที่จะประกาศจัดการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งจะประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2464 เพื่อให้ครูที่สำเร็จจากโรงเรียนฝึกหัดครูแห่งนี้ได้นำความรู้วิชาเกษตรกรรมสมัยใหม่ไปปลูกฝังและเผยแพร่ในหมู่ประชาชนทั้งหลาย ให้มีอาชีพที่สำคัญคือ การเกษตรกรรมสมัยใหม่ นอกจากนี้ก็หวังกันว่าจะสามารถสร้างชนชั้นกลางขึ้นในชนบทของประเทศ² แต่เป็นที่น่าเสียดายที่กิจการของโรงเรียนค่อนข้างจะชบเซาทั้ง ๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารประเทศ ซึ่งจะเห็นได้ว่า กระทั่งถึงปี พ.ศ. 2474 ปรากฏว่า มีนักเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมมณฑลกรุงเทพฯ สำเร็จการศึกษา 66 คน

¹ เรื่องเดียวกัน.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 4/2 คำกราบบังคมทูล
เรื่องการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝึกกรรมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี 18 ตุลาคม

นักเรียนครูมูลสิกกรรม (มณฑลราชบุรีและภูเก็ต) สำเร็จการศึกษา 60 คน รวมจำนวนนักเรียนทั้งประกาศนียบัตรครูประถมกสิกรรมและครูมูลสิกกรรม 126 คน¹ การที่โรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมดำเนินการมาเป็นระยะเวลา 14 ปี (พ.ศ. 2460 - 2474) แต่จำนวนนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาเฉพาะปีล่าสุดมีเพียง 126 คน ซึ่งเป็นจำนวนน้อยไม่สมดุลย์กับระยะเวลาที่จัดตั้งโรงเรียนขึ้นมา และเป็นจำนวนที่ไม่น่าพอใจต่อการลงทุน อย่างไรก็ตาม แม้จำนวนครูกสิกรรมที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนจะมีจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับจำนวนนักเรียนในระดับประถมศึกษาทั่วประเทศ แต่ก็เป็นการดำเนินงานการจัดการศึกษาที่ยังใหม่ เพิ่งจะมีการริเริ่มและต้องประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะด้านงบประมาณ บุคลากร และทัศนคติของประชาชนทั่วไป ผลสำเร็จที่ได้รับออกมาครั้งนี้ก็เป็นการสมควรที่บุคคลรุ่นหลังน่าจะภาคภูมิใจว่า นักการศึกษาและผู้เกี่ยวข้องในกิจการของโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่การศึกษาชั้นการกสิกรรมอย่างมาก ซึ่งเป็นการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม อันเป็นอาชีพหลักของราษฎร เพื่อวางพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไว้เป็นเบื้องต้น หากได้รับการทำนุบำรุงตลอดมาจนถึงปัจจุบัน อาชีพ ความเป็นอยู่และเศรษฐกิจของประเทศไทยอาจจะเจริญรุ่งเรืองกว่าที่เป็นอยู่ก็ได้

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้กลับเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอีกครั้งหนึ่ง² ท่านได้ดำเนินงานขยายการศึกษาการกสิกรรมตามนโยบายเดิม ตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 กำหนดการ

¹กรมศึกษาธิการ, รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ ประจำปีที่ 22, 23, 24 (พ.ศ. 2472 - 2473 - 2474) : 65 - 67.

²เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ดำรงตำแหน่งเสนาบดี กระทรวงธรรมการ 2 ช่วง ช่วงแรกระหว่าง พ.ศ. 2458 - 2469 และช่วงที่สอง ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2476.

ศึกษาระดับมัธยม (ป.1 - ป.6) ให้เรียนค่านิยมชีวิตศึกษาในชั้นปีที่ 5 - 6¹ โดยมีวิชาศีลธรรมเป็นหลัก ในวิชาชีพของหลักสูตรประถมศึกษา เพื่อสนับสนุนให้การศึกษาวิชาศีลธรรมก้าวหน้า มีความมั่นคงและมีคุณภาพยิ่งขึ้น ท่านได้เสนอให้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับกลางของกระทรวงประจำภาค ซึ่งอยู่ใต้อำนาจกำกับดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีโรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นอยู่แล้ว ในภาคใต้ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองสี่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และภาคเหนือที่ตำบลแม่ใจ จังหวัดเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2476² ทั้งนี้จะทำให้เกิดความสะดวกในการควบคุมดูแลโรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับกลางต่าง ๆ ของแต่ละภาคได้อย่างทั่วถึง ไม่จำเป็นต้องอาศัยโรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่กรุงเทพฯ เพียงแห่งเดียว

พ.ศ. 2479 มีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาฉบับใหม่ กำหนดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็น 4 ปี (ป.1 - ป.4) ยกเลิกประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 เป็นผลให้โรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับกลาง 3 แห่ง และโรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับมัธยมศึกษาต่าง ๆ ผลิตครูศึกษาระดับมัธยมศึกษาได้มากเกินความต้องการ จึงได้ยกเลิกโรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับมัธยมศึกษา (โอนให้เป็นโรงเรียนสามัญ) เหลือเพียงแห่งเดียว คือ โรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับมัธยมศึกษาแม่ใจ ซึ่งก็ได้ยุบเลิกไปภายหลัง พ.ศ. 2481 พร้อมกันนี้ ได้โอนข้าราชการโรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับมัธยมศึกษาไปสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

อย่างไรก็ดี โรงเรียนฝึกหัดครูศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่จัดตั้งขึ้นมาเป็นเวลาเกือบ 20 ปี แม้จะล้มเลิกไปก็เป็นสิ่งที่ควรแก่การสรรเสริญเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีและบุพการีของที่ได้ต่อสู้เพื่อจัดตั้ง ตลอดจนสร้างความสำเร็จก้าวหน้าของโรงเรียนด้วยความยากลำบากตลอดมา ทั้งยังเป็นนโยบายที่สอดคล้องกับการพัฒนาการศึกษาสมัยใหม่ ที่จะตอบสนอง

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507,

หน้า 315.

²บำรุง กลักเจริญ, "ประวัติการฝึกหัดครูของประเทศไทย," หน้า 113 - 114.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

อาชีพหลักของราษฎรในชนบทที่ประกอบอาชีพทางการกสิกรรม รวมทั้งสามารถนำเอาวิธีการกสิกรรมแบบใหม่เข้ามาใช้ในวงการกสิกรรมหรือการเพาะปลูกของประเทศไทย เราควย ถือไ้กว่า โครงการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกสิกรรมเป็นโครงการที่มุ่งฟูพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศนั่นเอง

โรงเรียนฝึกหัดครูสงฆ์

โรงเรียนฝึกหัดครูสงฆ์คือมหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งขึ้นที่วัดบวรนิเวศน์ พ.ศ. 2437 โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส เป็นผู้มีบัญชาการในตำแหน่งรองคณะกรรมยุติกนิกาย โรงเรียนฝึกหัดครูสงฆ์แห่งนี้ขึ้นตรงต่อคณะสงฆ์ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์โดยตรง เป็นแหล่งจัดระเบียบความรู้ทางการศึกษาตามอุดมการณ์ของผู้นำคณะสงฆ์ยุคใหม่ ซึ่งสืบเนื่องมาจากคติในการตั้งกรรมยุติกนิกายที่เน้นถึงเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถนำมาใช้พิสูจน์หลักการคำสอนในพุทธธรรม โดยเฉพาะในค่านพระวินัย อันเป็นข้อประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ พุทธศาสนาในสมัยใหม่นี้ได้ถูกนำมาใช้สร้างความเจริญของบ้านเมืองในสมัยแห่งการรวมรัฐชาตินั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงย้ายให้คณะสงฆ์ตระหนักถึงการเล่าเรียนของสงฆ์เพื่อดำรงตนเป็นองค์กรที่สำคัญในสังคม มีหน้าที่ชี้แนะความถูกต้องให้แก่ราษฎรตามหลักพุทธศาสนา ทั้งนี้ พระสงฆ์จึงควรสนใจศึกษาหลักธรรมหมวดพระวินัยคานพุทธวจนะที่ใช้ให้ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตให้มีความเข้าใจเห็นสิ่งผิดชอบ ปฏิบัติดีละเว้นชั่ว ยึดมั่นในสิ่งที่ชอบด้วย กาย วาจาใจ มรรคปฏิบัติคานพระวินัยดังกล่าว สามารถให้บรรลุประโยชน์ 3 คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ในภายภาคหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน¹

เพื่อประโยชน์ปัจจุบัน พระสงฆ์ผู้ฝึกได้ในหลักธรรมจำเป็นต้องศึกษามรรคปฏิบัติดังกล่าว มหามกุฏราชวิทยาลัยสถานศึกษาสำหรับสงฆ์ เป็นแหล่งความรู้ที่ตอบสนองเนื้อหา

¹ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ งานฉลองครบ 84 ปี

ตุลาคม 2521 (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521), หน้า 18 - 22.

ความรู้และการตีความหลักธรรมในแนวทางดังกล่าว ได้มีการจัดให้มีการสอนสำหรับสงฆ์ ออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งจัดสอนและสอบค่านปริยัติธรรม ศึกษาบาลีพระวินัย จาก คัมภีร์พุทธศาสนาหมวดต่าง ๆ อันเป็นความรู้ของสงฆ์โดยเฉพาะ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งจัดให้ มีการสอนหนังสือไทย เพื่อฝึกหัดพระให้เป็นครู ให้ทำหน้าที่ให้การศึกษแก่เด็กชาวบ้าน ในหัวเมืองใกล้เคียงไป พระเหล่านี้ได้เล่าเรียนวิชาสามัญตามแบบการศึกษาอย่างใหม่ใน หลักสูตรประโยค 1 - 2 เป็นการเน้นหนักภาษาไทย เลข และภาษาอังกฤษอันเป็นวิชา ที่ต้องการสำหรับรัฐและสังคมขณะนั้น นอกจากนี้ยังได้ตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยสำหรับ เด็กขึ้น เพื่อให้พระที่ได้รับการฝึกหัดเป็นครูได้ทำการทดลองสอน และพยายามขยาย โรงเรียนเหล่านี้ให้ตั้งขึ้นตามพระอารามในเครือของมหามกุฏราชวิทยาลัย เช่น วัด บวรนิเวศน์ วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดเทพศิรินทราวาส วัดพิชัยญาติการาม และวัดนิเวศน์ ธรรมประวัติ อย่างไรก็ตาม โครงการฝึกหัดครูสงฆ์นี้ ค่อยมาเมื่อมีการตั้งโรงเรียน ฝึกหัดครูตั้งแต่วันคกขึ้น จึงได้ย้ายหน้าที่นี้ให้แก่กรมศึกษาธิการไป ทำให้โรงเรียนสอน หนังสือไทยซบเซาไปทั่ว เพราะไม่มีพระผู้ทรงคุณวุฒิดูแลจนต้องเลิกไป¹

คณะสงฆ์ได้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการศึกษาของรัฐอีกครั้งหนึ่งในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากเกิดปัญหาเศรษฐกิจขึ้นในระยนี้ สืบเนื่องมาจาก การใช้จ่ายเงินจำนวนมากเกินรายได้ มากถึงแก่รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผลให้ฐานะการคลังในรัชกาลที่ 7 อยู่ในสภาพน่าวิตก² พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามแก้ไขปัญห เศรษฐกิจของประเทศ นับตั้งแต่ขึ้นครองราชย์ ใน พ.ศ. 2468 ก็ตาม แต่เมื่อประสบกับสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทั่วโลก เป็นผลทำให้สถานะทางเศรษฐกิจของไทยไม่สามารถจะฟื้นฟูลูกขึ้นได้

¹ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, หน้า 13.

²มยุรี นกยูงทอง, "ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (2468 - 2477)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะ อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 340.

ก้วยเหตุนี้ คณะสงฆ์จึงได้รับการขอร้องให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาให้แก่รัฐใน
 ด้านการขาดแคลนครูสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงเรียนตามหัวเมือง
 ความคิดในการที่จะนำคณะสงฆ์กลับมาช่วยเหลือการศึกษาของรัฐเกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.
 2471 เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราช
 บัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ในเขตกรุงเทพฯ¹ เพราะพระบาทสมเด็จพระ
 ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า เกิดในกรุงเทพฯ ที่เที่ยวเกาะกวมมีไ้
 เล่าเรียนและหาประโยชน์อันใด ซึ่งอาจจะทำให้เด็กเหล่านั้นเติบโตเป็นคนร้ายไ้
 จึงมีพระราชประสงค์จะให้จัดการศึกษาภาคบังคับให้แก่เด็กเหล่านี้ ในเรื่องนี้ สมเด็จ
 กรมพระยาคำรงราชานุภาพ อภิรัฐมนตรี ไ้ทรงให้คำปรึกษาว่า การจัดการศึกษาภาค
 บังคับในกรุงเทพฯ นั้น มีปัญหาเกี่ยวกับการเก็บเงินค่าศึกษาฟรี ซึ่งไม่ไ้มีการจัดเก็บแค่
 ประการใด แต่ด้ามีการจัดการศึกษาภาคบังคับขึ้นไ้จะต้องเก็บเงินค่าศึกษาฟรีจาก
 ประชาชน ซึ่งไ้จะทำให้ประชาชน "เกิดรู้สึกเคืองกรอนเสมือนตั้งภาษีขึ้นใหม่อีกอย่างหนึ่ง
 . . ." ² สมเด็จกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงเห็นว่า ทางแก้ไขปัญหานี้ คือ ควร
 ประกาศบังคับให้เด็กทุกคนในกรุงเทพฯ เข้าศึกษาเล่าเรียน แต่จะเรียนในโรงเรียน
 ประเภทใดแล้วแต่ใจสมัคร ถ้าจะเรียนในโรงเรียนหลวงหรือโรงเรียนเซนต์ก็ไ้จะต้อง
 เสียค่าเล่าเรียนเอง แต่สำหรับเด็กอนาถาก็อาจจะเรียนกับพระสงฆ์ในวัด ซึ่งสอนให้
 เป่าอยู่แล้ว และวัดที่ไ้จะเป็นสถานที่เล่าเรียนไ้ในกรุงเทพฯ ก็มีอยู่ทุกตำบล ซึ่งจะทำให้
 ไม่ต้องเรียกเก็บเงินค่าศึกษาฟรีตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 และไม่ขัด

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 - 7 ศ. 2/4 สำเนา
 พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชบัญญัติประถมศึกษา
 พ.ศ. 2471.

เนื่องจากพระราชบัญญัติฉบับนี้ประกาศใช้แค่ในหัวเมืองส่วนอำเภอในมณฑล
 กรุงเทพฯ ยังไม่ไ้มีการประกาศใช้.

² เรื่องเดียวกัน.

คือหลักการศึกษาระชาบาล คือให้เรียนไต่เปล่า ดังนั้น ที่ประชุมอภิรัฐมนตรี จึงได้ตกลงให้จัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาเป็นตำบล ๆ ไป ใน พ.ศ. 2473 เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ในท้องที่อำเภอชั้นในของจังหวัดพระนคร และธนบุรี¹ แต่เกิดปัญหาว่า ในเขตอำเภอชั้นในเหล่านี้มีโรงเรียนไม่เพียงพอที่จะให้เด็กได้เข้าเล่าเรียน และกระทรวงธรรมการไม่มีเงินที่จะจัดตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่ ที่ประชุมเสนาบดีสภา ซึ่งประชุมในวันจันทร์ที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2473 ได้ประชุมปรึกษา กันเพื่อแก้ปัญหานี้ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ได้ทรงเสนอให้ใช้สิ่งที่มีอยู่แล้ว คือ "ใช้วัดเป็นโรงเรียน ใช้พระเป็นครู"² ซึ่งจะเป็นการแก้ปัญหาระยะต้นและครุไม่พอ การใช้วัดเป็นโรงเรียนโดยมีพระเป็นครูในครั้งนี้ ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงปัญหา มาตรฐานในการจัดการศึกษาของพระสงฆ์ เพราะการให้การศึกษาแก่เด็กทั่วไปนั้น ต้องการเพียงแต่ให้เด็กเหล่านี้ได้เข้าเรียนกันนับว่าเพียงพอแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นด้วยกับข้อเสนอของ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีกระทรวงธรรมการทูลปรึกษาสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ในการให้ช่วยจัดการเป็นธุระเรื่องสอนเด็กที่วัด แต่โครงการนี้ต้องมาระงับในปี พ.ศ. 2474 เพราะเจ้าพระยามุขมนตรี สมุหพระนครบาลเห็นว่า ถ้าไม่มีการบังคับให้เรียน คงจะไม่ไค้ผล³ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ระงับเรื่อง นี้ไว้ก่อน ความคิดที่จะใช้พระสงฆ์เป็นครูสอนตามโรงเรียน เพื่อแก้ปัญหาคาดแคลน

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 - 7 ศ. 2/4 รายงานการ ประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ 3 วันพุธ ที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2471.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 6 - 7 ศ. 2/4 รายงาน การประชุมเสนาบดีสภา วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2473.

³ เรื่องเดียวกัน.

ครูนี้ ปรากฏว่า มีข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมา(พระยากำธรรพายัพ) และผู้ร่วมงาน คือ พันโท พระเวียงรุกขกิจจามิตร ผู้บังคับการมณฑลทหารบกที่ 3 และพระราชาธรรมนิเทศ ทำการแทนหัวหน้ากองปริยัติธรรม ได้เสนอความเห็นขออนุมัติตั้งการฝึกหัดครูสำหรับ พระสงฆ์ขึ้น ทั้งปรากฏในสำเนาหนังสือ ถึงพันเอก พระยาพระหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการในขณะนั้น ว่า

ด้วยการศึกษาประชาบาลของจังหวัดนี้ ยังขาดแคลนครูเป็นจำนวนมาก เวลานี้ การเงินฝึกเคื่องลง ทางกรมจึงไม่สามารถจัดหาครูประชาบาลเพิ่มเติมให้ครบจำนวน เท่าที่กองการได้ ข้าพเจ้าเห็นพร้อมกันว่า ถ้าได้พระภิกษุมาเป็นครูสอนในโรงเรียนประชาบาล โดยถวายนิศุยกัณฑ์เป็นพิเศษแล้ว ปัญหาเรื่องจำนวนครูไม่พอก็เป็นอัน ตกไปเอง...¹

การจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสำหรับพระสงฆ์ มหาเถรสมาคม ได้มีมติอนุมัติ ให้ตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดสุทัศนจินดา จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ.2466²

การรับพระภิกษุเข้ารับการอบรมนี้ ได้มีการกำหนดหลักสูตรการอบรมว่า ใช้เวลาประมาณ 3 เดือน โดยอบรมความรู้การฝึกหัดครูมูล ผู้ทำการอบรม คือเจ้าหน้าที่แผนกธรรมการ และข้าราชการ ทหาร พลเรือน ตลอดจนกรรมการอำเภอ หลังจากเสร็จสิ้นการอบรมแล้ว จะไ้บรรจุพระสงฆ์เหล่านี้เป็นครูโรงเรียนประชาบาล ไ้รับนิศุยกัณฑ์เดือนละ 10 บาท เงินค่าใช้จ่ายและเครื่องมือเครื่องใช้ในการอบรม ใช้วิธีบอกบุญเรียไร นำมาจากกองทหารและแผนกธรรมการของจังหวัด นอกจากนี้ มหาเถรสมาคม ไ้ออกข้อบังคับในการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

1. จะรับผู้สมัครเฉพาะพระสงฆ์มาอบรมเท่านั้น
2. สถานที่อบรมต้องอยู่ภายในวัด เพื่อความเหมาะสมกับพระสงฆ์
3. ห้ามพระสงฆ์ทำการสอนนักเรียนสุกรี
4. ห้ามพระสงฆ์สอนวิชาบางอย่าง เช่น ลูกเสือและวาคเขียน เป็นต้น เพราะขัดกฏวินัยและไม่เหมาะสมกับสมณเพศ
5. การจ่ายนิศุยกัณฑ์ ให้จ่ายแก่ไวยาวัจกร
6. ข้อกำหนดอื่น ๆ ที่ขัดกฏพระธรรมวินัย ไ้ยกเลิก

¹⁻²รายงานของข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมา ในการเปิดโรงเรียนฝึกหัดครูประชาบาล จังหวัดนครราชสีมา, แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม 22, 2477, หน้า 98-104.

โรงเรียนฝึกหัดครูสงฆ์ที่วัดสุทัศนจินคานี้ ใ้ก่อบรมพระสงฆ์รุ่นแรก 60 รูป รับผิดชอบพระสงฆ์ที่มีความรู้สอบได้เป็นเปรียญหรือนักธรรมแล้วเท่านั้น และคงมีความรู้ทางหนังสือ จบชั้นประโยคประถมบริบูรณ์ ถ้าไม่มีคุณวุฒิตามที่กำหนดนี้ก็คงเป็นพระสงฆ์ที่เป็นครูอยู่แล้ว¹

หลังจากที่โรงเรียนฝึกหัดครูสงฆ์ของจังหวัดนครราชสีมาได้ตั้งขึ้นแล้ว ในปีเดียวกันนั้น ก็ได้มีการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสงฆ์ขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ อีก 15 จังหวัด มีการกำหนดระยะเวลาในการอบรม ตั้งแต่ 15 วัน - 9 เดือน² แสดงให้เห็นถึงความนิยมในการให้พระสงฆ์ช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครูในจังหวัดต่าง ๆ เพราะประชาชนในหัวเมืองยังคงมีความมั่นใจในความนับถือพระภิกษุอยู่มาก

สามัคยาจารย์สมาคม

ภายหลังจากเริ่มทำการปฏิรูปการศึกษาจากการศึกษาแบบโบราณมาเป็นการศึกษาแบบใหม่ โดยการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นเป็นแห่งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2414 แล้ว การจัดการศึกษาแบบใหม่ก็ได้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ จำนวนโรงเรียน นักเรียน และครูอาจารย์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ พร้อมกับได้มีการแก้ไขปรับปรุงแก้ไข กระบวนการเรียนการสอนให้เหมาะสมขึ้นด้วย โดยในปี พ.ศ. 2438 ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมระเบียบสอบไล่หนังสือไทย ตามพระราชบัญญัติการสอบวิชา พ.ศ. 2433 เป็นประโยค 1 แบ่งเป็น 3 ชั้น และประโยค 2 แบ่งเป็น 3 ชั้น³ กำหนดวิชาที่สอบให้สูงขึ้นและมีหลายวิชา

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 213, 320 - 321 และ 719 - 723.

³ วิชาภาษาไทยแบ่งเป็น 3 ประโยค คือ ประโยค 1 ประโยค 2 และ ประโยค 3 สอบวิชาเขียน อ่าน คัด เรียงความ ย่อความ แต่งจดหมาย ไวยากรณ์ (ซึ่งได้แก่อักษรวิธี วจิวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์)

นอกจากวิชาพื้น ๆ ดังแต่ก่อน คือมีวิชา อ่าน เขียนตามคำบอก ลายมือ ไวยากรณ์ เลข (บวก ลบ คูณ หาร) และยังมีวิชาน่ารู้ เรื่องร่างกายของเรา พระราชพงศาวดาร เรียงความ ย่อความ เลขคณิต (สูงขึ้นไป) ¹ เมื่อมีวิชาที่คงเรียนสูงขึ้น และมีวิชาใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นเช่นนี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องประสิทธิ์ประสาทความรู้ใหม่ ๆ ให้แก่ครู ตลอดจนต้องมีการอบรมครูให้รู้วิชาครูและวิธีสอนด้วย ในสมัยนั้นมีครูที่ไปเรียนทางวิชาการศึกษา (วิชาครู) มาจากต่างประเทศเพียงไม่กี่คน ครูเหล่านี้เองที่นำวิชาที่ตนเรียนมา มาเผยแพร่ให้แก่ครูในประเทศให้มีความรู้ยิ่งขึ้น จึงได้มีการอบรมครูหรือประชุมครูขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2438 ณ "วิทยาทานสถาน"²

วิทยาทานสถานนี้ เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) เสนาบดี กระทรวงธรรมการคนแรกเป็นผู้ดำริจัดตั้งขึ้น ตั้งอยู่ที่สี่กั๊กพระยาศรี โกล่ห่าง แอลบิรัตนคี ๗ สถานที่นี้ได้จัดให้มีการชุมนุมและ เชิญผู้มีความรู้มาแสดงปาฐกถาเรื่องต่าง ๆ แก่ต่อมา วิทยาทานสถาน ได้ถูกย้ายไปตั้งอยู่ที่โรงเรียนสายสวัสดิ์สุนทร (โรงเรียนสายสวัสดิ์สุนทร) ผู้ที่ได้รับเชิญมาแสดงปาฐกถาเป็นคนแรก คือ นายสนั่น เทพหัสดิน ๗ ออยุธยา (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) ขณะรับราชการ เป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์³ หัวข้อที่แสดงปาฐกถาในระยะแรก ๆ ซึ่งผู้วิจัยขอนำมากล่าว คือ

- ครั้งที่ 1 เรื่อง วิชาทางครู เป็นแก้วของครูและประโยชน์ของวิธีสอน
- ครั้งที่ 2 เรื่อง พงศาวดารของโรงเรียนกับกิริยามหัทที่ครูควรประพฤติ
- ครั้งที่ 3 เรื่อง ชรรถนิยมโรงเรียน
- ครั้งที่ 4 เรื่อง ความตั้งใจ

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 814.

²เรื่องเดียวกัน.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 815.

ครั้งที่ 5 เรื่อง ความตั้งใจ

ครั้งที่ 6 เรื่อง คอบแทนแลท่าโทษ¹

๑ ๑ ๑

วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2443 นายตรวจแขวง (ศึกษา) แขวงบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี ใ้รับอนุญาตให้ตั้งสภาสำหรับอบรมและประชุมครูขึ้นที่วัดใหม่วินัยชำนานู (วัดเทพผล) ในแขวงบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี โดยตั้งชื่อสถานที่แห่งนี้ว่า "สภาไทยจารย์" เปิดทำการสอนครูทุกวันพระ ซึ่งเป็นวิศยคุรราชการ มีนายตรวจแขวง เป็นผู้สอน²

การตั้ง วิทยาลัยสถาน และสภาไทยจารย์ ดังกล่าว มีจุดประสงค์สำคัญ ก็คือ เพื่อเป็นสถานที่ในการอบรมครูเท่านั้น ยังไม่มีลักษณะเป็นรูปสมาคมวิชาชีพแต่อย่างใด แต่ก็นับว่าเป็นคนเ้าของการแสดงปารุณดาของสมาคมที่เกี่ยวข้องกัวิชาชีพครู ที่จะไ้ตั้งขึ้นในระยะต่อมา คือ สหคัยจารย์สมาคม

ในปี พ.ศ. 2445 กรมศึกษาธิการ ใ้ตั้งสถานที่ประชุม อบรมและสอนครูขึ้นที่โรงเรียนทวีธาภิเศก³ วัดอรุณราชวราราม จังหวัดธนบุรี ใ้ชื่อว่า

¹ วิทยาลัย ตอนที่ 1 - 12, เล่ม 1, ร.ศ.119, หน้า 130 - 369.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 815.

³ เป็นโรงเรียนซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างขึ้นเป็นคัวศึกในงานทวีธาภิเศก เพื่อเป็นที่ระลึกในการเฉลิมฉลองวชิราชสมบัติไ้ 2 เท่าของพระบาทสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นผู้ทรงปฏิสังขรณ์วัดอรุณราชวราราม โรงเรียนทวีธาภิเศก จึงตั้งอยู่ที่วัดอรุณราชวราราม และเป็นโรงเรียนคึกก้ออิฐเฉียน.

"สามัคยาจารย์สโมสรสถาน"¹ การที่เลือกเอาโรงเรียนทวีธาภิเศกเป็นที่ประชุม
อบรมและสอนครูก็เพราะ ที่มีห้องประชุมใหญ่ และอยู่ย่านกลาง เหมาะสำหรับครูใน
เรือกในสวนจะมาไต่สรวก ส่วนครูที่อยู่ในจังหวัดพระนครก็มีรถเจ๊กเป็นพาหนะส่งถึง
ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วลงเรือจ้างไต่สรวก²

ความคิดในการจัดตั้งสามัคยาจารย์สโมสรสถานขึ้นนี้ เป็นความคิดริเริ่มของ
พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการ ดังปรากฏในแจ้งความ เรื่องจะตั้งประชุม
สามัคยาจารย์ของกรมศึกษาธิการ ลงวันที่ 18 สิงหาคม ร.ศ. 121 ดังนี้

ในการจัดโรงเรียนและจัดการศึกษาทั่วไป เห็นว่า ค่าเล่าเรียน ๓-๔ ปี นาน ๆ ไต่
ไปตรวจพบทุกข์จากกับครูที่โรงเรียนครั้งหนึ่ง เพราะโรงเรียนมีมากของดลัด
เปลี่ยนไป แหงโนนบาง แหงนี้บาง ยังเป็นการเห็นทางเน้นชาอยู่มากนัก ไม่พอ
ที่จะทำใหโรงเรียนค่านิยมขึ้นสู่ความเจริญโดยรวดเร็วทันความตองการ
สิ่งใดที่มีหนทางจะจัดให้เจริญขึ้นไคอยางไร ไม่ว่าในการปกครองก็คิหรือทาง
วิชาการก็คิ หรือขนบธรรมเนียมแบบแผนไค ๆ ก็คิ กว่าจะแนะนำฝึกหัดให้ครูไค
ทราบทั่วกันก็ตองไปชี้แจงที่ละแหง ๆ เป็นการเสียแรงและเสียเวลาในที่ไม่จำเป็น
หรือเมื่อครูมีความคิซึคิควยประการไค ๆ อันจำเป็น ตองปฤกษาหาฤา กว่าจะไค
บอกเล่าให้เขาใจกันไคคิออกยังเปนความลำบากอยุ จึงเปนเหตุให้มาคิคิเห็นว
ควรอริบคิและบรรคาคิ เจาหนาที่ทั้งนายครวและครูทั้งหลาย จะมีกำหนดเวลาพบ
กันในที่แหงไคแหงหนึ่งบาง เพื่อจะไคปฤกษาหาหรือเลาบอกหรือไคถามขอความ
คาง ๆ อันจะสงให้เกิคความเจริญแก่โรงเรียนและกาการศึกษาทั่วไป ทั้งจะไคเปน
โอกาสให้เกิคความรูสึกคุ้นเคย ซึ่งกันและกัน ในระหว่างเจาพนักงานผูใหญ่ ผูน้อย
และครูทั้งปวงคิขึ้นควย เปนหนทางที่จะนำไปสู่ความเจริญและความสรวกแก่การ
สอนและการศึกษาไคไคโดยแท้

¹กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507,

หน้า 815.

²พระวรเวทย์พิสิฐ, "สามัคยาจารย์สมาคม, จันทร์เกษม 18 (กันยายน -
ตุลาคม 2500) .

การประชุมตามที่กล่าวมาแล้วนี้ บางทีจะไ้มีกำหนดให้พบกันเดือนละสองครั้ง คือ ในวันโกนของวันพระกลางเดือนครั้งหนึ่ง กับวันโกนของวันพระสิ้นเดือนอีก ครั้งหนึ่ง ตามแต่จะไ้ตกลงคอกภายหลัง แต่ในครั้งแรกนี้ บรรดาครูทั้งหลายมาประชุม คอยพบอธิบดีและนายตรวจทั้งปวงที่โรงเรียนใหม่ วัดอรุณราชวราราม ในวันโกนกลางเดือน 10 ตรงกับวันที่ 15 กันยายน ร.ศ. 121 เวลาบ่าย 2 โมงพร้อมกัน ประชุมนี้จะไ้เรียกชื่อว่า ประชุมสามัคยาจารย์ คอไป¹

จากคำชี้แจงของกรมศึกษาธิการ เกี่ยวกับความคิดที่จะจัดตั้งสามัคยาจารย์สโมสรสถานดังกล่าว จะเห็นว่า มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือให้ครูทั้งหลายไ้มีโอกาสมาร่วมประชุมพร้อมกัน เพื่อร่วมปรึกษาหารือ และฟังคำชี้แจงนโยบายการจั้การการศึกษาจากอธิบดี อันจะเป็นผลให้ครูไ้รับความรู้ ความเข้าใจในการจั้การเรียนและการสอนให้เจริญก้าวหน้าขึ้น

สามัคยาจารย์สโมสรสถาน มีเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ซึ่งสมัยนั้นยังมีบรรดาศักดิ์เป็น พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการ เป็นสภานายกคนแรก มีการประชุมเดือนละ 2 ครั้ง ครั้งแรกประชุมเมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2445² โดยมีพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ เป็นประธานและท่านก็ไ้ไปเป็นประธานเรื่อยมาทุกครั้ง เพราะท่านเป็นผู้ที่มีความสนใจการศึกษาอยู่ตลอดชีวิต ในการประชุมครั้งแรกนี้มีผู้เข้าร่วมประชุมเป็นจำนวนมาก ทั้งผู้ที่เป็นเจ้าหน้าที่กรมศึกษาธิการ ครูนักเรียนชั้นสูง และผู้สนใจจั้การโรงเรียน ทั้งหนังสือพิมพ์วิทยากรย์ ไ้ลงข่าวการประชุมครั้งแรกนี้ไว้คนหนึ่งว่า

. . .เรามีความยินดีที่การประชุมสามัคยาจารย์นี้ จะไ้เป็นความสว่างของบรรดาครูอาจารย์สืบไปทุกท่านทุกนายที่มาประชุม ก็ล้วนมีความอิมเอิบคังคาคอยวันประชุมอยู่ควยกันทั้งสิ้น คู่เหมือนกรมศึกษาธิการคั้งแคบាយโมง 1 จนถึงบาย 2 โมงในวัน

¹แจ้งความเรื่องจะตั้งสามัคยาจารย์, วิทยากรย์ ตอนที่ 4, เล่ม 2
(4 สิงหาคม พ.ศ. 121) : 116 - 117.

²กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507, หน้า 815.

ประชุมวันนั้น ผู้ที่มาประชุมเนื่องหลวมตามกันมาเป็นกลุ่ม เป็นสาย ไม่มีที่สิ้นสุด. . .¹
 ผู้เข้าร่วมประชุมมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้สถานที่ประชุมแห่งนี้คับแคบไป จนเป็น
 เหตุให้ต้องย้ายสถานที่ประชุมสามัคยาจารย์ในเวลาต่อมา แต่อย่างไรก็ตาม การประชุม
 สามัคยาจารย์ ณ โรงเรียนทวีธาภิเษกได้ดำเนินติดต่อกันมาจนถึง 26 ครั้ง มีการประชุม
 ครั้งสุดท้ายเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2446² ต่อจากนั้นได้ย้ายไปตั้งอยู่ในโรงเรียน
 วิชาธรรมะ จังหวัดพระนคร (คือโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยในปัจจุบัน) ในระยะแรก
 ได้สร้างอาคารชั่วคราวเป็นเรือนไม้มุงสังกะสี³ แล้วแบ่งเรือนไม้หลังนี้เป็นที่ทำการ
 แขนงต่าง ๆ ของ สามัคยาจารย์สโมสรสถาน ทั้งที่ พระวรเวทย์พิสิฐ⁴ ได้กล่าวไว้
 ก่อนหนึ่งว่า

. . . แล้วแบ่งเรือนไม้นี้ทางตะวันตกเป็นห้องประชุมใหญ่ ถัดห้องประชุมใหญ่ต่อมา
 ทางตะวันออกเป็นห้องฝึกหัดคนตรี ถัดจากห้องคนตรีเป็นห้องพัก มีบารขานนำชา
 กาแฟถวาย . . .⁵

ต่อมา กรมศึกษาธิการได้จัดตั้งสถานที่อบรมและประชุมครูแห่งนี้เป็นรูปของ
 สมาคมอย่างแท้จริง ใช้ชื่อว่า "สามัคยาจารย์สมาคม" เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.

¹ วิทยากร ตอนที่ 1, เล่ม 2, ร.ศ. 121, หน้า 207.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507,
 หน้า 815.

³ ภายหลังได้สร้างเป็นตึก ซึ่งยังคงอยู่ในโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย.

⁴ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ (พ.ศ. 2474 - 2475)
 และหัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและโบราณคดีวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 (พ.ศ. 2477).

⁵ พระวรเวทย์พิสิฐ "สามัคยาจารย์สมาคม," จันทร์เกษม : 6

2447¹ ดังปรากฏในระเบียบการสามัคยาจารย์สมาคมฉบับแรก ว่าด้วยอายุของสมาคม ดังนี้ "...สมาคมนี้ได้เริ่มแต่วันที่ 15 กันยายน ร.ศ. 121 แต่ได้จัดเป็นสมาคมอย่างแท้จริง ทั้งกรรมการและกำหนดการรับสมาชิกเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2447 เหตุฉะนั้นจึงนับเอาวันหลังเป็นวันของสมาคม"² ผู้นำสำคัญในการจัดตั้งสามัคยาจารย์สมาคม คือ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการในขณะนั้นและในการจัดตั้งสามัคยาจารย์สมาคมนี้ มีความประสงค์อยู่ 3 ประการ³

1. เพื่อให้สมาคมนี้เป็นบ่อเกิดแห่งศิลปวิทยา คือ หมายความว่า ให้เป็นที่ชุมนุมสำหรับปรึกษาหารือ การที่เกี่ยวกับการศึกษาเพื่อจะฝึกคน หัววิชา และอุปเท่ห์ที่จะจัดทำนุบำรุงการนี้ให้เป็นประโยชน์ถึงซึ่งความเจริญยิ่งขึ้นไป เป็นที่ชุมนุมสอนและฝึกหัดอธิบายหรือแสดงบรรดาศาสตร์พิทยากแก่สมาชิกที่ประสงค์จะฝึกหัดเล่าเรียน

2. เพื่อให้สมาคมนี้เป็นที่ชุมนุมเพื่อนราชการผู้ใหญ่ ผู้น้อยทั่วไป ตลอดจนนักเรียนชั้นสูง ซึ่งยังอยู่ในเวลาเล่าเรียนที่มีความพอใจเข้าเป็นสมาชิก เพื่อได้สนทนาวิสาสะ กระทบความคุ้นเคยให้รู้จักอัธยาศัยใจคอแห่งกันและกันเป็นอันดี และเพื่อเป็นอุบายที่จะให้เพื่อนราชการชั้นใหม่ ๆ ซึ่งเป็นสมาชิกได้รับความคุ้นเคยในที่ประชุม กระทบความมีสง่าและกล้าหาญให้บังเกิดแก่สมาชิกนั้น ๆ เหมือนเป็นความฝึกหัดอันหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเรียกว่า โสเซียลเอกุเคชัน อันเป็นความฝึกหัดอย่างสูง ซึ่งจะเรียนด้วยวิธีอื่นไม่ได้ นอกจากห้องเข้าที่ประชุม

3. เพื่อให้สมาคมนี้เป็นที่ให้เกิดความเบิกบานสราญใจในที่ชอบและเป็นคุณประโยชน์ มีการกรีธาและการบันเทิง เป็นต้น อันเป็นเครื่องชำระความเมื่อยมึนแห่ง

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507, หน้า 816.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 62/9 หนังสือขอบังคับสามัคยาจารย์สมาคม, ร.ศ. 130, หน้า 2.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 62/28 ประวัติยอสามัคยาจารย์สมาคม, หน้า 5.

ร่างกาย และความเมื่อยล้าชุ่มมัวแห่งดวงจิตต์ให้ชุ่มชื่น คั่นแทนสัจใจอันใหม่ สำหรับจะ
ได้เป็นกำลังที่ประกอบกิจการต่อไป

สำหรับในเรื่องเกี่ยวกับสมาชิกของสมาคมนั้น สำนัคยาจารย์สมาคมได้กำหนด
ระเบียบการไว้ โดยแบ่งสมาชิกออกเป็น 2 ประเภท¹ คือ

ก. สำนัญสมาชิก ได้แก่คนทั่วไปที่จะสมัครเข้าเป็นสมาชิก สมาชิกจำนวนนี้
เมื่อจะขอเข้าเป็นสมาชิก ต้องมีผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้ว เป็นผู้นำคนหนึ่งเป็นผู้รับรองไม่น้อย
กว่า 2 คน เว้นแต่ผู้มีประกาศนียบัตรของกรมศึกษาธิการในวิชาครู และครูประกาศนียบัตร
ต่างประเทศ ซึ่งรับราชการอยู่ในกรมศึกษาธิการ จึงไม่ต้องมีผู้นำและผู้รับรอง และ
สมาชิกพวกนี้เมื่อกรรมการเห็นสมควรและยอมรับแล้ว ก็เป็นอันรับได้ โดยที่ผู้นั้นต้องเสีย
เงินบำรุงสมาคมปีละ 7 บาท และสมาชิกอย่างนี้จะออกเมื่อใดก็ได้

ข. วิสามัญสมาชิก ได้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดที่สมาคมเห็นสมควรจะเชื่อเชิญเป็นสมาชิก
ก็เชื่อเชิญเป็นพิเศษ และสมาชิกอย่างนี้ไม่ต้องเสียเงินค่าบำรุงเป็นรายปี

ตามข้อบังคับของสำนัคยาจารย์สมาคมฉบับแรก ได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับ
คณะกรรมการของสมาคมไว้คือ คณะกรรมการมีทั้งสิ้น 39 คน ประกอบด้วยที่กรม
ศึกษาธิการ เป็นผู้เลือกตั้ง 3 ตำแหน่ง คือ สภานายก อุปนายก และเลขาธิการ² และ
ตำแหน่งที่สมาชิกเลือกตั้งอีก 36 ตำแหน่ง คือ กรรมการที่ปรึกษา 12 ตำแหน่ง และ
ผู้ช่วยกรรมการที่ปรึกษาอีก 24 ตำแหน่ง ได้มีการตั้งกรรมการและกำหนดรับสมาชิกเมื่อ
วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2447 สำนัคยาจารย์สมาคมเปิดประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ 3
กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2447 ปรากฏว่า ผู้ที่สมาคมได้รับเข้าเป็นสมาชิกแล้ว นอกจากผู้ที่
อยู่ในกรรมการของสมาคมมี 46 คน รวมทั้งกรรมการจำนวน 39 คน รวมเป็นสมาชิก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ.62/9 หนังสือ
ข้อบังคับสำนัคยาจารย์สมาคม, ร.ศ. 130, หน้า 2 - 3.

² กรรมการชุดแรกของสำนัคยาจารย์สมาคม ได้แก่ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์
(เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) เป็นสภานายก นายคัมภยู ยี. ยอนสัน เป็นอุปนายก
และพระไพศาลศิลปศาสตร์ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) เป็นเลขาธิการ.

ทั้งสิ้น 85 คน จำนวนสมาชิกได้เพิ่มจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสิ้นปีแรกของการก่อตั้งสมาคม ปรากฏว่า จำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็น 213 คน¹

จากที่กล่าวมาแล้วว่า กรมศึกษาธิการได้จัดตั้งสามัคยาจารย์สมาคมเป็นรูปสมาคมอย่างแท้จริง เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2447 อย่างไรก็ตาม สมาคมนี้อีกยังไม่ได้จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติสมาคมในทันที ต้องรอการพิจารณาจากสภาพยานประมาณ 10 ปีว่าจะเข้าลักษณะอันพึงต้องจดทะเบียนหรือไม่ ซึ่งขณะนั้นก็ยังไม่มีพระราชบัญญัติสมาคมเกิดขึ้นในประเทศไทย จนกระทั่ง พ.ศ. 2457 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ. 2457 และกฎข้อบังคับการจดทะเบียนเมื่อได้รับการพิจารณาแล้ว สามัคยาจารย์สมาคมจึงได้ทำการขอจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติดังกล่าว เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2457² มีเครื่องหมายประจำสมาคม ซึ่งเดิมเป็นรูปเครื่องดนตรี เครื่องเล่นกีฬา เครื่องวางเขียน หนังสือ มือสองมือประสานกัน มีรวงข้าว คอกบัว ไบโพรซี กับนามของสมาคมผูกรวมกัน แต่ใน พ.ศ. 2463 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์อุปถัมภ์ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราให้ใหม่ มีรูปเช่นเดิม แต่เพิ่ม พุทธชโลภกับพระมงกุฎขึ้นอีก คอกบัวดวายเป็นคอกกุกุหลาบ รวงข้าวและไบโพรซีหายไป³

ข้อพึงสังเกตเกี่ยวกับสามัคยาจารย์สมาคมในระยะเริ่มแรก มีลักษณะที่เกิดจากคนในอาชีพเดียวกันหรือสนใจในเรื่องเดียวกัน รวมตัวกันจัดกิจกรรมบางอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เกี่ยวกับการเริ่มต้นของสมาคมทั่วไป สามัคยาจารย์สมาคมจัดขึ้นโดยความ

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 62/9 เรื่องเดียวกัน, หน้า 2 - 15.

² กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 62/7 เรื่องการจดทะเบียนสามัคยาจารย์สมาคม, พ.ศ. 2457, หน้า 7.

³ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ. 62/28 เรื่องประวัติย่อสามัคยาจารย์สมาคม, พ.ศ. 2463, หน้า 6.

สมัครใจของสมาชิก กล่าวคือ การเข้าเป็นสมาชิกเป็นเรื่องความสมัครใจของแต่ละบุคคล และยังเปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปที่มีใจเป็นครู สามารถสมัครเข้าเป็นสมาชิกของสมาคม ความระเบียบที่กำหนดไว้ด้วย นอกจากนี้ยังไม่มีวัตถุประสงค์ของการรักษาสិทธิของคน ในอาชีพครูแต่ประการใด จึงกล่าวได้ว่า สำนัคยาจารย์สมาคมยังมีได้มีฐานะและสภาพ เป็นสมาคมวิชาชีพครูโดยสมบูรณ์ทีเดียว ข้อพึงสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ สมาคมนี ทางราชการได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับตั้งแต่ต้น โดยที่ตำแหน่งสำคัญ ๆ ของคณะกรรมการ สมาคมอันได้แก่ สกานายก อุปนายกและเลขาธิการ เป็นตำแหน่งที่ตั้งโดยกรมศึกษาธิการ ทั้งสิ้น

สำนัคยาจารย์สมาคม ได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของสมาคมตลอดมา โดยจักให้มีการพบปะวิสาสะสนทนากันเองระหว่างสมาชิก นอกจากนั้นยังจักให้มีการ ปรากฏาพิเศษ จักสอนวิชาภาษาอังกฤษ วิชาดนตรีและวิชาชุดครูขึ้นเป็นประจำ ณ สโมสรของสมาคม¹ ซึ่งมีห้องประชุมใหญ่ ห้องประชุมเล็ก ห้องสมุด ห้องนั่งเล่น สถาน ฝึกซ้อมดนตรี สถานฝึกหัดการช่างห้องอาหาร มีสนามกีฬากลางแจ้ง เช่นเทนนิส และ แบดมินตัน เป็นต้น สำนัคยาจารย์สมาคมสมัยนั้นจึงเป็นที่ชุมนุมครูแหล่งใหญ่ จึงทำให้ บรรดาครูในกรุงเทพฯ ใ้รู้จักกัน เชื่อมความสามัคคีและได้รับความรู้สูงขึ้นเป็นอันมาก ส่วนสมาชิกซึ่งอยู่ ณ ต่างจังหวัดก็ได้รับความรู้โดยทางหนังสือพิมพ์ "วิทยากร"² ซึ่ง สมาคมจะส่งไปให้ นอกจากนั้น สมาคมยังได้จักให้มีการอบรมวิชาต่าง ๆ กับตั้งสโมสร ช่าง ซึ่งดำเนินการสอนและรับทำงานช่างเขียน ช่างแกะสลัก สโมสรอังกฤษ สอนวิชา ภาษาอังกฤษ สโมสรบันเทิง สอนวิชาขับร้องและดนตรี ก็มีสโมสรกรีฑาเปิดโอกาสให้ สมาชิกได้ออกกำลังกาย และเล่นกีฬาต่าง ๆ

¹ สโมสรของสมาคมมีชื่อว่า สำนัคยาจารย์สโมสรสถาน ตั้งอยู่ ณ ที่ตั้งของ สมาคมในบริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เปิดใช้เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2447.

² หนังสือพิมพ์วิทยากรย์ เติมเป็นหนังสือพิมพ์ของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ (ออกครั้งแรกเมื่อ 1 มกราคม พ.ศ. 2443) ต่อมากรมศึกษาธิการได้ยกให้เป็นกรมสิทธิ ของสำนัคยาจารย์สมาคม เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2447.

สามัคยาจารย์สมาคมได้รับพระเกียรติอย่างสูง จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร มีพระมหากรุณาธิคุณทรงรับสามัคยาจารย์สมาคม อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์¹ ตั้งแต่ พ.ศ. 2448 จึงเป็นสมาคมที่เชิดหน้าชูตาสูงส่งแห่งหนึ่งในประเทศไทย ทั้งพระวรวงศ์เธอท้าวสุริยวงศ์กล่าวไว้ว่า

. . . สามัคยาจารย์สมาคมที่พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์สร้างขึ้น เป็นแหล่งวิชาเป็นประโยชน์แก่ครูอาจารย์เหลือคน เป็นสมาคมที่มีเกียรติ มีพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นพระบรมราชูปถัมภ์ . . . ทว่าสามัคยาจารย์สมาคมมีเกียรติดังนี้ จะอ้างไคว่าในเวลาที่สมาคมมีการรื่นเริง สถาปนาคนใดใคร่ใคร่ เชิญถึงแก่องให้ก็มีพระเจ้าแผ่นดินไทยใคร่ใคร่มาเยี่ยมสามัคยาจารย์สมาคมถึงสองพระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใคร่ใคร่มาครั้งหนึ่ง และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยใคร่ใคร่มาหลายครั้ง. . .²

สามัคยาจารย์สมาคมได้ดำเนินกิจการมาด้วยดีเป็นเวลา 40 ปีเศษ มีจำนวนสมาชิกประมาณ 4,000 คน จนเมื่อประเทศไทยต้องประสบภาวะคับขันในมหาอุทกสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับผลกระทบกระเทือนจากสงคราม กรุงเทพฯได้รับภัยทางอากาศหลายครั้ง สมาคมจึงต้องงดกิจกรรมและเคลื่อนย้ายพัสดุสิ่งของออกไปนอกเมือง จนในปี พ.ศ. 2488 เมื่อสงครามยุติลง ทางสมาคมได้ขนย้ายพัสดุสิ่งของเหล่านั้นกลับมาอยู่ที่ทำการในบริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบสามัคยาจารย์ และเมื่อได้ตั้งครูสภาขึ้นตามพระราชบัญญัติครูพุทธศักราช 2488 แล้ว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ตกลงให้รวมกิจการและทรัพย์สินของสามัคยาจารย์สมาคมเป็นของครูสภา ทั้งปรากฏความสำเนาหนังสือกระทรวงศึกษาธิการ บางตอนดังนี้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศษ. 62/28; เรื่องประวัติสามัคยาจารย์สมาคม, เล่ม 20, หน้า 3.

² พระวรวงศ์เธอท้าวสุริยวงศ์, "สามัคยาจารย์สมาคม" จันทร์เกษม 18 (กันยายน - ตุลาคม 2500) : 8.

. . . โดยที่ "คุรุสภา" นี้ มีวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายกว้างขวางครอบคลุม
 กิจกรรมของสามัคยาจารย์สมาคม ซึ่งเป็นสมาคมทางราชการของกระทรวงศึกษาธิการ
 และอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ คณะกรรมการอำนวยการของสมาคมนี้ ซึ่งมีรัฐมนตรี
 วาการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นสถานายกโดยตำแหน่ง จึงได้จัดให้มีการประชุมใหญ่
 ของสมาคมนี้ เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2488 ณ สามัคยาจารย์สมาคม เพื่อ
 พิจารณาสถานะของสมาคม ในกรณีที่จะได้มีการจัดตั้ง "คุรุสภา" ขึ้นตามพระราช
 บัญญัติที่ประชุมใหญ่ของสมาคมได้พิจารณาแล้ว เห็นพร้อมกันเป็นเอกฉันท์ ให้รวม
 กิจกรรมของสามัคยาจารย์สมาคมเข้ากับกิจการของ "คุรุสภา" และเพื่อข่าวงรักษา
 ไว้ซึ่งชื่อสามัคยาจารย์สมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์จะยังคงสโมสรรสามัคยาจารย์
 ขึ้นใหม่เป็นกิจการแผนกหนึ่งของ "คุรุสภา" ส่วนทรัพย์สินของสมาคมนั้น เมื่อชำระ
 เสร็จแล้วจะโอนให้ "คุรุสภา" เพื่อจัดการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์เดิมของ
 สามัคยาจารย์สมาคมต่อไป . . .¹

และได้มีการประชุมใหญ่ของสามัคยาจารย์สมาคมเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อวันที่ 4
 พฤษภาคม พ.ศ. 2488 ณ หองอาหารของกระทรวงศึกษาธิการ² การประชุมในวันนั้น
 ที่ประชุมได้ลงมติรับรองบุคคลตามที่ผู้ชำระบัญชีเสนอแล้ว สามัคยาจารย์สมาคม ใน
 พระบรมราชูปถัมภ์จึงสิ้นสภาพในวันนั้น.

¹สำเนาหนังสือกระทรวงศึกษาธิการ ที่ น. 1781/2488 ลงวันที่ 30
 มกราคม 2488 เรื่อง สามัคยาจารย์สมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์เลิกล้มเพราะรวม
 กิจการเข้ากับคุรุสภา.

²กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507,
 หน้า 821.